

Sociālais darbs Latvijā

Labklājības ministrija

Sociālā darba iespējas sociālo
problēmu aktualizēšanā

lasīt 9. lpp.

Sociālā pakalpojuma pielāgošana
ārkārtējās situācijas apstākļiem

lasīt 34. lpp.

Sniegt palīdzību krīzē un neizdegt
pašam

lasīt 42. lpp.

1/2020

Redkolēģijas uzruna	3
Maija Muceniece, Līva Vīksne Aktualitātes sociālā darba jomā Latvijā	4
Kristīne Veispale Intervija ar Ilzi Fārnesti, balvas "Žūrijas speciālā balva sociālajā darbā 2019" ieguvēju	6
Mārtiņš Moors Sociālā darba iespējas sociālo problēmu aktualizēšanā	9
Aiga Romāne-Meiere Sociālā dzīvotspēja ārkārtas situācijā profesionālajā darbībā	20
Alfonso Lara Montero Sociālie pakalpojumi un sociālā aprūpe Covid-19 laikā: izaicinājumi, atbildes reakcijas un nākotnes plānošana	25
Ilze Rudzīte Makro līmeņa izaicinājumi krīzes situāciju risinājumam pašvaldībās sociālo pakalpojumu jomā	28
Ina Krūmiņa Par sociālo darbu un izaicinājumiem Bauskas novadā ārkārtējās situācijas apstākļos	31
Dace Blaževiča Sociālā pakalpojuma pielāgošana ārkārtējās situācijas apstākļiem	34
Inga Vairoga Spēka perspektīva sociālajā darbā ar personām, kurām ir garīga rakstura traucējumi	37
Agnese Sperga Sniegt palīdzību krīzē un neizdegt pašam	42
Ieva Ozola Supervīzija sociālajā darbā ārkārtējos apstākļos: supervizora pārdomas	46
Mārtiņš Moors Ētisko vērtību aktualitāte ārkārtējās situācijas laikā	49
Iluta Lāce, Zane Avotiņa, Laila Balode, Sandra Freimane Metodika sociālajam darbam ar vardarbībā cietušu personu un vardarbību veikušu personu	51
Ieva Ozola Sociālā darbinieka ekokarte	55
Summary	58

Foto: Andra Mite. Jaunpils, 2020. gada jūnijs

Cienījamie kolēģi!

2020. gada pirmais periodiskais izdevums “Sociālais darbs Latvijā” ir viena no Labklājības ministrijas un Eiropas Sociālā fonda projekta “Profesionālā sociālā darba attīstība pašvaldībās” īstenotajām aktivitātēm. Sociālos darbiniekus vienmēr ir interesējušas pārmaiņas. Pozitīvu pārmaiņu veicināšana indivīdu un viņu ģimeņu situācijās, sociālo pakalpojumu sniegšanā, kā arī sociālo pakalpojumu administrēšanā un sociālajā politikā ir sociālā darba profesijas pastāvēšanas būtība. Kā to ir parādījuši nesenie globālie notikumi, arī sociālajam darbam ir jāspēj adaptēties jaunos apstākļos, kad notiek ātrā apstākļu izmaiņas, kuras būtiski ietekmē sociālā darba veikšanu dažādās tā prakses vietās un līmeņos.

Izdevumā ietvertie raksti lielā mērā atspoguļo sociālā darba norisi un izaicinājumus jaunajos pandēmijas apstākļos, parādot, cik radoši un elastīgi esam savā ikdienas darbā, cik lielas mūsu profesionālās spējas un kapacitāte ir ārkārtas situācijās, kā arī citas sociālā darba iespējas. Izdevuma autoru raksti parāda arī to, cik spējīgi esam mainīties – konsultējot klientus neierastā veidā un liekot viņu intereses pirmajā vietā; pielāgojot darba metodes attālinātai komunikācijai, pārorganizējot un veidojot jaunus pakalpojumus; kādi ir mūsu patiesie sociālā darba resursi un sadarbība ar citiem speciālistiem; ko būtu nepieciešams attīstīt turpmāk un kam būtu jāpievērš lielāka uzmanība, kā arī identificējot aktivitātes, kuras nevar veikt attālināti.

Šie un citi aspekti tiek apskatīti šajā periodiskajā izdevumā, kas sniedz ieskatu sociālajā darbā ārkārtējos apstākļos, dod praktiskus piemērus un padomus, kurus var pārņemt citi sociālie darbinieki praksē savā darba vietā, kā arī norāda uz teorētisko pamatu sociālajam darbam neierastos apstākļos.

Darbs ir paveikts, un mēs ar gandarījumu varam apgalvot, ka ieguvēji esam visi – gan autori, gan redkolēģija, gan žurnāla lasītāji. Bet vislielākā mūsu atzinība un PALDIES visiem autoriem, kuri, neraugoties uz ikdienas darba apjomu, atrada laiku, lai rakstītu, lai sadarbotos ar mums un dotu nenovērtējamu ieguldījumu sociālā darba attīstībā kopumā. Paldies jums par ieguldīto darbu un pacietību šī izdevuma veidošanā!

Jūsu redkolēģija

Aktualitātes sociālā darba jomā Latvijā

Maija Muceniece un Līva Vīksne

Labklājības ministrijas projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" vecākās ekspertes

Raksts iepazīstinās ar veiktajām aktivitātēm sociālā darba jomā, kas īstenotas Labklājības ministrijā (turpmāk – LM), reaģējot uz globālo pandēmiju un tās iespējamām sekām.

Kopš Pasaules Veselības organizācija koronavīrusa izraisītās slimības Covid-19 uzliesmojumu pasludināja par globālu pandēmiju, ne tikai Eiropā un daudzviet citur pasaulē, bet arī Latvijā tiek īstenoti pasākumi, lai pēc iespējas vairāk ierobežotu un kontrolētu vīrusa izplatību. Tomēr ir skaidrs, ka ne visām sabiedrības grupām apstākļi ir vienlīdzīgi, lai spētu pielāgoties situācijai. Pasaule strauji mainās, un izaicinājumi skar visas dzīves jomas. Noteiktie ierobežojumi ietekmē iespēju pārvietoties, socializēties, izklaidēties un saņemt daļu pakalpojumu. Tie ietekmē ekonomiku, radot izmaiņas darba tirgū, un līdz ar to liela sabiedrības daļa nonākusi finansiālās grūtībās. Ierobežojumi ietekmē sabiedrības kopējo psiholoģisko un garīgo labsajūtu un ar to saistītās emocionālās reakcijas. Tas viss rada nepieciešamību sociālajiem darbiniekiem kļūt elastīgākiem, radošākiem un proaktīvākiem. Ir jārada apstākļi, lai, ņemot vērā pieejamos resursus, pēc iespējas efektīvāk nodrošinātu nepieciešamo atbalstu neaizsargātākajai sabiedrības daļai, kā arī strādātu ar tiem, kas pakļauti izolācijai un citiem riskiem Covid-19 izplatības dēļ.

Vēl marta sākumā sociālie darbinieki roši plānoja sociālā darba nedēļas pasākumus, bet notikumi pasaulē ieviesa savas korekcijas un vispasaules sociālā darba diena 20. martā gan pasaulē, gan Latvijā tika aizvadīta daudz klusāk nekā plānots. Likumsakarīgi nenotika arī ikgadējā LM sociālā darba konference, kas ierasti pulcē vairākus simtus sociālā darba speciālistus, bet tās vietā tika organizēta tiešsaistes diskusija par sociālā darba nozīmi globālās krīzes situācijā¹. Jau toreiz diskusijas dalībnieki norādīja, ka emocionāli mums ir jābūt gataviem un ar lielu varbūtību jāpieņem, ka šādos apstākļos dzīvosim ilgstoši, un ir jāmeklē veidi, kā pielāgoties situācijai. Tika atgādināts, ka sarežģītās situācijās (kā šī) vienmēr ir jāatceras sociālā darba profesijas principi un vērtības, proti, kalpošana, orientācija uz klientu, sociālais taisnīgums un profesionālā integritāte. Diskusijas dalībnieki vairākkārt uzsvēra nepieciešamību steidzami risināt ar darba pārorganizēšanu saistītus jautājumus, lai nodrošinātu sociālo darbinieku konsultāciju un sociālo pakalpojumu nepārtrauktību.

Pieaugot sociālo darbinieku satraukumam par atkarību izraisošo vielu lietošanas pieaugumu klientu vidū, aizdomām par pieaugošu vardarbību ģimenē un īpaši pret bērniem, kad vispārējās izglītības iestādes ir slēgtas un bērnu izglītošanas atbildība pārnesta uz

vecākiem, ir sagatavotas vadlīnijas darbam sociālās distancēšanās apstākļos ar vairākām klientu mērķa grupām: atkarīgām personām, vardarbībā cietušām (t.sk. bērniem) un vardarbību veikušām personām un sociālo pakalpojumu organizēšanā personām ar garīga rakstura traucējumiem, kā arī ir izstrādātas vadlīnijas pašvaldības darba organizēšanai bērnu tiesību aizsardzībā un mazaizsargātajām ģimenēm ar bērniem Covid-19 radīto seku mazināšanai². Labklājības ministrijas mājas lapā sadaļā "Informācija par Covid-19"³ vienuviet pieejama aktuālā informācija sociālajiem dienestiem, ilgstošas sociālās aprūpes iestādēm un citiem sociālo pakalpojumu sniedzējiem: gan par darba organizācijas jautājumiem iestādēs, gan aktualitātēm likumdošanā, gan arī par individuālo aizsardzības līdzekļu lietošanu un citiem jautājumiem.

Lai gan šajā laikā jaunu zināšanu un prasmju apgūšana ir ļoti svarīga, iespējams, dažādu apsvērumu dēļ mācīšanās process nav iespējams, tāpēc esam sagatavojuši vairākas video lekcijas par dažādām tēmām. Liesmas Oses video lekcijā "Cilvēks vai vīruss centrā?" uzzināsiet par vairāku pasaules valstu kopīgajām problēmām, to risinājumiem un mācībām, kas gūtas labākas nākotnes veidošanai. Supervizore Inese Stankus-Vīša savā videolekcijā "Konfidencialitāte sociālajā darbā" atgādina gan par vispārīgiem konfidencialitātes jautājumiem, gan arī par tās specifiku ārkārtējos apstākļos. Vadības konsultante un trenere Jolanta Cihanoviča savā lekcijā skaidro, kā strādāt ar komandu krīzes apstākļos un kā vadītāji krīzes situācijās var rūpēties par sevi un arī par savu komandu, radot atbalstošu vidi un īpašu uzmanību pievēršot attālinātam darbam ar komandu⁴.

Sociālās distancēšanās apstākļos ir iespēja arī grupām mācīties attālināti, un pašvaldībām projekta "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" (turpmāk – Projekts) ietvaros ir iespēja pretendēt uz kompensāciju par īstenotajiem mācību notikumiem⁵.

¹ Diskusiju "Sociālā darba loma globālās krīzes situācijā" (20.03.2020) un citas LM organizētās diskusijas var klausīties šeit: <http://www.lm.gov.lv/lv/es-finansejums/lm-istenotie-projekti/aktualie-projekti/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-9-2-1-1-15-i-001/diskusijas>

² Vadlīnijas pieejamas LM mājas lapā: <http://www.lm.gov.lv/lv/es-finansejums/lm-istenotie-projekti/aktualie-projekti/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-9-2-1-1-15-i-001/metodiskais-atbalsts-nr-9-2-1-1-15-i-001/16080-es-finansejums/lm-istenotie-projekti/aktualie-projekti/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-9-2-1-1-15-i-001/91621-metodiskie-materiali>

³ Informācija par Covid-19: http://www.lm.gov.lv/lv/?option=com_content&view=article&id=91683

⁴ Tiešsaistes lekcijas pieejamas LM mājas lapā: <http://www.lm.gov.lv/lv/es-finansejums/lm-istenotie-projekti/aktualie-projekti/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-9-2-1-1-15-i-001/metodiskais-atbalsts-nr-9-2-1-1-15-i-001?id=9183>

⁵ Informācija pašvaldībām par apmācību nodrošināšanu: <http://www.lm.gov.lv/lv/es-finansejums/lm-istenotie-projekti/aktualie-projekti/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-9-2-1-1-15-i-001/supervizija-un-apmacibas/apmacibas/0-materiali-pasvaldibam>

Tāpat aicinām ikvienu interesentu izmantot līdz šim nebijušu mācību formu sociālā darba jomā – e-mācības. Tas ir interaktīvs veids, kā padziļināt savas zināšanas, mācoties sev ērtā laikā un vietā, turklāt e-mācībām nav nepieciešams nekas vairāk kā dators vai viedtālrunis ar iespēju pieslēgties internetam. Kā pirmo piedāvājam apgūt divu profesionālu biedrību – “Latvijas Kustība par neatkarīgu dzīvi” un biedrība “Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem” ZELDA” – izstrādāto e-mācību kursu par tēmu “Sociālais darbs ar pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem”, kurā iekļauts ne tikai mūsdienu psihiatrijas skatījums uz personām ar garīga rakstura traucējumiem, bet tas sniedz arī praktiskus padomus komunikācijas prasmi un metožu attīstīšanai, paaugstinot konsultēšanas prasmes. Katras tēmas teorētiskais izklāsts papildināts ar patiesiem stāstiem, sarunu demonstrācijām, sajūtu simulāciju u.tml. Turklāt e-mācības ir tīrētas, līdz ar to pieejamas arī interesentiem ar dzirdes traucējumiem.

Katrs e-mācību kurss sastāv no 5–6 nodarbībām, kopējais kursa apjoms – 12 stundas. E-mācību kurss sāksies konkrētā datumā, par kuru tiksiet informēti jau piesakoties. Nodarbībām piekļūsi pakāpeniski, ar nedēļas starplaiku. Nedēļas laikā sev ērtā vietā un laikā varēsiet apgūt sagatavoto nodarbību apmēram 2 stundu ilgumā.

Lai iesaistītos e-mācībās, tām iepriekš jāpiesakās. Aicinājums pieteikties mācībām tiks nosūtīts pašvaldību sociālajiem dienestiem, kā arī informācija par to būs pieejama Projekta Facebook lapā @Profesionalasocialadarbaattistibapasvaldibas. Pieteikšanos pirmajam mācību kursam plānojam izsludināt jūnija beigās. E-mācības dalībniekiem tiks nodrošinātas bez maksas.

Paredzams, ka situācija valstī vīrusa ietekmē var būt mainīga: brīžiem pieļaujot atvieglotākus nosacījumus, brīžiem – stingrākus ierobežojumus. Sociālā darba profesionāļu uzdevums ir pielāgoties situācijai, lai kāda tā būtu, un rast efektīvus risinājumus nepārtrauktai darba turpināšanai un atbalsta nodrošināšanai iedzīvotājiem. Neziņai transformējoties par pastāvīgi mainīgu vidi, maija vidū organizējam diskusiju ar nosaukumu “Kas tālāk jeb kā pielāgoties pagaidu pastāvīgajam!”

Diskusijā tika aktualizēti izaicinājumi un problēmas, ar kuriem ārkārtējās situācijas apstākļos saskaras sociālās jomas profesionāļi. Lielākā uzmanība tika pievērsta pakalpojumu pieejamības un starpinstitutionālās sadarbības problemātikai (īpaši ar izglītības, veselības un iekšlietu jomām) un nepieciešamībai mainīt līdz šim ierasto darba organizāciju. Raksturojot sociālā dienesta darba pielāgošanu esošajai situācijai, diskusijā izskanēja plašs problēmu loks, skarot gan nepieciešamību stiprināt esošās un apgūt jaunas prasmes, īpaši darbu krīzes situācijās, vadības, digitālās, attālinātās komunikācijas, kā arī saskarsmes un gadījuma vadīšanas prasmes.

Lai gan tika iezīmētas vairākas problēmas, sociālajos dienestos ir arī virkne labās prakses piemēri, kas iegūti krīzes laikā. Diskusijas dalībnieki atzina, ka būtiski šos piemērus apkopot un izplatīt, lai veicinātu mācīšanos vienam no otra. Tuvākajā laikā šī pieredzes apmaiņa tiks īpaši veicināta gan no profesionālo organizāciju, gan Labklājības ministrijas puses. Šāda veida diskusijas plānots turpināt, organizējot tās par konkrētu jautājumu risināšanu, paralēli iniciējot noteiktu darbību, īpaši sadarbības jautājumu pilnveidei.

Turpinās arī citu aktivitāšu īstenošana Projekta ietvaros, t.sk. vīzijas formulēšana sociālā darba kopienā, sociālā darba profesijas

standarta aktualizēšana, metodiku izstrāde sociālajam darbam ar dažādām mērķa grupām.

Esošajā situācijā sociālie darbinieki un sociālā darba speciālisti saskaras ar strauju sociālo problēmu eskalāciju un vienlaikus ierobežotām iespējām tās risināt – situācija liek būtiski mainīt ikdienas darba kārtību, pārskatīt komunikācijas veidus un intensitāti, intensīvi apgūt jaunas zināšanas un spēt reaģēt uz sakāpinātām emocijām kopienā. Galu galā tā liek meklēt veidus, kā pašam pretoties fiziskam un emocionālam izsīkumam.

Regulāra supervīzija spēj paaugstināt profesionālo efektivitāti, ne tikai mazinot stresa faktoru ietekmi un izdeģšanu, bet arī palīdzot atrast rīcības alternatīvas konkrētās darba situācijās, konsultatīvi atbalstot attiecību veidošanā un uzlabošanā ar klientiem, kolēģiem un komandā, kā arī sniedz atbalstu dažādu citu jautājumu risināšanā, kas aktualizējas saspringtajā ikdienā.

Laikā, kad klātienē tikšanās ir ierobežota, atgādinām, ka Supervīzoru apvienība nodrošina gan individuālās, gan grupu, komandu un organizāciju supervīzijas pakalpojumus attālināti.

Šajā mums visiem tik trauksmainajā laikā ir svarīgi būt informētiem, saņemt atbalstu, mācīties ko jaunu un parūpēties pašiem par sevi, tikai tad mēs būsīm pārliecināti atbalsta sniegšanā saviem klientiem!

Literatūras saraksts:

1. Diskusiju “Sociālā darba loma globālās krīzes situācijā” (20.03.2020) un citas LM organizētās diskusijas var klausīties šeit: <http://www.lm.gov.lv/lv/es-finansejums/lm-istenotie-projekti/aktualie-projekti/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-9-2-1-1-15-i-001/diskusijas>
2. Informācija par Covid-19: http://www.lm.gov.lv/lv/?option=com_content&view=article&id=91683
3. Informācija pašvaldībām par apmācību nodrošināšanu: <http://lm.gov.lv/lv/es-finansejums/lm-istenotie-projekti/aktualie-projekti/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-9-2-1-1-15-i-001/supervizija-un-apmacibas/apmacibas/0-materiali-pasvaldibam>
4. Tiešsaistes lekcijas pieejamas LM mājas lapā: <http://www.lm.gov.lv/lv/es-finansejums/lm-istenotie-projekti/aktualie-projekti/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-9-2-1-1-15-i-001/metodiskais-atbalsts-nr-9-2-1-1-15-i-001?id=91835>
5. Vadlīnijas pieejamas LM mājas lapā: <http://www.lm.gov.lv/lv/es-finansejums/lm-istenotie-projekti/aktualie-projekti/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-9-2-1-1-15-i-001/metodiskais-atbalsts-nr-9-2-1-1-15-i-001/16080-es-finansejums/lm-istenotie-projekti/aktualie-projekti/profesionala-sociala-darba-attistiba-pasvaldibas-nr-9-2-1-1-15-i-001/91621-metodiskie-materiali>

Intervija ar Ilzi Fārnesti, balvas “Žūrijas speciālā balva sociālajā darbā 2019” ieguvēju

Kristīne Veispale, Mg. hr., Bc. soc. d.
Sociālo darbinieku biedrības biedre

Ievērojot tradīcijas, jau septīto gadu Labklājības ministrija rīkoja konkursu “**Labākais sociālais darbinieks Latvijā 2019**”.

Nominācijā “**Gada notikums sociālajā darbā 2019**” augstāko novērtējumu saņēma Jaunjelgavas novada dome ar pieteikumu par grupu dzīvokļu un pansijas izveidi Vīgantes pamatskolā.

Nominācijā “**Labākais vadītājs sociālā darba jomā 2019**” augstāko novērtējumu saņēma Daugavpils novada Sociālā dienesta vadītāja Anna Jegorova.

Nominācijā “**Labākais sociālais darbinieks 2019**” augstāko novērtējumu saņēma nodibinājuma “Zantes ģimenes atbalsta centrs” sociālo gadījumu vadītāja Elita Šmelde.

Balvu nominācijā “**Žūrijas speciālā balva sociālajā darbā 2019**” saņēma Madonas novada pašvaldības Sociālā dienesta vadītāja vietniece Ilze Fārneste, un viņu esam uzrunājuši intervijai šajā izdevumā.

Ilze Fārneste strādā par sociālo darbinieci kopš 1996. gada. Kolēģi raksturo Ilzi kā sociālo darbinieci ar apbrīnojamām darba spējām un ļoti augstu atbildības sajūtu. Ilze no 1990. gada savu darbu veltījusi Liezēres pagasta iedzīvotājiem un kopš novadu reformas 2009. gadā arī aktīvi līdzdarbojas Madonas novada pašvaldības Sociālā dienesta darba attīstībā, jaunu sociālo pakalpojumu izveidē un projektu ieviešanā sociālajā jomā. Papildus sociālā darba izglītībai Ilze apguvusi smilšu spēles terapijas metodi un izveidojusi savu prakses vietu Liezēres pagastā, kā arī apguvusi mācību programmu “Sistēmiskā pieeja psihosociālajā darbā”. Ilze izveidojusi Madonas novadā sociālo pakalpojumu telpu, kurā bērni un ģimenes var saņemt dažādus pakalpojumus – logopēda, mūzikas terapijas, smilšu terapijas, fizioterapijas, ABA terapijas, mākslas terapijas un citus, ievada darbā jaunos sociālā darba speciālistus, organizē starpinstitucionālo sadarbību, līdzdarbojas deinstitucionalizācijas projekta ieviešanā, darbojas Sociālo darbinieku biedrībā.

K.V. Kā Tu nonāci sociālā darba profesijā?

Mans ceļš sociālajā darbā nav sācies apzināti, tas notika nejauši, bet nekas jau šajā dzīvē nenotiek bez iemesla. 1990. gada 12. aprīlī Liezēres pagastā meklēja lietvedi

un es sāku strādāt. Tajā laikā lietveža darbs ietvēra visu – dzimšanas un miršanas reģistrāciju, laulību reģistrāciju, arī zemes reformas dokumentāciju un vēl daudz ko citu.

Foto: No Ilzes Fārnestes personīgā arhīva

Par izglītību. Mana mamma bija galvenā zootehniķe, bieži risināja arī dažādus jautājumus, kuri saistīti ar darbinieku ikdienu, konfliktsituācijām gan darbā, gan ģimenēs, es bērībā to redzēju. Domāju, mammas mīlestība pret darbu ir iemācījusi arī man piedzīvot to, ka darbs ir vērtība un cilvēkiem ir jāpalīdz. Mamma vēlējās, lai man ir laba izglītība, lai nav smagi jāstrādā laukos, bet var veikt intelektuālo darbu. Bet arī no smaga fiziska darba es nekad neesmu baidījies, ravējot hektārus runkuļu, strādājot lauku saimniecībā. Pēc

vidusskolas izmācījos par fizikas un matemātikas skolotāju. Vēlāk, pabeidzot Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskolu "Attīstība", sapratu, ka man vislabāk padodas nevis mācīt, bet būt līdzās kā atbalstam un sniegt profesionālu palīdzību cilvēkiem dažādās dzīves situācijās.

90. gadu sākumā kļuva par mammu diviem brīnišķīgiem dēliem. Kad bērni paaugās, 1996. gadā atgriezās darbā pagastā un kļuva par sociālo darbinieci. Pirmais, ar ko sāku strādāt, bija materiālā palīdzība un ilgstošas aprūpes pakalpojumu piešķiršana.

K.V. Tu arvien iesaisties jaunos izaicinājumos?

Šobrīd strādāju kā vadītāja vietniece un manā atbildībā ir gan sociālo pakalpojumu plānošana un ieviešana, gan iekšējās kvalitātes vadības sistēma, gan saistošo noteikumu izstrāde un citi pienākumi, tomēr praksē vislielāko gandarījumu sniedz darbs ar ģimenēm ar bērniem.

Veicot sociālo darbu ar ģimenēm, meklēju dažādas metodes kā visefektīvāk palīdzēt bērniem un ģimenēm. Sadarbojoties ar citiem speciālistiem, iepazīnu smilšu spēles terapiju. Kad uz e-pastu atnāca piedāvājums mācīties, es nolēmu to darīt. Nevienam sākotnēji neteicu, pabeidzu mācības un tagad jau ar gandarījumu varu to stāstīt. Saņemu bērnu smaidus, vecāku pateicības, redzu izmaiņas un tas ir būtiskākais. Lai sapņi un iecerētais piepildītos, tas prasīs pacietīgu un rūpīgu darbu, bet tikai darot var iegūt rezultātu.

Savukārt pedagoģijas izglītība noder, strādājot kā lektorei Profesionālās pilnveides un supervīzijas centrā "AISMA" un Latvijas Pašvaldību mācību centrā. Vadot mācības, var ieraudzīt arī to, ko es pati varētu darīt labāk un tādējādi pilnveidot savu kompetenci.

K.V. Kas, tavuprāt, ir lielākie izaicinājumi sociālā darba profesijas attīstībā Latvijā?

Viens no lielākajiem izaicinājumiem ir nodot vēstījumu un izskaidrot sabiedrībai un politikas veidotājiem to, kas ir sociālais darbs. Mūsu profesija ir līdzvērtīga pedagoga, mediķa, psihologa un citām palīdzošajām profesijām ar teorētisko bāzi un metodoloģisko instrumentāriju. Mūsu profesijas pamatā ir katrs cilvēks kā vērtība sabiedrībā. Katram ir jābūt iespējai saņemt atbalstu, nevērtējot un nenosodot cilvēkus ar atkarības problēmām, vardarbīgu attiecību pieredzi vai prasmju trūkumu un citām grūtībām. Ne vienmēr visi var izpildīt sabiedrībā pieņemtās normas, katram ir savs stāsts par grūtībām. Sabiedrība mūs uztver dažādi, bet vislabāk izprot tie cilvēki, kuri ir saņēmuši palīdzību un atbalstu kādā dzīves situācijā.

Nesen saņēmu garu vēstuli ar pārdomu stāstu no kādas klientes, pašai ilgi bija kamols kaklā. Tāpēc vēlos padalīties arī ar žurnāla lasītājiem. Fragments no šīs vēstules:

Pirms pāris dienām lasīju stāstu par kādu vecu kundzīti, kurai nomirst vīrs. Viņa, saprotot, ka ar māsasimniecību galā netiks, pieņem lēmumu doties uz pansionātu. Kad medmāsa

atbrauc viņai pakaļ, pa ceļam vecā sieviete stāsta par to, cik viņai tur būs labi - gaiša istaba un brīnišķīgs skats aiz loga, plašs dārzs... Medmāsa viņai pajautā, kā viņa zina, jo neesot redzējusi. Un tad sākas pati interesantākā stāsta daļa: sieviete viņai atbild, ka viņa izvēlas jau tagad būt tur laimīga un tam pat nav nozīmes, kā tur izskatās.

Laikam jau tā ir liela laime – prast pieņemt lēmumu būt laimīgam, priecāties par to, kas ir, un nesūkstīties par to, kā mums nav. Lasīju un domāju, es arī tā gribētu – prast izvēlēties būt laimīga. Un Tu vienmēr saki man, ka izvēles jau ir mūsu pašu ziņā. Kā jau ik pa laikam, šorīt atcerējos pirmo sapni, kas man saistījās ar Tevi, kur es nonāku traki aizaugušā dārzā, dusmojos, ka jāravē vienatnē, un dūsmās salaužu kaplīti. Pēc pāris mēnešiem, nonākot pie terapeites, kuru Tu man ieteici, fenomenāli, bet atkal sapnī nonāku tajā pašā dārzā, atkal pūkojos, ko tad es te varu izdarīt, kaplīti taču salauzu! Pagriežos un ieraugu jaunu kaplīti. Mazliet neticami, kā terapija uz mums iedarbojas. Vienmēr sirsnībā nodomāju, ka abas ar terapeiti jūs man iedevāt apziņu, ka tas aizaugušais dārzs esmu es pati.... un ka pašai ar sevi vien būs jāstrādā.

Un tā ik pa laikam pūkojos, ka kaut kas nesanāk.... Tagad, kad jūtu, ka grūti, pasaku sev skaļi, ka es taču izvēlos būt laimīga, priecīga un visādi citādi apmierināta ar savu ceļu, un pašai par milzīgu pārsteigumu arī tāds mazumiņš nostrādā. Reizēm ir tā, ka gribas Tev azotē, kaut vai Tev blakus apsēsties, kā mammai. Bet, lai es varu vienkārši būt es pati, drosmīga, pārlicināta, stipra. Esmu bezgala pateicīga, ka man esi! PALDIES!

Turpinot par sociālā darba profesijas attīstību Latvijā, domāju ka mēs ejam pareizajā virzienā. Protams, ka daudz vēl ir jāpaveic. Pēdējā laikā Labklājības ministrija aizvien vairāk uzklausa praktiķu viedokļus, tiek veidotas vadlīnijas un metodikas, piedāvāti dažādi risinājumi specializācijām. Sociālo pakalpojumu attīstība notiek, ja tajā paši iesaistāties. Vienmēr jāatceras, ka praksē ir jāslabā individuāls skatījums uz klientu. Tikai katram atbildīgi veicot savu darbu, var ienest arī pārmaiņas sabiedrībā. Jāsaprot arī politikas veidotāji, ka ne vienmēr viss ir iespējams, bet tad, kad tu iedziļinies cilvēkos, saproti, ka neviens nav ideāls, arī es neesmu ideāla, bet visi mēs esam savstarpēji saistīti un katrs var nonākt situācijā, kad ir nepieciešams atbalsts.

Esmu veidojusi arī rakstu par sociālā darba attīstības virzieniem laukos. Plānojot darbu un attīstot pakalpojumus, jāiesaista gan iedzīvotāji, gan klienti, gan pakalpojumu sniedzēji, jo tikai kopā var rast efektīvākos risinājumus praksei, konkrētajai vietai.

K.V. Kādas ir svarīgākās vērtības, kuras jāievēro sociālajam darbiniekam praksē?

Mans viedoklis ir, ka personīgajām un profesionālajām pamatvērtībām ir jāsakrīt, un tās darbā var noslīpēt kā dimantu. Ja nav pamata, tad to ir grūti vai pat nepiespējami iemācīties – tas nav tik saprotami kā matemātika. Svarīgākais ir cieņa pret katru cilvēku, labsirdība, ticība pārmaiņām,

iedrošinājums, robežas – dodot katram izvēli un iespēju pieņemt lēmumu par savu dzīvi pašam. Par labsirdību man ir vēl kāds stāsts no bērnības – mamma nopirka končas, izgāju pagalmā un izdalīju visas, man pašai nepalika neviena, Mamma brīnījās – tu sev pat nevienu neatstāji... Vēl atvērtība un spēja būt arī pazemīgam pret citiem, to arī iegūst smagās dzīves stundās.

Ir jāspēj būt elastīgam, godīgam un tik stipram, lai atzītu savas kļūdas. Sociālajam darbiniekam jāspēj būt profesionālam un izvērtēt, kuras situācijas varu risināt pats un kuras jānodod citam speciālistiem.

Savā praksē esmu tieša un atklāta, reizēm varbūt, no malas skatoties, arī skarbi sanāk, bet redzu, ka klienti to novērtē, tas palīdz augt un attīstīties. Galvenais ir saglabāt līdzvērtīgu un cieņpilnu attieksmi.

Izdegšanas profilakse

Kāpēc neizdegu? Tāpēc, ka daru to, kas man patīk, nevis uzņemos otra vietā kaut ko izdarīt. Esmu blakus kā atbalsts. Mani pamatprincipi darbā ir – nemācīt un neaudzināt, bet izprast, uzklaut, darīt otram tā, kā es pati vēlētos, lai izturas pret mani. Esmu dzimusi svaru zīmē un man dzīvē ir svarīgs līdzsvars un tā atjaunošana, arī tad, ja kaut kas reizēm ir pārāk smags. Man būtu jāiemācās vairāk izmantot atvaļinājumus, bet daba, dārzs, ravēšana, pļaušana, fizisks darbs, slēpošana, riteņbraukšana ir tas, kas man palīdz atjaunot spēkus. Sociālajā darbā būtiska ir arī supervīzija un sociālo darbinieku pieredzes apmaiņa, kolēģu savstarpējais atbalsts un iedvesma, kopīgi pasākumi. Katram jāatrod sava recepte. Man jāatgriežas atkal pie mammas, viņa teica, lai rūpējos arī par sevi, jo labāk ir, ka tev saka paldies tagad, nekā iet ar ziediem, kad tevis vairs nav. Bet ne jau pateicības dēļ es daru darbu – es pati esmu pateicīga par to, ka es varu darīt to, kas man patiešām patīk.

Apkopojot varu teikt, ka manā zāļu skapītī ir šādas lietas: es mīlu darbu tādu, kāds tas ir, man patīk strādāt, un enerģiju palīdz atjaunot fiziskas aktivitātes.

K.V. Kas rada lielāko gandarījumu jūsu darbā?

Darbs ir apaudzis ar konkrētām lietām. Administratīvais darbs, piemēram, saistošo noteikumu izstrāde, nedod tik lielu gandarījumu kā darbs ar ģimenēm ar bērniem, praktiskās lietas, smilšu spēles terapija. Tas, ka tu redzi, ka bērna uzvedība mainās, vecāki ir sajutuši, ka mūsu kopīgais darbs dod rezultātu. Atceros, kad man vēl nebija smilšu kabineta, biju apaugusi ar zīmuļkrāsām, lapām, visādām lietām bērniem.

Otrs gandarījums ir būt kopā ar kolēģiem un strādāt savā novadā. Man blakus ir bijuši dažādi cilvēki, esmu pateicīga katram, kurš mani iedvesmojis un atbalstījis.

Es saprotu tā, ka Dievs bērnībā man ir iesaiņojis dāvanu un otro iespēju. Kad biju pavisam maza, suns nokoda man

degunu, izdzīvoju slimnīcas, ārstēšanos, rehabilitāciju. Ieguvu spēju būt stipra un tikt galā ar dažādām situācijām. Ar spēku ir jādalās un jāpalīdz cilvēkiem.

Izvēles jau ir mūsu pašu ziņā, gandarījumu sniedz apziņa, ka esi pareizajā vietā.

K.V. Kādas ir tavas atziņas citiem sociālajiem darbiniekiem?

Praktiski būt blakus klientam, noticēt, nemācīt, būt pacietīgam un iejūtīgam... būt godīgam. Saprast, ko tu vari un ko tu nevari; atklātība, godīgums ir kaut kas īpašs. Censties neuzspiest klientam savu viedokli, bet ļaut atklāt viņam pašam savu risinājumu. Būt līdzsvarā. Nenoniecina citus, nedarīt otram to, ko tu pats negribētu.

Darbi liecina paši par sevi. Esi vienkārši cilvēks. Esi viens no mums.

Foto: No Ilzes Fārnestes personīgā arhīva

Sociālā darba iespējas sociālo problēmu aktualizēšanā

Mārtiņš Moors, Mg. sc., Mg. iur., Bc.soc. d.

Rīgas domes Labklājības departamenta Sociālās pārvaldes priekšnieks, RSU lektors, Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētāja vietnieks

*“Mūsu laikmetā viss sagādā “problēmas”.
Mūsu laiks ir nemiera pilns, jo mēs vēlamies, lai tas tāds būtu.
Satraukumu mums neuzspiež kāds ārējs spēks.
Mēs to no savas iekšienes uzspiežam pasaulei un cits citam.”*

Tomass Mērtons

Rakstā tiek apskatīta sociālo problēmu formulēšana, izmantojot sociālo problēmu teorijas konstrukcionistu pieeju. Saskaņā ar šo pieeju tikai kādu negatīvu apstākļu esamība vēl nenozīmē to atzīšanu par sociālu problēmu. Sociālo problēmu objektīvā daba pati par sevi nenosaka, ka tā nonāks lēmumu pieņēmēju dienaskārtībā un tiks veltīti līdzekļi tās risināšanai. Tomēr pastāv vairāki faktori, kas var ietekmēt kādas problēmas atzīšanu par sociālo problēmu. Lai izprastu šo faktoru saturu un nozīmi, rakstā ir apskatītas arī personiskās un sociālās problēmas izpratnes atšķirības, kā arī sociālo problēmu risināšanas trīs līmeņu modelis. Minēto faktoru, personiskās un sociālās problēmas jēdzienu saturisko atšķirību un sociālās problēmas risināšanas līmeņu pārzināšana ļaus sociālā darba praktiķiem labāk izprast dažādu iesaistīto līmeņu rīcību sociālo problēmu risināšanā, kā arī pašu sociālo darbinieku iespējas veidot sociālo problēmu risināšanas dienaskārtību, aktualizējot kādu problēmu kā sociālu problēmu.

Vārdu savienojumu “sociālā problēma” mūsdienās nākas dzirdēt bieži – gan sadzīvē, gan medijos, gan valstiskos dokumentos, gan arī profesionāļu saziņā. Lai gan varētu likties, ka šis jēdziens ir ieņēmis stabilu vietu sabiedrības leksikā un tāpēc tā nozīme ir vispār zināma, tomēr, palūkojoties mazliet dziļāk, apskatot šā jēdziena lietošanas piemērus, var redzēt, ka jēdziens “sociālā problēma” tiek lietots visdažādākajās nozīmēs un visdažādākajos kontekstos.

Piemēram, kā sociālā problēma tiek minēta apsaldējumi, ko gūst bezpajumtnieki.¹

Psihiskā veselība ir sociālā problēma.²

Alkohols ir sociālā problēma.³

Sīkās zādzības ir sociālā problēma.⁴ Krākšana ir sociālā problēma.⁵ Pēdējais piemērs vairāk minēts humoram, lai

parādītu, ka ikdienā terminu “sociālā problēma” lieto dažādos kontekstos, kuru satura atklāšanā ietekme ir viedokļa autoram.

Protams, par sociālām problēmām tiek atzītas arī publiski vairāk “pazīstamas” problēmas kā vardarbība, bezpajumtniecība, bezdarbs un atkarības. Tomēr, spriežot arī par šādiem, mūsdienās kā sociālām problēmām atzītiem stāvokļiem, var rasties jautājumi: ja cilvēks negrib strādāt, vai viņa bezdarba situācija ir paša indivīda vai citu cilvēku solidāra jeb sociāla atbildība? Kad problēma no individuālas kļūst par sociālu un visai sabiedrībai būtu jāuzņemas līdzatbildība finansiāla vai cita atbalsta veidā?

Lielākā daļa sociālo darbinieku strādā mikro līmenī un savā praksē sastopas ar cilvēkiem, kuri ir bez darba, cietuši no vardarbības, bez pastāvīgiem ienākumiem, ar zemu izglītības līmeni, cieš no pārmērīgas alkohola un narkotisko vielu lietošanas izraisītām sekām un tamlīdzīgi. Šādās situācijās grūtības, ar kurām sastopas mūsu klienti, ir ļoti personiskas un konkrētas, kas rada nepieciešamību pēc konkrētu iesaistīto personu rīcības, domāšanas vai uztveres izmaiņām, kā arī norāda uz noteiktu resursu nepieciešamību – naudu pamatvajadzību nodrošināšanai un izdzīvošanai, sociālajiem un citiem pakalpojumiem. Iespējams, ka šādās individuālās situācijās gan sociālajiem darbiniekiem, gan klientiem ir mazāk svarīgi, vai klienta grūtības tiek pieskaitītas pie “sociālām problēmām” vai nē. Tomēr, ja vēlamies publisku uzmanību un publisko līdzekļu piesaisti šādu situāciju risināšanai, tas vairs nav tik viennozīmīgi. Lai gan ir iespējami dažādi viedokļi, viens ir skaidrs – mūsdienās sociālās problēmas ir sociālās dzīves neatņemama sastāvdaļa.

¹ Medīki: apsaldējumi ir sociāla problēma // <https://medicine.lv/raksti/mediki-apsaldejumi-ir-sociala-problema> (skatīts 16.09.2018.)

² Psihiskā veselība – ne tikai medicīniska, bet arī sociāla problēma // http://biblos.lv/Psihiska_veseliba.html (skatīts 16.09.2018.)

³ Alkohols // http://www.v.m.gov.lv/lv/nozare/es_aktualie_jautajumi_veselibas_joma/alkohols/ (skatīts 16.09.2018.)

⁴ Sīkās zādzības ir sociāla problēma // <http://news.lv/Kurzemes-Vards/2013/02/11/sikas-zadzibas-ir-sociala-problema> (skatīts 16.09.2018.)

⁵ Krākšana nav slimība, tā ir sociāla problēma // <http://www.staburags.lv/laikraksta-arhivs/kraksana-nav-slimiba-ta-ir-sociala-problema-54781> (skatīts 16.09.2018.)

Sociālās problēmas definēšanas nozīme sociālajā darbā

Sociālie darbinieki ar problēmas definēšanas uzdevumu saskaras dažādos profesionālās attīstības posmos un profesionālās darbības līmeņos. Pirmkārt, jau augstskolu studiju programmā lekciju kursu ietvaros, runājot par sociālo problēmu teorētiskajiem aspektiem, formulējot problēmas nostādni kursa darbā, pētnieciskajā projektā, bakalaura vai maģistra darbā, proti, darba rakstīšanas pamats jeb iemesls ir kādas problēmas esamība un tās izpēte. Pētījuma dizains sākas ar problēmas nostādnes formulējumu un problēmas konkrētu pētniecības aspektu nosaukšanu (kāpēc un ko pētīšu). Bet vēlāk, strādājot ar klientu, problēmas definēšana ir kulminācija iepriekš veiktajam darbam pie informācijas vākšanas par klienta situāciju un tās izvērtējumam.⁶ Sociālās problēmas, kuras jārisina valsts līmenī, tiek identificētas pētījumos un nosauktas politiskajos plānošanas dokumentos, uz kuriem balstoties valsts piešķir līdzekļus to risināšanai.

Sociālajā politikā jēdzienam “sociālā problēma” ir īpaša nozīme, jo sociālo problēmu risināšana ir sociālās politikas būtība. Savukārt sociālajam darbiniekam, kas veic tiešo sociālo darbu ar klientu, ir jāpārzina sociālā politika un programmas (pakalpojumi, garantijas, atbilstības noteikšanas mehānismi un nodrošināšanas kārtība), jo tie ļauj palielināt sociālo darbinieku spēju iegūt klientiem resursus un iespējas no šīm programmām un sociālajiem pakalpojumiem. Mikro līmeņa praktiķiem ir jābūt priekšstatam, kā sociālās problēmas redz sociālās politikas un sociālo programmu veidotāji, kuri kontrolē naudu, preces un pakalpojumus, kas ir nepieciešami sociālo darbinieku klientiem. Sociālā darbinieka spēja parādīt klienta vajadzības tādā veidā, lai veidotu sociālās programmas administrētāju vai sociālās politikas izpratni par klientu kopīgajām vajadzībām, ir būtiska prasme. Mikro līmeņa praktiķiem jābūt izpratnei par sabiedrībā notiekošajiem sociālajiem procesiem ekonomiskajā un politiskajā kontekstā, sociālo problēmu veidiem, to cēloņiem un attīstības tendencēm un to pamatojumu, kā arī jāizprot sociālās politikas veidošanas process un tās ieviešana. Saskaņā ar sociālā darbinieka profesijas standartā noteikto kopīgās prasmes nozarē ir spēja identificēt individu, sociālo grupu, kopienas un sabiedrības sociālās problēmas un sociālās vajadzības, identificēt un analizēt sociālās problēmas, analizēt to cēloņus un sekas konkrētā teritorijā (pašvaldībās, kopienās u.c.), kā arī sniegt detalizētu sociālo problēmu novērtējumu.

Šādā aspektā var viegli saskatīt sociālā darba mikro un makro prakses savstarpējo saistību un mijiedarbību, lai pildītu sociālā darba profesijas centrālo uzdevumu – veicināt sociālās pārmaiņas un attīstību un radīt iespējas cilvēka patstāvīgai funkcionēšanai sabiedrībā⁷. Arī mikrolīmeņa praktiķim ir jāzina svarīgākie sociālo programmu strukturālie elementi – mērķi un uzdevumi, administrēšanas prasības, tiesības reglamentējošie nosacījumi, kā arī likumos noteiktie ierobežojumi⁸, lai sniegtu klientiem atbilstošu sociālā darba

pakalpojumu. Lielāko profesionālās dzīves daļu praktiķis pavada sociālās politikas un sociālo programmu kontekstā, īstenojot sociālās politikas nostādnes un nodrošinot klientus ar sociālajiem pakalpojumiem.

Sociālās problēmas definēšana ir arī jaunu sociālo pakalpojumu izveides pamatā, kas savukārt prasa veikt mērķa grupas jeb problēmas skartās sabiedrības daļas vajadzību izvērtējumu (angl. – *needs assessment*). Lai rastu risinājumu kādiem sabiedrībā pastāvošiem nevēlamiem apstākļiem sociālo pakalpojumu formā, ir nepieciešams definēt sociālo problēmu, to “pārtulkot” jeb pārveidot vajadzību terminoloģijā, nosaucot mērķa grupas neapmierinātās vajadzības. Tikai tad ir iespējams izveidot reāli īstenojamu, lietderīgu un atbilstošu risinājumu identificētajai problēmai.⁹ Tātad mērķa grupu vajadzību izvērtējums izriet no risināmās sociālās problēmas izpratnes. Tas, kā mēs definējam risināmo problēmu, ietekmē gan to, kādus datus mēs vāksim, lai pamatotu sociālā pakalpojuma nepieciešamību, gan arī citas informācijas sagatavošanu lēmumu pieņēmējiem, jo sociālās problēmas definīcija ietekmē arī piedāvātos risinājumus. Jaunu sociālo pakalpojumu attīstīšana ir vēl viens sociālo darbinieku prakses lauks makro līmenī, kas sākas ar sociālās problēmas izpratni.¹⁰ Vadoties no sociālo pakalpojumu efektivitātes viedokļa, risināmās problēmas izpratne un formulējums ir pamats to efektivitātes novērtēšanas aktivitātēm.¹¹ Tomēr ir jāapzinās, ka makro līmenī strādājošie sociālie darbinieki un sociālo pakalpojumu administratori datus par klientu vajadzībām, tajā skaitā neapmierinātām vajadzībām, trūkstošiem pakalpojumiem vai rindām uz pakalpojumiem iegūst no mikro līmeņa sociālajiem darbiniekiem, jo viens no būtiskiem datu avotiem ir klientu lietās fiksējamā informācija un sociālā pakalpojuma darbības atskaite.¹²

Var secināt, ka profesionālās darbības ietvarā sociālie darbinieki visos līmeņos tieši vai netieši dod ieguldījumu sociālo problēmu identificēšanai un izpratnei sabiedrībā kopumā. Jo vēlāk šos datus, kas veido statistikas datu bāzes, pamatu gadagrāmatām un ikgadējiem pārskatiem, izmanto gan mediji, gan ministriju darbinieki, gan politiķi. Tāpēc problēmas definējumam ir būtiska nozīme un tas ietekmē gan sociālo darbinieku klientu darbu mikro līmenī, gan arī nosaka risinājumu attīstīšanu makro līmenī.

⁶ Coady, Nick, and Peter Lehmann. *Theoretical Perspectives for Direct Social Work Practice : A Generalist-Eclectic Approach*. Vol. 3rd edition. –Springer Publishing Company, 2016. P. 71

⁷ *Global Definition of the Social Work*/<https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> (skatīts 04.05.2020.)

⁸ Chambers, Donald E. *Social policy and social programs: a method for the practical policy analyst/ Donald E.Chambers*. – 3rd ed. Boston, London, Toronto...: A Pearson Education Company, 2000, Pp.2-4

⁹ Unrau, Yvonne A., Peter Gabor, and Richard M Grinnell. *Evaluation in Social Work: The Art and Science of Practice*. 4th ed. – Oxford; New York: Oxford University Press, 2007. P.128

¹⁰ Moors, Mārtiņš. *Jaunu sociālo pakalpojumu attīstīšana. Sociālais Darbs Latvijā*. 2016. Nr.1: 42.lpp.

¹¹ DePoy, Elizabeth. *Evaluation practice : thinking and action principles for social work practice / Elizabeth Depoy, Stephen French Gilson*. – South Melbourne, Victoria, Australia: Pacific Grove, CA, Thomson/Brooks/Cole, 2003. P.7

¹² Unrau, Yvonne A., Peter Gabor, and Richard M Grinnell. *Evaluation in Social Work: The Art and Science of Practice*. 4th ed. – Oxford; New York: Oxford University Press, 2007. Pp.136-137

Kas ir sociālā problēma?

Sociālās problēmas definēšana nav vienkāršs uzdevums, jo tās definēšana ir atkarīga no perspektīvas, kurā definētājs uztver realitāti. Tomēr var teikt, ka sociālā problēma ir kāda notikuma vai apstākļu esamība, kura sabiedrībā (vai lielākajā daļā) tiek uztverta kā nevēlama. Ir jābūt arī pārliecībai, ka šos apstākļus ir iespējams mainīt.¹³ Nevēlami var būt kādi sociālie apstākļi, procesi, sociāli veidojumi vai attieksmes, kas kā tādas tiek uztvertas vispārīgi lielākajā sabiedrības daļā un tāpēc apdraud noteiktas vērtības vai intereses (piemēram, sociālā iekļaušana, tiesiskuma un kārtības uzturēšana, morālie standarti, sociālo institūtu stabilitāte, ekonomiskā izaugsme vai indivīda brīvības). Sociālā problēma var izpausties arī kā kolektīva vainas sajūta, ko radījusi apziņa, ka pastāv nevēlami sociālie apstākļi, kas negatīvi ietekmē kādu sabiedrības daļu, bet kuru novēršanai nav veltīta pienācīga uzmanība vai pat vispār nav veiktas nekādas darbības, lai šos apstākļus izskaustu. Šādā izpratnē sociālā problēma ir tāda, ko ir 'radījusi' sabiedrība un kuru var atrisināt pati sabiedrība (pretēji dabas radītām problēmām – katastrofas u.tml.).¹⁴ Problēmas formulējums ir vērtību apgalvojums¹⁵ par to, kas ir nevēlams. Tas nozīmē, ka apgalvojumi par problēmu ietver norādi par apdraudētajām sabiedriskajām vērtībām, identificē šīs vērtības, kuras būtu jāaizstāv sabiedrības līmenī.

Vēl viens aspekts, no kura skatīties uz sociālās problēmas būtību, ir pretruna starp dzīves vajadzībām un materializēšanas iespējām konkrētās dzīves darbībās, kas kalpo par resursu pamatu,¹⁶ uzsverot problēmas risināšanai nepieciešamo faktoru identificēšanas nepieciešamību. Šāda pieeja sociālās problēmas izpratnē ietver prasību pēc rīcības identificētās pretrunas novēršanā, prasību pēc turpmākām darbībām.

Sociālo problēmu var definēt arī kā sociālos apstākļus, kas rada negatīvas sekas indivīdiem, sociālajai vai fiziskajai pasaulei. Tādas sociālās problēmas kā bezdarbs, alkoholisms vai narkotiku lietošana var negatīvi ietekmēt kā personas dzīvi un veselību, tā arī personas ģimenes locekļu un draugu labklājību. Problēmas var skart gan tādus sociālos institūtus kā ģimene (piemēram, laulāto vardarbība, azartspēļu atkarība), izglītības sistēmu (bērnu sekmība, uzvedības traucējumi) vai ekonomiku (bezdarbs vai – tieši otrādi – kvalificēta darbaspēka trūkums).¹⁷

¹³ TUnrau, Yvonne A., Peter Gabor, and Richard M Grinnell. *Evaluation in Social Work: The Art and Science of Practice*. 4th ed. – Oxford; New York: Oxford University Press, 2007. P.123

¹⁴ Jamrozik, Adam. *The sociology of social problems : theoretical perspectives and methods of intervention / Adam Jamrozik and Luisa Nocella*. – Cambridge, U.K., New York: Cambridge University Press, 1998. (repr. 2000). P.1

¹⁵ DePoy, Elizabeth. *Evaluation practice : thinking and action principles for social work practice / Elizabeth Depoy, Stephen French Gilson*. – South Melbourne, Victoria, Australia: Pacific Grove, CA, Thomson/Brooks/Cole, 2003. P.75

¹⁶ Vilka, Lolita. *Sociālās problēmas būtība. Dzīves jautājumi I*. 1995, Rīga: SDSPA "Attīstība": 15.lp

¹⁷ Leon-Guerrero, Anna. *Social problems : community, policy and social action / Anna Leon-Guerrero*. – SAGE Publications, 2018. P.51

Tāpat vēl viens aspekts, kā uztvert sociālo problēmu, ir uztvert kādu apstākļu cēlonisko ietekmi uz sākotnēji, iespējams, uzreiz neparedzamiem sociālajiem procesiem vai parādībām.

No iepriekš minētajiem sociālās problēmas jēdziena skaidrojumiem var secināt, ka sociālās problēmas raksturošanai tiek lietotas tādas pazīmes kā nevēlami sociāli apstākļi, procesi vai attieksmes, kas sabiedrībā tiek uztvertas negatīvi, rada negatīvas sekas indivīdiem, sociālajai vai fiziskajai pasaulei vai apdraud noteiktas sabiedrības vērtības, rada kolektīvās vainas sajūtu par to, ka šie stāvokļi tiek par maz vai netiek vispār risināti. Uzsverot nevēlamo apstākļu praktiskās risināšanas aspektu, sociālā problēma tiek raksturota kā pretruna starp objektīvām vajadzībām un iespējām tās apmierināt, kas prasa sekojošu reakciju un rīcību to risināšanai.

Šādu izpratni par sociālās problēmas pastāvēšanu kā kādu statistisku, objektīvu nevēlamu stāvokli, kurš ir konstatējams, izzināms un gaida risināšanu, izaicina sociālo problēmu teorijas sociālā konstrukcionisma pieeja, ļaujot labāk saprast iemeslus, kāpēc kāda problēma noteiktā laikā tiek risināta valsts līmenī, par to runā medijos un tās mazināšanai tiek piešķirti publiskie līdzekļi, bet kādas citas problēmas risināšana tiek atlikta no gada uz gadu un neparādās starp sociālās politikas prioritātēm.

Sociālā konstrukcionisma pieeja sociālo problēmu formulēšanā

Sociālie konstrukcionisti apgalvo, ka indivīdi, kas interpretē apkārtējo sociālo pasauli, sociāli konstruē realitāti.¹⁸ Saskaņā ar konstrukcionisma pieeju sociālā problēma tiek skatīta no procesa, nevis noteikta stāvokļa skatu punkta. Tā koncentrējas uz to, kā un kāpēc cilvēki saprot, ka daži apstākļi jāuzskata par sociālu problēmu, tas ir, kā viņi sociāli konstruē sociālās problēmas.¹⁹ Problēmu var saukt par sociālu tad, ja kāda sociālā grupa, izmantojot masu informācijas līdzekļus vai citā veidā, kādu jautājumu izceļ kā problemātisku, kā tādu, kura risināšana prasa sociāla vai politiska rakstura risinājumus.²⁰ Tāpēc sabiedrībā notiekošais ir drīzāk sociāli radīts, nevis objektīvi radies, un sociālie konstrukcionisti izvirza jautājumus par sociālo problēmu izcelsmi un attīstību.²¹ Šis process, protams, ir sarežģīts, jo daži apgalvojumi rada ātru reakciju, savukārt citiem ir grūti atrast "dzirdīgas ausis" ietekmīgu personu vidū. Tomēr šī sociālās problēmas formulēšanas izpratne nosaka, ka problemātiskums nav sociālās problēmas sākotnējā īpašība,

¹⁸ Mooney, Linda A. *Understanding social problems / Linda A. Mooney, David Knox, Caroline Schacht*. 7th ed. – Belmont, Calif.: Wadsworth Cengage Learning, 2011. P.15

¹⁹ Joseph W. Schneider. *Social problems theory: the constructionist view*. *Ann. Rev. Sociol.* 1985, 11: P.210

²⁰ Пэйн, Малькольм. *Социальная работа: современная теория / Малькольм Пэйн; под ред. Дж. Камплинга ; [пер. с англ. О. В. Бойко и Б. Н. Мотенко]*. – Москва: Академия, 2007. 191 с.

²¹ Mooney, Linda A. *Understanding social problems / Linda A. Mooney, David Knox, Caroline Schacht*. 7th ed. – Belmont, Calif.: Wadsworth Cengage Learning, 2011. P.15

bet to rada ārējas darbības. Sociālo problēmu aktualizācija ir īpašs realitātes sociālās konstruēšanas notikums. Tas parāda sociālo konstrukciju veidošanos, balstoties uz kādas sociālās grupas sociālās pieredzes interpretāciju.²²

Tas nozīmē, ka būtiski ir ne tikai ārējie apstākļi, bet arī nevēlamās situācijas aktualizēšanā un risināšanā iesaistīto personu līdzdalība un aktivitātes. Ieguldījums publiski izteikto apgalvojumu sagatavošanā, iedzīvotāju vajadzību, prasību vai nosacījumu fiksēšana arī ir piedalīšanās sociālās problēmas definēšanā. Tāpēc būtiski ir ne tikai censties pierādīt, ka kādi apgalvojumi par apstākļiem ir pareizi vai nepareizi, bet arī pievērst uzmanību tam, kā citi problēmas formulēšanā iesaistītie uztver šos apgalvojumus, kā arī ņemt vērā šo apgalvojumu dzīvotspēju.

Sociālajām problēmām ir objektīvā un subjektīvā realitāte.²³ Individam nav personiski jāpiedzīvo visi sociālie apstākļi – gan labi, gan slikti –, lai spriestu par sociālo problēmu. Sociālo problēmu objektīvā realitāte rodas no apziņas, ka kādi noteikti sociāli apstākļi eksistē. Piemēram, nav jābūt trūcīgam, lai apzinātos, ka ir cilvēki, kuri dzīvo nabadzīgos apstākļos. Var secināt par nabadzību sabiedrībā, redzot patversmes, pabalstu saņēmēju rindas, zupas virtuves apmeklētājus u.tml., kā arī pēc statistikas datu rādītājiem.

Subjektīvā realitāte skar jautājumu, kā problēma kļūst par problēmu. Šī ideja saistās ar realitātes sociālās konstruēšanas konceptu, kas nosaka, ka mūsu pasaule tiek sociāli radīta caur ikdienas domām, izteikumiem un rīcību. Tas nozīmē, ka mēs paši piešķiram noteiktu nozīmi ārējai realitātei (labu, sliktu). No šīs perspektīvas sociālās problēmas nav tikai un vienīgi objektīvi noteiktas. Tās kļūst reālas tikai tad, kad tās tiek subjektīvi definētas jeb uzskatītas kā problemātiskas. Atzīstot sociālās problēmas subjektīvos aspektus, mēs varam saprast, kāpēc noteiktus sociālos apstākļus viena sabiedrības daļa var uzskatīt par sociālo problēmu, bet cita – nē.²⁴

Tāpēc no sociālā konstrukcionisma viedokļa ir svarīgi, kā problēma tiek definēta, kā tā kļūst par sociālu problēmu. Šīs sociālās problēmas sociālās konstruēšanas idejas centrā ir plašsaziņas līdzekļi, universitātes, pētniecības institūti un valsts pārvaldes iestādes, kuras bieži ir atbildīgas par sabiedrības sākotnējo iesaistīšanu problēmas apspriešanā.²⁵ Tas nozīmē, ka noteiktas ar ietekmi apveltītas grupas – politiķi, mediji, NVO līderi un citi – var ietekmēt mūsu viedokli un uzskatus par sociālo problēmu. Ja problēmu par tādu uzskata sabiedrības nozīmīga daļa un to arī izrāda, piemēram, piketos, parakstu

vākšanas formā, akcijās vai cita veida viedokļa paušanas veidā, tad problēmas definēšanā nozīmīgu lomu var nospēlēt arī cilvēki, kuri nav tieši iesaistīti lēmumu pieņemšanā, t.sk. arī sociālie darbinieki, īpaši, ja tas notiek, apvienojoties profesionālās apvienībās vai arodbiedrībās, vai arī vienkārši “ierindas” iedzīvotāju līmenī.

Sociālās problēmas būtību var izskaidrot tikai tās sabiedrības kontekstā, kurā tās ir radušās. Dažas var izskaidrot visas sabiedrības kontekstā, bet dažas tikai kādas sabiedrības daļas vai sociālās grupas, kuras pārstāvjiem ir vienādas pazīmes, kontekstā (piemēram, jauniešu bezdarbs).²⁶ Mūsdienās “sabiedrības” robežas gan kļūst mazāk izteiktas, jo pēc vienotiem sociālajiem standartiem vai vismaz “mērvienībām” vadās arī visa Eiropas Savienība. Nereti tādas problēmas kā nabadzība, nevienlīdzība vai sociālā atstumtība tiek analizētas ne tikai vienas valsts ietvaros, bet gan salīdzinot situāciju dažādās ES vai pat visas pasaules valstīs. Tomēr sabiedrības konteksts joprojām ir aktuāls neatkarīgi no tā, cik ģeopolitiski lielu sabiedrības daļu ņem kā atskaites punktu.

Tāpat dažādas sociālās problēmas un to izplatību var apskatīt pēc tādiem sociālajiem raksturlielumiem kā ienākumi, izglītība, nodarbošanās un citām sociālās šķiras pazīmēm. Sociālo problēmu būtība un izplatība atšķiras arī dažādu sabiedrības grupu starpā, atkarībā no tādām pazīmēm kā vecums, tautība, reliģiskā piederība vai ģeogrāfiskais stāvoklis. Ja kāda sociālā grupa vairāk saskaras ar kādu sociālo problēmu, tad to uztver kā ‘problēmgrupu’²⁷.

Problēmas nerodas vienā dienā. Sociālas problēmas definēšana ir ilgāka procesa sastāvdaļa. Tāpēc sociālo problēmu izpratne mainās arī laika gaitā.²⁸ Respektīvi, tas, kas mūsdienās tiek saprasts kā sociālā problēma, ne vienmēr tā ir bijusi. Kā piemēru var minēt fiziska spēka lietošanu ģimenē vai skolā, kas mūsdienās ir nepieļaujami un sodāmi, taču pirms apmēram gadsimta tā nebija. Tādējādi sociālās problēmas, tāpat kā visi sociālie fenomenī, ir sociāla konstrukcija, tās ir sociālie apstākļi, aktivitātes, attieksmes un tamlīdzīgi, kas kādā noteiktā brīdī tiek uzskatītas par problēmām, lai gan tās, iespējams, ir pastāvējušas arī līdz šim bez to atzīšanas par sociālām problēmām. Šādas izmaiņas uztverē norāda uz izmaiņām vērtībās, attieksmēs, interesēs vai zināšanās par reālo vai potenciālo draudu, ko šādi apstākļi sevī ietver. Un otrādi – daži fenomenī, kas sākotnēji tika uztverti kā sociāla problēma, bet ir ieguvuši ‘pastāvīgu’ raksturu, var pieņemt zināmu ‘normāluma’ stāvokli un tikt pieņemti sabiedrībā (piemēram, viena vecāka ģimene).²⁹ Tādējādi

²² Пэйн, Малькольм. Социальная работа: современная теория / Малькольм Пэйн; под ред. Дж. Камплинга; [пер. с англ. О. В. Бойко и Б. Н. Мотенко]. – Москва: Академия, 2007. 191 с.

²³ Leon-Guerrero, Anna. Social problems : community, policy and social action / Anna Leon-Guerrero. – SAGE Publications, 2018. P.51

²⁴ Turpat, P.52

²⁵ Mooney, Linda A. Understanding social problems / Linda A. Mooney, David Knox, Caroline Schacht. 7th ed. – Belmont, Calif.: Wadsworth Cengage Learning, 2011. P.15

²⁶ Jamrozik, Adam. The sociology of social problems : theoretical perspectives and methods of intervention / Adam Jamrozik and Luisa Nocella. – Cambridge, U.K., New York: Cambridge University Press, 1998. (repr. 2000). P.3-4

²⁷ Turpat, P.3-4

²⁸ Linda A. Mooney, Knox, David. 1943- and Schacht, Caroline Understanding social problems (7th ed). Belmont, Calif Wadsworth Cengage Learning, 2011. – P.3

²⁹ Jamrozik, Adam. The sociology of social problems : theoretical perspectives and methods of intervention / Adam Jamrozik and Luisa Nocella. – Cambridge, U.K., New York: Cambridge University Press, 1998. (repr. 2000). P.7

ir būtiski atzīmēt, lai kāds arī nevēlamais sociālais stāvoklis būtu, bieži tas netiek definēts kā sociāla problēma, kamēr kādas spēcīgas grupas locekļi to neuztver kā problēmu.³⁰ Jorkas universitātes sociālā darba emeritētais profesors Ians Šovs (*Ian Show*), kaut arī pats dod priekšroku mērenam realismam, par sociālā konstrukcionisma pieeju atzīst: kaut arī objektivitāte joprojām var būt kā “regulatīvs ideāls”, sociālā darba procesus un rezultātus vienmēr nopietni ietekmē intereses, praktiķa un klienta sociālā pozīcija, ietekmīgas ieinteresētās personas un “dabas tieksme izjaukt cilvēku plānus”.³¹ Tādējādi norādot, ka arī sociālajiem darbiniekiem ir jāreķinās, ka fakti ir drīzāk sociālās konstrukcijas nevis objekti, tāpēc tiem ir nozīme sociālo problēmu kontekstā tikai kopā ar interpretāciju, kas tādējādi piedod šiem faktiem nozīmi noteiktā sociālā kontekstā.

No iepriekš minētā var secināt sociālās problēmas definēšanā iesaistīto dalībnieku iespēju potenciālu. Šo iespēju un sociālās problēmas definēšanas priekšnoteikumu pārzināšana dod nepieciešamo zināšanu bāzi sociālā darba un sociālās politikas saistības parādīšanai.

Sociālās problēmas faktori: personiskās un sociālās problēmas nošķiršana

Var pieļaut, ka gandrīz katrs sociālais darbinieks reiz ir uzdevis sev jautājumu: kā lai izprot, kad nevēlamie apstākļi dzīvē ir paša klienta problēma, bet ar kādiem nosacījumiem to jau var saukt par sociālu problēmu? Zināmā mērā klientam, kurš ir palicis bez darba un iztikas līdzekļiem, ir vienalga, vai bezdarbs citu vērtējumā ir viņa personiskā vai tomēr sociālā problēma, kas skar visu sabiedrību. Acīmredzot, ir kāda nozīme arī sociālā darba profesijas kontekstā, ja kādu problēmu uzskata par personisku vai sociālu problēmu.

Kanzasas Universitātes Sociālās labklājības skolas profesors Donalds Čemberss (*Donald E. Chambers*) norāda, ka ne visas problēmas var atzīt par sociālām problēmām, un tās nav vienādi svarīgas. Viņš uzskata, ka sociālo problēmu svarīgums ir atkarīgs no vismaz divām lietām:

- 1) to personu ietekmes un sociālā statusa, kuras definē problēmu un mudina izlietot līdzekļus tās risināšanai;
- 2) cilvēku daudzuma, kurus ietekmē problēma.

Tātad, jo vairāk cilvēku ietekmē problēma un jo lielāks ir to personu sociālais statuss un vara, kuri pieprasa risinājumu, jo svarīgāka ir sociālā problēma. Tāpēc sociālo problēmu risināšana ir rūpes par dzīves kvalitāti lielām cilvēku grupām un par to ir konsenss sabiedrībā, vai arī šīs rūpes izsaka sociāli spēcīgākie vai ekonomiski privilēģētākie.³² Uz to var paskatīties

arī otrādi, proti, ja vēlamies, lai problēma tiktu uzskatīta par sociālu problēmu, ir jāveicina, ka sociāli ievērojamas personas vai organizācijas atzīmē kādas problēmas pastāvēšanu un tās nevēlamo ietekmi (faktisku vai potenciālu) uz iespējami lielāku cilvēku skaitu. Šo faktoru ietekme sociālās problēmas konstruēšanā norāda uz praktisku rīku sociālo darbinieku praksē identificēto problēmu aktualizēšanai plašākā sabiedrībā.

D. Čemberss uzskata – kamēr nav divu iepriekšējo priekšnoteikumu, tikmēr problēma ir:

- personiska (skar tikai pašu personu un tās ģimeni);
- tehnoloģiska – mainās prasības darba tirgū: cita kvalifikācija, tehnika aizstāj cilvēku u.tml.;
- biznesa problēma – tirgus izmaiņu rezultātā kāds biznesa veids vairs nav pieprasīts, cilvēki nepieprasa precī, ko ražo tehnika;
- ekonomiska problēma – cilvēki nevar iegādāties uzņēmumu saražoto precī un pakalpojumus.

Tomēr ir jāņem vērā, ka arī iepriekš minētās problēmas ilgtermiņā var radīt sociālas problēmas.

Amerikāņu sociologs Čārlzs Millss (*Charles Wright Mills*) norāda, ka personiskās problēmas rodas saistībā ar indivīda raksturu un indivīda tūlītējās attiecībās ar citiem cilvēkiem, bet sociālās problēmas rodas tad, kad kāds jautājums, problēma kļūst publiski svarīga, jo kāda no sabiedrībā pastāvošajām vērtībām tiek apdraudēta.³³ Privātās grūtības ir paredzēts risināt ar sociālo pakalpojumu un programmu palīdzību, bet publiskās problēmas prasa strukturālas izmaiņas, t.sk. izmaiņas tiesību normās (normatīvajos aktos), resursu pārdalē un vērtībās. Pirmā perspektīva rada nepieciešamību pēc “personiskām reformām”, bet otra – pēc strukturālām izmaiņām sabiedrībā. Šādā izpratnē sociālo pakalpojumu un sociālo programmu neesamība vai neadekvāta darbība var būt pamats pieprasīt konkrētā jautājuma risināšanu politiskā līmenī. Abas šīs perspektīvas var būt pamatā sociālās politikas reakcijai. Tāpēc privāto grūtību perspektīva kā reakciju visdrīzāk radīs jaunus sociālos pakalpojumus. Tas nozīmē, ka no šīs izvēles ir atkarīgs tas, kā izprātīsim problēmu, un nepieciešamā reakcija uz to. Ja mēs identificējam problēmu kā tādu, kas ir saistīta ar indivīda personīgo izturēšanos, tad meklēsim risinājumus sociālo programmu un sociālo pakalpojumu veidā, kuru mērķis ir mainīt cilvēku izturēšanās veidu. Ja uzskatām, ka problēma ir mūsu sociāli ekonomiskās sistēmas darbības kļūdu rezultāts, tad mēs veidosim tādas izmaiņas (nereti likumdošanā), kas maina iespēju struktūru mūsu sabiedrībā.³⁴ Var secināt, ka uz vienu un to pašu problēmu

³⁰ Parrillo, Vincent N. *Encyclopedia of Social Problems*. – SAGE Publications, Inc, 2008. Introduction

³¹ Shaw, Ian. *17 Ways of knowing // Social Work : Theories and Methods / edited by Mel Gray, Stephen A. Webb*. 2nd Edition. – Los Angeles : SAGE, 2013. P. 250

³² Chambers, Donald E. *Social policy and social programs: a method for the practical policy analyst/ Donald E. Chambers*. – 3rd ed. Boston, London, Toronto...: A Pearson Education Company, 2000, 1993. Pp.7-8 (272)

³³ Mills, C. Wright. *The Sociological Imagination/ C. Wright Mills; with a new afterword by Todd Gitlin*. – Oxford, New York...: Oxford University Press, 2000. P.8

³⁴ Segal, Elizabeth A. *Social welfare policy and social programs : a values perspective / Elizabeth A. Segal, Ph. D*. Fourth edition. – Boston, M.A.: Cengage Learning, 2016. P. 17.

ir iespējams skatīties no vismaz diviem skatu punktiem, atkarībā no tā, kādus izskaidrojumus mēs dodam nevēlamo apstākļu pastāvēšanai – vairāk personiskus jeb individuālus, vai sociālus jeb strukturālus.

Atgriežoties pie Č. Millsa paustā, sociālās problēmas esamība un tās rašanās ir jāsaista arī ar sabiedrības vērtībām, ko tās apdraud, piemēram, ekonomiskās drošības sajūta, veselības un personiskā drošība. Līdzīgu uzskatu atbalsta arī socioloģijas profesore Anna Leona-Guerrero (*Anna Leon-Guerrero*), atzīstot, ka apdraudētas sabiedrības vērtības rada jautājumus par nepieciešamību un sabiedrības pienākumu palīdzēt tiem, kas ir nonākuši noteikta veida individuālās grūtībās.³⁵ Arī Austrālijas sociālās politikas pētnieki Ādams Jamroziks (*Adam Jamrozik*) un Luisa Nocella (*Luisa Nocella*) norāda, ka apstākļiem, ko definē par sociālu problēmu, ir jārada reāli draudi vai tiem ir jābūt tādiem, kurus uzskata par draudu noteiktām vērtībām vai interesēm.³⁶ Kad atsevišķi gadījumi kļūst par parādību ar zināmu periodiskumu sociālajā telpā un laikā un pastāvīgi atkarojas, tie apdraud cilvēku kopdzīvi tās pašos pamatos.³⁷ Tāpēc arī var konstatēt, ka individuāla problēma, ko mēs apzīmējam ar vienu un to pašu terminu, piemēram, nabadzība, bezdarbs, vardarbība, atkarība u.c., var sevī ietvert arī sociālu problēmu, ja tās apmērs un izpausmes veids apdraud nozīmīgas sabiedrības vērtības.

Šādā izpratnē personisku problēmu var atrisināt pats indivīds, mainot savu rīcību, bet sociāla problēma prasa diskusiju par tām vērtībām, kuras tiek apdraudētas un par šī apdraudējuma avotu. Var secināt, ka sociālās problēmas esamībai ne vienmēr ir nepieciešams, lai tā skartu plašu cilvēku loku. Piemērs šādām sociālajām problēmām ir vardarbība pret bērniem, cilvēktirdzniecība, prostitūcija u.tml.

Savukārt vēl viens uzskats par to, kas ir nepieciešams, lai problēma būtu “publiska problēmjautājums” jeb “publiska problēma”, norāda uz šādiem priekšnosacījumiem³⁸:

1. Izmērs un apjoms – problēma ietekmē nozīmīgu cilvēku skaitu sabiedrībā.
2. Endēmisks³⁹ raksturs – vairāk raksturīgs vai disproporcionāli liels kādai noteiktai sociālai grupai (dzimumam, vecumam, rasei utt.).
3. Relatīvi pastāvīgs – problēmas ietekme turpinās ilgāku laiku, gadus.

³⁵ Leon-Guerrero, Anna. *Social problems : community, policy and social action* / Anna Leon-Guerrero. – SAGE Publications, 2018. P.48

³⁶ Jamrozik, Adam. *The sociology of social problems : theoretical perspectives and methods of intervention* / Adam Jamrozik and Luisa Nocella. – Cambridge, U.K., New York: Cambridge University Press, 1998. (repr. 2000). P.2

³⁷ Vilka, Lolita. *Sociālās problēmas būtība. Dzīves jautājumi I.* 1995, Rīga: SDSPA “Attīstība”: 21.lp

³⁸ Meenaghan, Thomas M., Washington, Robert O. *Social Policy and Social Welfare: Structure and Applications*. – New York: The Free Press, 1980. P.28-29

³⁹ Tāds, kas sastopams tikai kādā noteiktā ģeogrāfiskā apgabalā.

4. Pastāvošo sociālo institūtu nespēja risināt problēmu – problēmas, kura skar noteiktus cilvēkus sabiedrībā, cēloņi ir meklējami galvenokārt nevis pašā mērķa grupā, bet ir skaidrojami ar pastāvošo institūtu un organizāciju nespēju apmierināt sabiedrības vajadzības – valdības, ekonomikas, izglītības, veselības aprūpes un citu sistēmu neapmierinoša funkcionēšana. Šādā izpratnē institūcijas un to darbības analīze ir būtiska, lai saprastu problēmas cēloņus.

Apvienojot iepriekš minētos autoru viedokļus par faktoriem, kas veido sociālās problēmas pastāvēšanai nepieciešamos priekšnosacījumus, var secināt, ka ir nepieciešams vismaz viens vai vairāki priekšnoteikumi, lai kādu problēmu varētu uzskatīt par sociālo problēmu:

- 1) Personas ar augstu sociālo statusu norāda uz kādu nevēlamu apstākļu esamību.
- 2) Nevēlamie apstākļi skar lielu cilvēku daudzumu vai neproporcionāli lielā mērā skar kādu sociālo grupu.
- 3) Nevēlamie apstākļi aizskar nozīmīgu sabiedrībā pastāvošo vērtību.
- 4) Nevēlamie apstākļi ir pastāvējuši ilgstoši un tāpēc to neatrisinātais stāvoklis ir kļuvis uzkrītošs.
- 5) Var identificēt esošās sociālās politikas nespēju risināt sociālo problēmu.

Nedaudz citādu indikatoru uzskaitījumu sociālās problēmas identificēšanai norāda Ivonne Anro (*Yvonne A. Unrau*), Peters Gabors (*Peter Gabor*) un Ričards Grinels (*Richard M. Grinnell*) no Rietummičiganas Universitātes Sociālā darba skolas. Šie indikatori norāda to robežu, kuru pārkāpjot, problēma var kļūt par sociālu problēmu. Un tie ir:

- 1) Problēmas tuvums jeb fiziskā distance starp personu un problēmu. Respektīvi, cik tuvu problēmu definējošā persona atrodas problemātisko apstākļu “zonai”, atrašanās vietai.
- 2) Intimitāte jeb personas pašas pieredze ar problemātiskajiem apstākļiem; kādā apmērā personu, kura formulē problēmu, personiski ietekmē nevēlamie apstākļi.
- 3) Apzināšanās jeb pakāpe, kādā problēma aizņem domas ikdienā. Būtiski ir tas, ka problēmas apzināšanās nav tieši saistīta ar pašas personas pieredzi ar to. Cilvēki var apzināties problēmas pastāvēšanu un nopietnību arī tad, ja viņus pašus personiski tā neskar.
- 4) Problēmas apmērs jeb problēmas ietekmēto personu skaits.⁴⁰

Salīdzinot Ivonnes Anro (*Yvonne A. Unrau*), Petera Gabora (*Peter Gabor*) un Ričarda Grinela (*Richard M. Grinnell*)

⁴⁰ Unrau, Yvonne A., Peter Gabor, and Richard M Grinnell. *Evaluation in Social Work: The Art and Science of Practice*. 4th ed. – Oxford; New York: Oxford University Press, 2007. P.124 (468)

noteiktos indikatorus ar iepriekš minētajiem pieciem sociālās problēmas pastāvēšanas (jeb sociālo konstrukcionistu terminoloģijā – konstruēšanas) priekšnosacījumiem, var secināt, ka papildus šie autori norāda uz problēmas definēšanā iesaistītās personas pieredzi un zināšanām par nevēlamajiem apstākļiem. No šāda skatu punkta raugoties, no vienas puses, var secināt, ka lēmuma pieņēmēja personiskā pieredze un zināšanas par problēmu arī var kalpot kā sociālās problēmas konstruēšanas pamats. No otras puses, lielāks problēmas ietekmēto skaits var nozīmēt, ka lielāka būs sabiedrības vai tās nozīmīgas daļas neapmierinātība par problēmas nerisināšanu sociālās politikas līmenī, kas var novest pie publiskām neapmierinātības akcijām. Šādā situācijā savukārt ir iespēja, ka lēmumu pieņēmējiem būs lielāka motivācija problēmu atzīt par sociālu problēmu un to risināt ar politiskiem instrumentiem.

Ja uz šo faktoru uzskaitījumu skatās no sociālā konstrukcionisma pieejas skatu punkta, tad var secināt, ka tie var sociālajiem darbiniekiem kalpot kā norādes, kā praksē novērotu problēmu, kas skar kādu sabiedrības vai klientu grupu, pamatot kā sociālo problēmu un izcelt nevēlamo apstākļu sociālo nozīmīgumu, lai veicinātu tā atzīšanu arī politiskajā līmenī. Šādas zināšanas par iespējamiem priekšnoteikumiem sociālās problēmas nonākšanai politiskajā dienaskārtībā ir būtiskas, jo ne visas sociālās problēmas ir vienādi labi redzamas tiem, kurus pašus tā neskar. Spilgts piemērs šādai problēmai ir bērnu atrašanās institucionālajā aprūpē līdz 3 gadu vecumam. Bija nepieciešami apmēram desmit gadi, lai šī problēma nonāktu politiskajā dienaskārtībā un tiktu definēta kā sociāla problēma. Jo vairāk faktoru un to raksturojošo indikatoru var attiecināt uz kādu problēmu, jo drīzāk šie nevēlamie apstākļi tiks uzskatīti par sociālu problēmu, kuras risināšanai ir nepieciešama sabiedrības un politiķu uzmanība.

Ir jāņem vērā, ka ne visas problēmas ir vienādi redzamas un atpazīstamas. Dažas sociālās problēmas vairāk kā citas parādās kā acīmredzams drauds sabiedrības labklājībai, piemēram, vardarbība ģimenē, delinkventa uzvedība, bērnu ļaunprātīga izmantošana, bezdarbs, rasisms, nabadzība un pašnāvības ir tādu sociālo problēmu piemēri, par kurām runā mediji, par kurām raksta grāmatas un kuras vienmēr ir uzmanības centrā. Šīs acīmredzamās problēmas vienmēr ir bijušas arī sociālā darba profesijas uzmanības centrā. Šādas problēmas sabiedrībā netiek uzskatītas kā pieņemams stāvoklis, tāpēc to risināšanai biežāk tiek prasīta sabiedrības reakcija. Jo acīmredzamāka ir problēma, jo vairāk cilvēki zina par to. Citas, mazāk izteiktas problēmas par ‘redzamām’ padara sociālie darbinieki. Šīm problēmām nav skaidri definētas robežas, kuras norāda, ka būtu jāveic kāda sabiedrības pret darbība. Piemēram, bērni ar uzvedības problēmām, indivīdu zems pašnovērtējums, neapmierinātība ar laulību un ģimenes konflikti, negodīga attieksme darba vietā, sociālās politikas neefektivitāte, kā arī sociālās administrēšanas problēmas un neatbilstoši resursi politisko lēmumu izpildei. Šīm problēmām publiskā uzmanība un finanses netiek veltītas līdz brīdim, kamēr tās netiek parādītas un sasaistītas ar citām, vairāk redzamām problēmām.

Mazāk ‘redzamās’ problēmas saistās ar preventīvas jēdzienu, kad uzmanība tām tiek veltīta, akcentējot saistību starp identificēto problēmu un nevēlamo rezultātu novēršanu, jo šīs mazāk

redzamās problēmas ir cēlonis lielākām, vairāk ievērotām problēmām. Profilakses (angl. – *prevention*) būtība un mērķis vienmēr ir novērst lielākas sociālās problēmas nākotnē. Preventīvs ir jebkurš darbs, kura mērķis ir apturēt potenciālu jaunas problēmas rašanos vai novērst, ka esoša problēma kļūst aktuālāka. Preventīva prakse novirza resursus tā, lai novērstu agrīnas sociālo grūtību vai sociālo problēmu pazīmes pirms tās pieaug un pastiprinās līdz krīzes situācijām, kurām laika ziņā nepieciešami ievērojami lielāki resursi, enerģija un nauda.⁴¹ Starp citu, jāatgādina, ka profilakse ir noteikta likumā⁴² kā viens no Latvijas sociālās drošības sistēmas darbības pamatprincipiem. Par to, kā šis princips tiek īstenots Latvijas sociālajā politikā, katrs lai spriež pats.

Neatkarīgi no problēmas aktualitātes vairums cilvēku par sociālām problēmām uzzina no medijiem un dažādām kampaņām (vēlēšanas, sociālās akcijas u.tml.).⁴³ Tāpēc arī tik svarīgi ir panākt, lai informācija par problēmas esamību nonāk ziņu virsrakstos vai amatpersonu uzrunās, jo tas ļauj plašākai sabiedrībai uzzināt par tās pastāvēšanu, kā arī vairāk uzzināt par problēmas izpausmēm ikdienas dzīvē.

Sociālo problēmu risināšana – sabiedrības organizācijas trīs līmeņu perspektīva

Ar rakstā iepriekš minēto vēlējos uzsvērt vairākas lietas, proti, ka sociālajiem darbiniekiem ir iespējas ar savu aktīvo rīcību, izmantojot zināšanas par sociālā konstrukcionisma pieeju un komunikācijas prasmes, panākt, ka viņu novērojumi par negatīviem apstākļiem sabiedrībā vai klientu dzīvē nonāk politiskajā dienaskārtībā, saņem publisko finansējumu to novēršanai un tiek atzīti par sociālu problēmu. Tomēr norādīju arī to, ka no lēmuma pieņēmēja perspektīvas, kāda dominē problēmas uztverē, un arī citiem apstākļiem ir atkarīgs, vai risinājumi tiks novirzīti vairāk uz personisko vai strukturālo līmeni. Veiktā sociālās problēmas izpratnes analīze norāda priekšnosacījumus, par kuriem sociālajam darbiniekam būtu jāvēl informācija un pierādījumi, ja vēlamies parādīt problēmas sociālo nozīmīgumu, jo ne visas sociālās problēmas sabiedrībā ir vienādi pamanāmas. Tomēr arī tad, ja problēma tiek skatīta kopsakarībā ar citām problēmām, parādot to savstarpējo cēloņsakarību, tas nenozīmē, ka vienmēr tiks izvēlēta strukturālo izmaiņu pieeja un notiks virzīšanās prom no ‘privāto grūtību’ perspektīvas. Nereti politiskajos un administratīvajos lēmumos var novērot tendenci sabiedrībā atzītu problēmu novirzīt prom no politiskā līmeņa, politiskās dienas kārtības, ja tā prasa strukturālas izmaiņas un publiskā finansējuma piešķiršanu. Kā piemēru tam var minēt personu, kuras saņem valsts vecuma pensiju, nabadzību, jau ilgstošu sociālo pakalpojumu trūkumu ģimenēm ar bērniem, kurās ir multiplas problēmas, bērniem ar uzvedības un funkcionāliem traucējumiem un bērniem ar īpašām vajadzībām, veselības aprūpes un sociālo pakalpojumu integrācijas problēmas,

⁴¹ Preventive work/prevention/Dictionary of Social Work. John Pierson and Martin Thomas. – Open University Press, 2010.

⁴² Likums ‘Par sociālo drošību’, 2.pants.

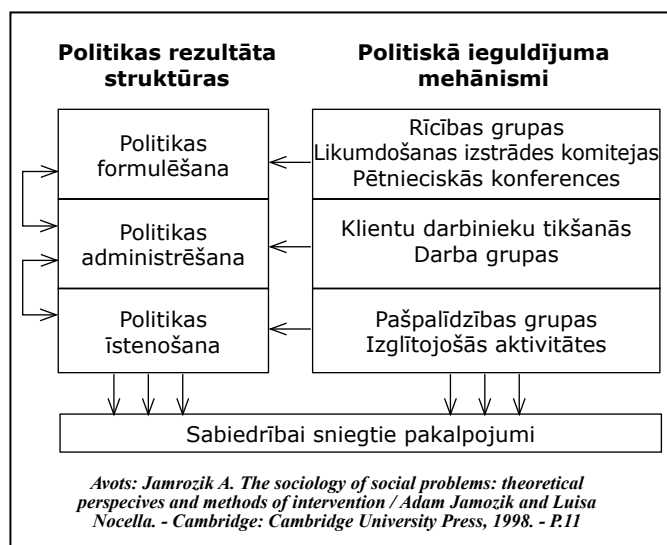
⁴³ Unrau, Yvonne A., Peter Gabor, and Richard M Grinnell. Evaluation in Social Work: The Art and Science of Practice. 4th ed. – Oxford; New York: Oxford University Press, 2007. P.123

atkarības un bezpajumniecības problēmas u.c. Šādās situācijās var rasties jautājums, kāpēc tā notiek, ja jau kāda problēma ir kļuvusi acīmredzama? Tam ir dažādi iemesli, tai skaitā problēmu prioritizēšana un tas, kādi cēloņi tiek uzskatīti par pamatu problēmu pastāvēšanai – individuāli vai strukturāli.

Austrālijas sociālās politikas pētnieki Ā. Jamroziks un L. Nocella ir izstrādājuši sabiedrības organizācijas trīs līmeņu perspektīvu, kas zināmā mērā ļauj izskaidrot, kas un kāpēc notiek dažādos līmeņos sociālās problēmas risināšanai. Saskaņā ar šo perspektīvu aktivitātes sociālās problēmas risināšanai notiek vienā no trijiem līmeņiem – politiskajā, administratīvajā un operacionālajā, kur katrs līmenis ietekmē pārējo divu darbību (*skat. 1. attēlu*). Autori norāda, ka sociālās problēmas ir jāskata sabiedrības varas struktūras ietvara kontekstā.

Visu triju līmeņu aktivitātes kopā rada savstarpējās mijiedarbības procesu, kurā dominējošās vērtības un intereses tiek integrētas pastāvošajā varas struktūrā. Šī pieeja ļauj konceptuāli aizpildīt “robu” starp sabiedrības organizācijas makro struktūru, kur dominējošās vērtības un intereses tiek pārveidotas politikas lēmumos par līdzekļu piešķiršanu, un ikdienas dzīves mikro struktūru, kur izpaužas šo politisko lēmumu sekas.⁴⁴

1. att. *Aktivitāšu līmeņi intervences metodēs*

Autori norāda, ka pārsvarā profesionāli lieto metodes, kas ir vērstas uz iejaukšanos mikro līmenī, uztverot sociālo problēmu kā privātu, personisku problēmu. Tādējādi problēmu, kura pēc savas dabas ir sociāla un politiska, profesionāli “konvertē” uz personisku problēmu privātajā jomā. Ā. Jamroziks un L. Nocella to sauc par “sociālo problēmu depolitizāciju”.⁴⁵

⁴⁴ Jamrozik, Adam. The sociology of social problems : theoretical perspectives and methods of intervention / Adam Jamrozik and Luisa Nocella. – Cambridge, U.K., New York: Cambridge University Press, 1998. (repr. 2000). Pp.9-11, 50.

⁴⁵ Turpat, p.48

Tomēr iejaukšanās sociālajās problēmās var notikt katrā no sabiedrības organizatoriskās struktūras līmeņiem, ne tikai politiskajā, kur notiek lemšana par resursu piešķiršanu.

Politiskajā līmenī notiek darbība, kuras rezultātā sabiedrības vērtības un intereses tiek pārveidotas politikā, likumdošanā un resursu piešķiršanā, vai arī darbība, lai depolitizētu sociālo problēmu.⁴⁶

Administratīvais līmenis, lietojot metaforu no tehnoloģijām, ir kā “pārnesuma kārbā”, kas pārveido politiskos lēmumus intervences metodēs pakalpojumu sniegšanas līmenī. Šajā līmenī notiek procesi, lai politiskos un normatīvos dokumentus pārveidotu administratīvos noteikumus, izveidojot atbilstošus administratīvos mehānismus, izstrādājot instrukcijas rīcībai operacionālā līmenī un pārvēršot sociālo problēmu tehniskā problēmā.⁴⁷

Operacionālajā līmenī notiek profesionāļu un klientu mijiedarbība tiešā veidā. Šajā līmenī problēma no politiskas tiek pārveidota par personisku.⁴⁸ Aktivitātes šajā līmenī visvairāk tiek saistītas ar sociālo darbu, jo tieši šai profesijai ir centrālā loma sabiedrības formālai reakcijai uz sociālajām problēmām.⁴⁹ Primārā cilvēku motivācija rīkoties ir aizsargāt vai sekmēt savas vai tuvinieku intereses, nevis kopienas vai sabiedrības labklājība kopumā.⁵⁰ Tāpēc iedzīvotāji ir sociāli aktīvi, ja problēma sāk skart viņu pašu vai tuvinieku intereses. Tas nozīmē, ka operacionālā līmenī sociālie darbinieki klientiem parāda, kādi ir sociālās politikas piedāvātie risinājumi, palīdz viņiem šos risinājumus saņemt, realizējot administratīvajā līmenī noteikto procedūru prasības. Operacionālajā līmenī sociālie darbinieki identificē trūkstošos risinājumus, arī palīdzības saņemšanas kārtībā, piemēram, pārmērīgas vai nelietderīgas prasības, kas atbaida tos, kam sociālais atbalsts ir vajadzīgs, birokrātiskie šķēršļi vai neatbilstoša pakalpojumu sniegšanas vide un citas problēmas. Tieši operacionālajā līmenī rodas informācija par grūtībām un nevēlamiem apstākļiem, kas ir vienādi daudziem cilvēkiem jeb mērķa grupai, kā to dēvē teorētiskajā literatūrā.

Administratīvajā līmenī sociālā problēma no politiskas problēmas ir jāpārveido par tehnisku uzdevumu, izstrādājot pakalpojumu saņemšanas kārtību un tiesības reglamentējošās pazīmes, veidojot vai pielāgojot organizatoriskas struktūras

⁴⁴ Jamrozik, Adam. The sociology of social problems : theoretical perspectives and methods of intervention / Adam Jamrozik and Luisa Nocella. – Cambridge, U.K., New York: Cambridge University Press, 1998. (repr. 2000). Pp.9-11, 50.

⁴⁵ Turpat, p.48

⁴⁶ Turpat, p.48

⁴⁷ Turpat, p.48

⁴⁸ Turpat, p.48

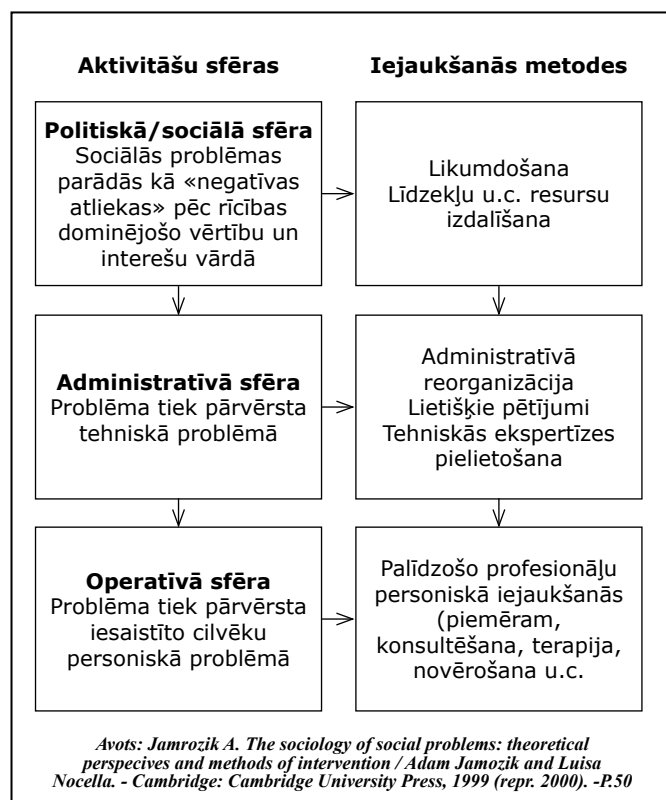
⁴⁹ Jamrozik, Adam. The sociology of social problems : theoretical perspectives and methods of intervention / Adam Jamrozik and Luisa Nocella. – Cambridge, U.K., New York: Cambridge University Press, 1998. (repr. 2000), p.39

⁵⁰ Local politics and participation in Britain and France / Albert Mabileau ... [et al.]. – Cambridge [England]; New York: Cambridge University Press, 1989. P.48

un algojot darbiniekus, savukārt no tehniskas problēmas par personisku problēmu – problēmas pārveidošana praktiskā instrumentārijā un personiskā motivācijā (*skat. 2. attēlu*). Ja trūkst risinājumam nepieciešamo pakalpojumu, tad no operacionālā līmeņa problēma ir jāpārceļ risināšanai administratīvajā līmenī. Ja ir nepieciešami lēmumi par papildu finanšu resursiem vai arī ir nepieciešamas strukturālas izmaiņas (normatīvie akti, sistēmas reformas, jaunu vērtību leģitimizēšana, jauna stratēģiskā attīstības redzējuma formulēšana u.tml.), tad sociālās problēmas risinājumi ir meklējami politiskajā līmenī.

Tomēr ir situācijas, kad sociālie pakalpojumi pastāv, tomēr trūkst nacionālā līmeņa politikas, kas paredz strukturālus jeb makro līmeņa risinājumus objektīvu (no personas neatkarīgu) apstākļu risināšanā. Piemēram, Latvijas normatīvajos aktos pašvaldībām ir noteikts pienākums nodrošināt bezpajumtniekus ar patversmi un sociālā darbinieka konsultācijām. Tomēr personas bezpajumtniecības stāvoklī nenokļūst vienas dienas laikā. Tam par cēloni ir dažādi objektīvi un subjektīvi, personiski un strukturāli faktori. Piedāvājot risinājumu tikai operacionālajā līmenī, šī problēma faktiski tiek noņemta no politisko prioritāšu saraksta un atzīta par individuālu un personisku problēmu, ar ko jātiek galā pašam problēmas skartajam. Tomēr saskaņā ar profilakses kā sociālās drošības sistēmas darbības pamatprincipu būtu nepieciešama preventīva sociālā atbalsta sistēma arī iepriekš, citās objektīvās situācijās, piemēram, pēkšņa slimība, bezdarbs, psiholoģiskā krīze, pieejams dzīvojamais fonds, t.i., tādi risinājumi, kas sniedz resursus un iespējas risinājumiem dažādās dzīves situācijās, nevis tikai tad, kad jau ir notikusi sociālā deprivācija vai pat sociālā atsvešināšanās un izmaiņas personiskā līmenī veikt ir ļoti grūti vai pat neiespējami.

2. att. *Iejaukšanās metodes sociālo problēmu risināšanā*

Sociālās problēmas pārvēršana no politiskās par tehnisko problēmu

Kaut arī sociālo problēmu identificēšana ir atkarīga no daudziem faktoriem, būtiska ir politiķu un tādu valsts pārvaldes amatpersonu, kuru darbs tieši ir saistīts ar politikas veidošanu, attieksme. Politiķi reaģē uz sociālajām problēmām, ja šāda reaģēšana ir saskaņā ar viņu politiskajām nostādnēm un interesēm. Valsts amatpersonas un politiķi izmanto zinātniekus, lai pamatotu un skaidrotu sociālās problēmas, kuras viņi ir gatavi risināt. No vienas puses, tas palīdz reklamēt savu darbību un pamatot finansējuma nepieciešamību. No otras puses, ja politiķi sastopas ar sociālo problēmu, kas varētu radīt negatīvu elektorāta reakciju vai prasa sarežģītus politiskos lēmumus, viņi cenšas to depolitizēt, pārnesot problēmu uz administratīvo jeb profesionālo ekspertu līmeni, no kuriem tiek sagaidīta “objektīva” tehniskā analīze un iespējamie risinājumi. Tādējādi pētnieki faktiski uzņemas problēmas depolitizēšanas funkciju. Tas, protams, automātiski nenozīmē, ka šādai analīzei nav nekādas vērtības politikas veidošanas procesā, tomēr šāda analīze reti noved pie strukturālām izmaiņām resursu sadalījumā, kas savukārt var būt nepieciešams efektīvam sociālās problēmas risinājumam. Jāņem vērā, ka problēmas depolitizēšana ir veids, kā meklēt risinājumu sociālajai problēmai, vienlaicīgi saglabājot pastāvošo varas struktūru.

Tieši tāpēc daudzi pētījumi par sociālajām problēmām, kurus pasūta valdības, neanalizē šādu problēmu politisko dabu. Tā vietā tie izskaidro problēmas tā, lai parādītu problēmas ‘tehnisko’ raksturu un iespēju rast tehniskus risinājumus.⁵¹

Šāda problēmas pārvēršana efektīvi noņem to no politiskās dienaskārtības un rada iespēju politiķiem reaģēt tā, lai neizjauktu pastāvošo politiku un mērķus, vai arī vispār nedarīt neko problēmas risināšanā, pamatojoties uz nepietiekamiem resursiem vai uz citām, ‘svarīgākām’ prioritātēm. Tāpēc tik daudz politiķu pasūtītu pētījumus un analīzi veic ekonomisti, jo viņi pārvērš problēmu viendimensionālā perspektīvā, uzrādot indeksus, rādītājus un vienādojumus, nevis apskatot sabiedrību kā kompleksu parādību.⁵²

Latvijā šādu piemēru sociālajā politikā ir diezgan daudz. Var minēt nacionālo deinstitucionalizācijas projektu⁵³, kura ietvaros sociālo pakalpojumu attīstība personām ar garīga rakstura traucējumiem, bērniem ārpusģimenes aprūpē un bērniem ar funkcionāliem traucējumiem sākās tikai pēc tam, kad tika veikti apjomīgi pētījumi par iedzīvotāju vajadzībām reģionos pēc sabiedrībā balstītajiem sociālajiem pakalpojumiem. Faktiski galvenais pētījumu rezultāts bija tāds, ko visi jau zināja pirms šo pētījumu veikšanas – pastāv

⁵¹ Jamrozik, Adam. The sociology of social problems : theoretical perspectives and methods of intervention / Adam Jamrozik and Luisa Nocella. – Cambridge, U.K., New York: Cambridge University Press, 1998. (repr. 2000). P.43

⁵² Jamrozik, Adam. The sociology of social problems : theoretical perspectives and methods of intervention / Adam Jamrozik and Luisa Nocella. – Cambridge, U.K., New York: Cambridge University Press, 1998. (repr. 2000). P.44

⁵³ Deinstitucionalizācija/ <http://www.lm.gov.lv/lozares-politika/sociale-pakalpojumi/9-noderiga-informacija/sabiedriba-balstiti-sociale-pakalpojumi-un-deinstitucionalizacija> (skatīts 09.05.2020.)

akūts sabiedrībā balstīto sociālo pakalpojumu trūkums visām mērķa grupām. Bet jaunu pakalpojumu attīstība faktiski sākās trīs četrus gadus pēc projekta sākuma.

Otrs piemērs, kad problēmas risināšana no politiskā līmeņa tiek pārcelta uz administratīvo līmeni, ir bērnu tiesību aizsardzības sistēmas pilnveides process, kas ir ierosināts pagājušā gada vidū.⁵⁴ Notikušās darbības un diskusijas parāda, ka risinājumi tiek saistīti ar uzraugošās iestādes – Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas – reorganizāciju,⁵⁵ bāriņtiesu skaita mazināšanu un šīs jomas pakļautības maiņu no Labklājības ministrijas uz Tieslietu ministriju.⁵⁶ Šāda politiku un valsts amatpersonu izvēle faktiski norāda uz uzskatu, ka problēmas bērnu tiesību aizsardzībā ir nevis ģimenes atbalsta politikas, nepietiekamas sociālo pakalpojumu pieejamības vai esošo ārpusģimenes aprūpes strukturālo risinājumu un trūkstošā publiskā finansējuma problēmas, bet neadekvāta pašvaldību bāriņtiesu un sociālo dienestu darbība.

Kā vēl vienu piemēru var minēt ilgstošu problēmu sociālā darba jomā, kas ir saistīta ar neatbilstošu sociālā darba speciālistu skaitu pašvaldībās. Jau kopš Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma spēkā stāšanās 2003. gadā tā 10. pants paredz, ka katrā pašvaldībā jābūt vismaz vienam sociālā darba speciālistam uz katriem tūkstoš iedzīvotājiem. Saskaņā ar Labklājības ministrijas datiem šī prasība nekad vēl nav izpildīta un 2018. gadā tās izpilde bija tikai par apmēram 64%.⁵⁷ Politiskā griba ir skaidri noteikta likumā, tomēr tās neizpildīšana jau 17 gadu garumā tomēr rada jautājumus, vai tā tiešām ir tikai administratīvā līmeņa neizdarība, vai arī tomēr nepietiekams finansējums un politiskās gribas trūkums sniegt sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomas darbībai nepieciešamos resursus. Sasaistot ar iepriekš rakstā minētajām teorētiskajām atziņām, ka viens no sociālās problēmas pastāvēšanas faktoriem ir arī tās pastāvēšanas ilgums laikā, var nonākt pie pamatota secinājuma, ka laikam jau tās nav tikai administratīvā līmeņa neizdarības sekas. Arī A. Jamroziks uzskata – ja pieņem, ka sociālo problēmu avots ir jāmeklē sociālajā struktūrā, tad pilnīga problēmas depolitizācija nav iespējama.⁵⁸ Tas nozīmē, ka problēmu

ilgstoša depolitizācija pati par sevi var radīt sociālas problēmas.

Sociālo problēmu politiskā līmeņa risinājumu neesamībai, protams, ir arī noteiktas sekas, jo sistēmiskā domāšana saka priekšā, ka visam ir noteikta ietekme un sekas. Ja ilgstoši netiek piedāvāti nepieciešamie sociālo problēmu risinājumi politiskajā līmenī, cenšoties tos aizpildīt ar izmaiņām administratīvajā kārtībā, tad operacionālajā līmenī neatliek citas izvēles kā fokuss uz “personiskajām reformām” jeb izmaiņām, kuras saistītas ar pašu problēmas skarto cilvēku domāšanas, attieksmes un uzvedības izmaiņām. Problēmas šāda veida tendencei ir tādas, ka, trūkstot politiskā līmeņa risinājumiem, operacionālā līmeņa sociālā darba resursi tiek noplicināti, līdz tas izpaužas ne tikai klientu daudzumā un situāciju sarežģītībā, bet sāk skart operacionālā līmeņa iestāžu personālu. Tas tālāk jau parādās nepietiekamā darbinieku skaitā, neadekvātā atalgojumā, neadekvātā klientu lietu daudzumā u.tml. Ilgstošu strukturālu risinājumu neesamība sociālo problēmu jomā noved pie tā, ka operacionālā līmenī aizvien vairāk nonāk klienti, kuru dzīves apstākļus var raksturot kā krīzes situācijas vai multiplu problēmu situācijas. Šādās situācijās klientu personisko izmaiņu potenciāls ir ļoti samazināts un arī risinājumi prasa ilgu intervenci.

Nobeigums

Raksta mērķis bija parādīt saistību starp sociālā darba mikro un makro līmeni, starp sociālo darbu un sociālo politiku. Katrs no mums, sociālajiem darbiniekiem, gribam to vai nē, tieši vai netieši esam saistīti gan ar mikro, gan ar makro praksi. Svarīgi ir to apzināties, kā arī saprast mūsu katra iespējas un atbildību sniegt ieguldījumu sociālo problēmu aktualizēšanā un risināšanā.

Kad sabiedrībā notiek straujas pārmaiņas un negaidīti notikumi, tad īpaši asi parādās tās problēmas, kas gadiem ilgi netika risinātas. Parādās sociāli īpaši neaizsargāto klientu vajadzības (piemēram, aprūpējamie klienti; bērni, kuri nespēj sekot līdzī mācību procesam, u.c.) un profesijas, kuras šīs vajadzības apmierina neatkarīgi no ārējiem ierobežojumiem. Sociālais darbs ir tāda profesija. Mēs ikdienā novērojam klientu grūtības, resursu trūkumu un nepieciešamību pēc dažādiem, t.sk. publiskiem resursiem, kas tiktu izlietoti klientu situācijas uzlabošanā. Rakstā paustās atziņas par faktoriem, kas ietekmē sociālās problēmas nonākšanu politiskajā dienaskārtībā, ir vadlīnija iespējamai rīcībai, lai akcentētu un pat konstruētu kāda nevēlama stāvokļa publisko nozīmīgumu un līdz ar to sociālas problēmas statusu. Ir jāņem vērā, ka daudzas problēmas, kuras sociālie darbinieki novēro ikdienā, paliek apslēptas plašākai sabiedrībai un arī sociālās politikas veidotājiem. Šādos apstākļos acīmredzamā kļūst nepieciešamība pēc tādām sociālo darbinieku darbībām, kas aktualizē šos netaisnīgos apstākļus. Parādās kopīgas profesionāļu rīcības nepieciešamība, ko var mēģināt īstenot katrs savā darba vietā, tomēr efektīvāk – iesaistoties profesionālo apvienību un klientu interešu aizstāvības biedrību darbībā.

⁵⁴ Notikusi pirmā bērnu tiesību aizsardzības sistēmas pilnveides darba grupas tikšanās <http://lm.gov.lv/lv/aktuali/presei/91409-notikusi-pirma-bernu-tiesibu-aizsardzibas-sistemas-pilnveides-darba-grupas-tiksanas> (skatīts 09.05.2020.)

⁵⁵ Bērnu tiesību aizsardzību varētu pārņemt jauna valsts iestāde // <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/bernu-tiesibu-aizsardzibu-varetu-parnemt-jauna-valsts-iestade.a321340/> (skatīts 09.05.2020.)

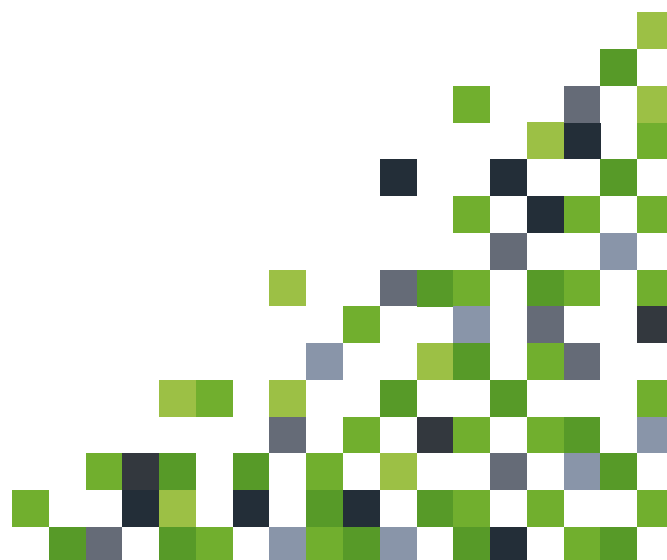
⁵⁶ Ministrijas nespēj atrast kopsaucēju bērnu tiesību aizsardzības jautājumos // <https://www.diena.lv/raksts/latvija/zinas/ministrijas-nespej-atrast-kopsauceju-bernu-tiesibu-aizsardzibas-jautajumos-14236107> (skatīts 09.05.2020.)

⁵⁷ Galvenie politikas rezultatīvie rādītāji // <http://www.lm.gov.lv/lv/nozares-politika/socialais-darbs> (skatīts 09.05.2020.)

⁵⁸ Jamrozik, Adam. The sociology of social problems : theoretical perspectives and methods of intervention / Adam Jamrozik and Luisa Nocella. – Cambridge, U.K., New York: Cambridge University Press, 1998. (repr. 2000). P.46

Izmantotā literatūra:

1. **Chambers, Donald E.** Social policy and social programs: a method for the practical policy analyst/ Donald E.Chambers. – 3rd ed. Boston, London, Toronto...: A Pearson Education Company, 2000, 1993. 272 p.
2. **Coffey, Amanda.** Reconceptualizing Social Policy. – McGraw-Hill Education, 2004. 182 p.
3. **Coady, Nick,** and **Peter Lehmann.** Theoretical Perspectives for Direct Social Work Practice : A Generalist-Eclectic Approach. Vol. 3rd edition. –Springer Publishing Company, 2016. 477 p.
4. **DePoy, Elizabeth.** Evaluation practice : thinking and action principles for social work practice / Elizabeth Depoy, Stephen French Gilson. – South Melbourne, Victoria, Australia: Pacific Grove, CA, Thomson/Brooks/ Cole, 2003. 253 p.
5. Dictionary of Social Work. John Pierson and Martin Thomas. – Open University Press, 2010.
6. **Jamrozik, Adam.** The sociology of social problems : theoretical perspectives and methods of intervention / Adam Jamrozik and Luisa Nocella. – Cambridge, U.K., New York: Cambridge University Press, 1998. 241 p.
7. **Leon-Guerrero, Anna.** Social problems : community, policy and social action / Anna Leon-Guerrero. – SAGE Publications, 2018. 860 p.
8. Local politics and participation in Britain and France / Albert Mabileau ... [et al.]. – Cambridge [England]; New York: Cambridge University Press, 1989. 272 p.
9. **Meenaghan, Thomas M.** Social policy and social welfare : structure and applications / Thomas M. Meenaghan and Robert O. Washington. – New York: Free Press, 1980. 261 p.
10. **Mills, C. Wright.** The Sociological Imagination/ C. Wright Mills; with a new afterword by Todd Gitlin. – Oxford, New York...: Oxford University Press, 2000. 248 p.
11. **Moors, Mārtiņš.** Jaunu sociālo pakalpojumu attīstīšana. Sociālais Darbs Latvijā. 2016. Nr.1: 41.-45.lpp.
12. **Mooney, Linda A.** Understanding social problems / Linda A. Mooney, David Knox, Caroline Schacht. 7th ed. – Belmont, Calif.: Wadsworth Cengage Learning, 2011. 599 p.
13. **Пэйн, Малькольм.** Социальная работа: современная теория / Малькольм Пэйн; под ред. Дж. Камплинга ; [пер. с англ. О. В. Бойко и Б. Н. Мотенко]. – Москва: Академия, 2007. с.390.
14. **Segal, Elizabeth A.** Social welfare policy and social programs : a values perspective / Elizabeth A. Segal, Ph. D. Fourth edition. – Boston, M.A.: Cengage Learning, 2016. 427 p.
15. Social Work: Theories and Methods / edited by Mel Gray, Stephen A. Webb. 2nd Edition. – Los Angeles: SAGE, 2013. 304 p.
16. **Unrau, Yvonne A., Peter Gabor, and Richard M Grinnell.** Evaluation in Social Work: The Art and Science of Practice. 4th ed. – Oxford; New York: Oxford University Press, 2007. 468 p.
17. **Vilka, Lolita.** Sociālās problēmas būtība. Dzīves jautājumi I. 1995, Rīga: SDSPA "Attīstība": 14.-24.lpp.

Sociālā dzīvotspēja ārkārtas situācijā profesionālajā darbībā

Aiga Romāne-Meiere, Mg. soc. d.

Biedrība "Resiliences centrs" bērnu, pusaudžu un jauniešu projektu vadītāja, programmas "DARI" vadītāja un sociālā darbiniece, LU lektore, LU SZF SPPI zinātniskā asistente

Raksta mērķis ir analizēt un aprakstīt sociālo darbinieku profesionālās noturības ietekmes faktorus globālās krīzes situācijā. Situācijas analīze ir strukturēta, izmantojot M. Angera ekosistēmiskā sociālās dzīvotspējas modeļa atslēgas vārdus – persona, vide, resursi, izaicinājumi, atbalsta pieejamība, jēga un nozīme.

Globālā pandēmija ietekmē mūs visus, neatkarīgi no mūsu personiskās attieksmes pret veselības apdraudējumu un inficēšanās riskiem. Masu medijos tiek pausta informācija, ka veselības krīzes novēršanas pasākumiem un ārkārtējās situācijas ierobežojumiem sekos ar finanšu krīzi un sociālo krīzi saistītas problēmas, kuru risināšanā būs jāiesaistās arī sociālajiem darbiniekiem. Raksta tapšanas laikā ierobežojumi tiek pakāpeniski mazināti, tomēr šis joprojām ir neparedzams pārmaiņu un izaicinājumu periods bez skaidra nākotnes redzējuma. Statistikas datiem par inficētajiem un mirušajiem, par veiktajiem testiem varam sekot masu medijos. Latvija noteikti neizceļas ar dramatisku statistiku attiecībā uz COVID-19, lielākas bažas ir par ilgtermiņa sekām, kas ietekmēs visas dzīves jomas. Lai gan arī sociālie darbinieki tāpat kā pārējā sabiedrība ir piedzīvojuši un joprojām piedzīvo to pašu apdraudējumu un neziņu, gaidas no sociālajiem darbiniekiem nemazinās.

Starptautiskā līmenī tiek uzsvērts, ka no sociālajiem darbiniekiem un sociālā darba organizācijām tiek sagaidīta aizvien aktīvāka sociālo pārmaiņu iniciācija un klienta aizstāvības lomas īstenošana, ko darbinieki jebkurā pasaules malā var veikt, neapdraudot savu fizisko veselību, piemēram, rakstot vēstules, zvanot¹. Tādas starptautiskās sociālā darba organizācijas kā *International Federation of Social Work* (IFSW)² un *National Association of Social Workers* (NASW)³

publicē rakstus un aktīvi organizē tiešsaistes konferences, kurās norāda uz nepieciešamību aktīvi reaģēt uz sabiedrībā notiekošo, būt pozitīvu pārmaiņu iniciatoriem visos sociālā darba prakses līmeņos. Tiek atgādināts, ka sociālais darbs ir profesija, kas iestājas par cilvēktiesībām, sociālo taisnīgumu un vienlīdzīgām iespējām visiem iedzīvotājiem.

Sociālie darbinieki atrodas situācijā, kad vienlaicīgi aktualizējas sociālo darbinieku nozīmīgā loma sociālo problēmu risināšanā, jo, turpinoties neskaidrību un pārmaiņu periodam, sociālās problēmas skar arvien lielāku iedzīvotāju daļu, un kad paralēli ir jāspēj pārkārtot personiskā dzīve atbilstoši izsludinātajiem ierobežojumiem. Globālo izmaiņu pieprasījums elastīgi adaptēties pārmaiņām liek pievērsties pašu sociālo darbinieku sociālajam, personiskajam un profesionālajam elastīgumam, spējai funkcionēt un attīstīties jebkuros apstākļos.

Termina *resilience* latviskojuma grūtības ir viens no iemesliem, kāpēc pret jēdzienu joprojām ir saglabājusies rezervēta attieksme, taču ārkārtējās situācijas periodā nebūtu pieņemami, ka valodniecisku problēmu dēļ sociālās dzīvotspējas jautājumiem netiek pievērstas uzmanība. Ir izmantoti tādi latviskojumi kā **dzīvesspēks, dzīvesspars, psiholoģiskā noturība, sociālā elastība, izturība, izturētspēja, stiprināta pretestība, pielāgošanās, drošumspeja**. Jāpiebilst, ka pieminētie tulkojumi ir savstarpēji papildinoši, nevis izslēdzoši. *Resiliences* koncepts pēdējos gadu desmitos ir strauji attīstījies, un šobrīd tā lietojums tiek attiecināts gan uz rakstura iezīmēm, gan prasmēm, gan procesu, gan rezultātu, gan arī transformācijām pēc traumatiskiem notikumiem. Ja termina latviskojumos saglabājas tieša norāde uz indivīda īpašībām, tad jēdziena būtība tiek sašaurināta. Līdz ar to raksta autore piedāvā terminu *resilience* latviskot kā **sociālā dzīvotspēja**, kas ļauj saglabāt sasaisti gan ar personiskajām īpašībām, gan procesu, gan arī rezultātu.

Kas ir sociālā dzīvotspēja jeb *resilience*? Viens no skaidrojumiem ir "spēja liekties, bet nesalūzt – spēja atgriezties iepriekšējā

¹ Heather A. Walter-McCabe. Coronavirus Pandemic Calls for an Immediate Social Work Response. *Social Work in Public Health*. 2020. 35: 3, 69–72, DOI:10.1080/19371918.2020.1751533

² International Federation of Social Work. II IFSW African webinar covid-19: Social work practice, ethical dilemmas and human rights concerns. 2020. Retrieved from <https://www.ifsw.org/ii-ifsw-africa-webinar-covid-19-social-work-practice-ethical-dilemmas-and-human-rights-concerns/>

³ National Association of Social Workers. Implications of Coronavirus (COVID-19) for America's Vulnerable and Marginalized Populations. 2020. Retrieved from <https://www.socialworkers.org/Advocacy/Social-Justice>

stāvoklī vai piedzīvot izaugsmi (transformāciju) pēc negatīvas dzīves pieredzes”⁴.

Par dzīvotspēju var runāt, ja pastāv divi nosacījumi:

- 1) klātesoši ir būtiski riska faktori;
- 2) var novērot pietiekami veiksmīgu adaptēšanos, funkcionēšanu vai pozitīvu transformāciju⁵.

Sociālo darbinieku spējai veikt profesionālos pienākumus, pastāvot tādiem riska faktoriem kā pārslodze, paaugstināta stresa situācijas, risināmo problēmu komplicētība, neprognozējamība, pastiprināti uzmanība tika pievērsta jau pirms ārkārtējās situācijas⁶, kas liecina, ka sociālās dzīvotspējas jautājumi neattiecas tikai uz šo periodu. Pēdējo mēnešu laikā izteiktāka ir kļuvusi tieši neprognozējamība. Arī tie sociālie darbinieki, kuri šajā periodā netiekas ar klientiem, piedzīvo neskaidrību par nākotni.

Ārkārtējā situācijā ir lietderīgi izdalīt **personiskās, profesionālās** un **sociālās** dzīvotspējas riskus.

Personiskā dzīvotspēja. Tieši tāpat kā pārējiem iedzīvotājiem, arī sociālajiem darbiniekiem ir vairāk sadzīvisko pienākumu ģimenē, īpaši, ja ir nepieciešams palīdzēt saviem bērniem attālinātajā mācību procesā vai praktiski rūpēties par gados vecākiem radniekiem, kas atrodas sociālā izolētībā. Vienlaikus ir situācijas, kad arī pats darbinieks veselības stāvokļa dēļ ir paaugstināta riska situācijā, jo marta beigās, veicot aptauju sociālajiem darbiniekiem ģimenēm ar bērniem, sociālie darbinieki ir norādījuši, ka nereti paši vecuma vai slimības dēļ ir pakļauti riskam. Negatīvu ietekmi uz personisko dzīvotspēju atstāj arī aizliegums tikt ar radiem, draugiem un citiem personiski svarīgiem cilvēkiem.

Profesionālā dzīvotspēja. Profesionālajā jomā ir sociālie pakalpojumi, kas tiek pārtraukti vai īstenoti attālināti. Parādās bažas par ienākumu stabilitāti. Kļūst grūtāk pārredzēt un rast resursus personām, kurām nepieciešama palīdzība. Sociālie darbinieki ir tie profesionāļi, kas krīzes situācijās turpina tikt ar klientiem, neraugoties uz iespējamām bailēm inficēties vai inficēt savus ģimenes locekļus.

Sociālā dzīvotspēja. Sociālā distancēšanās un izolēšanās ir tiešs apdraudējums sociālajai dzīvotspējai. Ja līdz šim ir bijis skaidrs, ka sociālais darbs ir uz attiecībām orientēta profesija, ka sociālie darbinieki veicina sociālo mijiedarbību un iekļaušanos sabiedrībā, tad pēkšņi apstākļi ir radījuši ierobežojumus šī uzdevuma pilnvērtīgai veikšanai. Jaunajos apstākļos ierastā veidā tas lielākoties nav iespējams. Sociālajiem darbiniekiem,

tāpat kā pārējiem iedzīvotājiem, mazinās iespējas ietekmēt notiekošo, mazinās autonomija, ir jāpieņem, ka stabilitāte un drošība ir ievērojami trauslāka nekā līdz šim bijām pieņēmuši.

Sociālo dzīvotspēju var analizēt, izmantojot dažādas pieejas, jo īpaši tāpēc, ka teorētiskais koncepts tiek plaši lietots dažādās jomās. Sociālajā darbā vērojama tendence pārņemt sociālās dzīvotspējas koncepta psiholoģijas perspektīvu, kas vairāk fokusējas uz indivīda līmeni un uz individuālajiem resursiem. Tomēr pēdējos gados arī dzīvotspējas interpretācijās un pielietojumā aizvien vairāk tiek izcelts sociālā darba pamatkoncepts “persona–vide”, uzsverot, ka svarīgs ir ne tikai psiholoģiskais aspekts, bet arī vides ietekme. Saglabājot jēdzienu tikai indivīda līmenī, arī atbildība par problēmu risinājumiem paliek indivīda līmenī, lai gan nereti šķēršļi pastāv ārpus indivīda ietekmes zonas.

Viena no sociālā darba jomai piemērotākajām ir Kanādas sociālā darba profesora Maikla Angera (*Michael Ungar*) ekosistēmiskā dzīvotspējas pieeja, kura akcentē vides kontekstu – apkārtējās vides piedāvātās iespējas, to atbilstību cilvēku vajadzībām, pieejamību, kā arī pievēršas personas vai personu grupas spējai panākt, lai nepieciešamie resursi tiktu nodrošināti⁷. Ekosistēmiskās pieejas pārstāvji uzskata, ka vides ietekmes faktori daudz vairāk nekā individuālie ietekmes faktori izskaidro sociālo dzīvotspēju, un pat tāds plaši zināms individuālās ietekmes faktors kā pašapziņa primāri ir saistīts ar vidi⁸.

M. Angera ekosistēmiskais dzīvotspējas modelis ietver tādas sociālajam darbam labi pazīstamus elementus kā **stiprās puses, izaicinājumi, vide, iespējas, resursi, to esamība un pieejamība, nozīme**⁹, kas raksta turpinājumā tiks izmantoti kā atslēgas vārdi, lai raksturotu sociālo darbinieku sociālo dzīvotspēju šī brīža ārkārtējā situācijā.

Stiprās puses (angļu val. – *strengths*)

Tikt galā ar pārmaiņu grūtībām un ārkārtējās situācijas apdraudējumiem lielā mērā palīdz gan sociālo darbinieku personiskās īpašības, temperaments, raksturs un rīcības paradumi, gan arī profesionālās zināšanas, prasmes un pieredze.

Klientiem atbalsts ir nepieciešams pat vairāk kā iepriekš, un daļai sociālo darbinieku ir iespējas to darīt attālināti. Tomēr tās ir pavisam jaunas informācijas tehnoloģiju lietošanas prasmes, kuras iepriekš ikdienā sociālajiem darbiniekiem nav bijis nepieciešams lietot. Tiem darbiniekiem, kuri regulāri izmantojuši dažāda veida profesionālās pilnveidošanās iespējas, varētu būt vieglāk apgūt virtuālo platformu iespējas un veikt darbu ar klientiem attālināti. Ir tikai cilvēcīgi, ka ne visiem IT lietošana padodas, jo līdz šim attālinātā konsultēšana

⁴ Southwick, S.M., Charney D.S. Resilience. The Science of Mastering Life's Greatest Challenges. – Cambridge University Press, 2012.

⁵ Fergus, S., Zimmerman, M.A. Adolescent Resilience: A Framework for Understanding Healthy Development in the Face of Risk. *Annu.Rev.Public Health*, 2005. 26: 399–419.

⁶ Greer, J. Resilience and Personal Effectiveness for Social Workers. – UK: Cumbria University, 2016.

⁷ Ungar, M. The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practise. – Springer, 2013.

⁸ Van Breda. Reclaiming Resilience for Social Work: A Reply to Garrett. *British Journal of Social Work*. 2018. 49 (1): 272–276.

⁹ Ungar, M. The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practise. – Springer, 2013.

nav bijusi obligāta profesionāla prasme. Šeit arī parādās viena no ētiskajām problēmām – veikt darbu neprofesionāli un nepārliciecināši vāju IT prasmju dēļ vai arī izvairīties un pamest klientu novārtā¹⁰. Profesionālās rīcības izvēli šādā brīdī ietekmē ne tikai vadības instrukcijas, bet arī katra darbinieka drosmie klūdītis, zaudēt eksperta lomu, uzsākt kaut ko pavisam jaunu, lūgt palīdzību un tamlīdzīgi.

Teorētiskajos avotos tiek uzskaitītas un analizētas dažādas ar sociālo dzīvotspēju tieši saistītas personības īpašības, kā optimisms, gatavība pārmaiņām, enerģiskums, draudzīgums, iecietība, empātija¹¹ utt. Rakstura iezīmes, kas uzlabo dzīvotspēju, drīzāk ir attīstāmas “miera laikos”, taču ārkārtējā situācijā primārs ir pielāgošanās process pārmaiņām.

Mūsu atšķirīgās personiskās iezīmes nosaka to, kā izjūtam ārkārtējo situāciju, kā uz to reaģējam, vai paši ievērojam noteiktos ierobežojumus.

Izaicinājumi (angļu val. – *challenges*)

Pēdējos pāris mēnešus sociālo darbinieku profesionālā ikdiena sastāv no izaicinājumiem. Tālāk minēti tikai daži no tiem.

- Neskaidrības periodā arī sociālā darba profesionālās robežas kļūst izplūdušākas. Tas attiecas uz darba pienākumiem, attiecībām ar klientiem un kolēģiem. Daļai darbinieku darbs ir ienācis privātajā telpā pavisam tiešā nozīmē. Vienās un tajās pašās telpās tiek apvienota personiskā un profesionālā dzīve. Taču profesionālo robežu uzturēšana vienmēr ir bijusi aktuāla sociālā darba jomas tēma un šo neredzamo robežu uzturēšana sociālā darba profesionāļiem varētu padoties pat labāk kā citu profesiju pārstāvjiem. Izaicinājums ir uzturēt profesionālās robežas situācijā, kad ārēju apstākļu dēļ mainās noteikumi, iespējas, vajadzības.
- Parādās situācijas, kad sociālajiem darbiniekiem ir jāatzīst zināšanu trūkums par turpmākajām rīcībām, jo notiekošās izmaiņas ir pakārtotas ārkārtējās situācijas lēmumiem. Piemēram, darbinieks nevar ne izlemt, ne atbildēt uz klientu jautājumiem par to, kad tiks atsākta apturēto sociālo pakalpojumu nodrošināšana.
- Par izaicinājumu ir kļuvusi arī konfidencialitāte. Vai, izmantojot IT iespējas, varam apgalvot, ka tiešām spējam to nodrošināt? Sociālā darba jomā ir parādījušās publikācijas, kurās tiek aicināts pievērst uzmanību tam, vai attālinātā konsultācija notiek tikai starp klientu un sociālo darbinieku, vai tomēr fonā vai otrā istabā atrodas citi ģimenes locekļi?¹² Darbinieks var būt atbildīgs par to, kādi apstākļi ir nodrošināti viņa pusē, taču ir grūti pārliecināties, vai to spēj arī klients.

Kā šādās situācijās pārrunāt konfliktu saasinājumus klientu ģimenē?

Sociālās dzīvotspējas izpausme parādās līdzsvara krustpunktā starp stiprajām pusēm un riska faktoriem¹³. Raksta ietvaros ir jāskatās sociālo darbinieku resursi attiecībā pret ārkārtējās situācijas radītajām grūtībām un izaicinājumiem. Turklāt šis līdzsvara krustpunkts atrodas konkrētā vides kontekstā. Ilustratīvs piemērs ir gadījums, kad darbinieks, objektīvi izvērtējot personiskos veselības riskus, nolēmj netikties ar klientiem klātienē, taču ļoti ātri apgūst attālinātās komunikācijas platformu iespējas un darbs netiek pārtraukts. Veselības apdraudējuma riski tiek līdzsvaroti ar jaunu prasmju apguvi un izmantošanu. Rezultātā ir ne tikai saglabājusies spēja turpināt profesionālos pienākumus, neskatoties uz ierobežojumiem, bet ir arī parādījusies izaugsme jeb profesionālā pilnveide.

Vide

M. Angera ekosistēmiskajā sociālās dzīvotspējas modelī ar vidi tiek saprasts konteksts. Globālā pandēmija skar gandrīz visas pasaules valstis, taču ir arī ievērojamas pulcēšanās ierobežojumu, sociālā darba organizēšanas un cita veida atšķirības starp valstīm. Piemēram, apstākļi sociālā darba veikšanai Latvijā ir labvēlīgāki nekā Itālijā, Spānijā vai Lielbritānijā.

Pamanīt to, kas notiek mūsu apkārtējā vidē jeb sabiedrībā, ir viens no sociālo darbinieku uzdevumiem. Gan ārvalstu, gan Latvijas masu mediji ir aktualizējuši mazaizsargāto grupu ievainojamību tieši sociālās distancēšanās apstākļos, pievērsties ne tikai veselības apdraudējumam inficēties, bet arī citiem sociālās distancēšanās riskiem, piemēram, vardarbībai ģimenē¹⁴. Pasaules Veselības organizācija (*World Health Organization*) ir norādījusi, ka sociālās izolācijas un karantīnas apstākļu dēļ cilvēkiem pastiprinās vientuļības sajūta, trauksme, depresija, bezmiegs, atkarību veicinošu vielu lietošana, suicidālas tendences¹⁵. Sociālā izolēšanās neapšaubāmi ir palīdzējusi ierobežot vīrusa izplatību, taču nevar noliegt, ka ir radusies virkne citu negatīvu seku – finansiālā krīze, vardarbības risks, iedzīvotāju mentālās veselības pasliktināšanās¹⁶. Autores vērojumi sociālajos tīklos un sarunas ar kolēģiem liecina, ka iedzīvotāju un sociālo darbinieku attieksmes pret pieņemtajiem ierobežojumiem ir atšķirīgas. Daļa precīzi ievēro visus ierobežojumus, daļa tos

¹⁰ Barsky, A. Ethical Exceptions for Social Workers in Light of the COVID-19 Pandemic and Physical Distancing. *The New Social Worker*. 2020. 27 (2)

¹¹ Svence G. Dzīvesspēka kategorija pozitīvās psiholoģijas skatījumā. Attīstības iespējas. – Apgāds Zinātne, 2015.

¹² Barsky, A. Ethical Exceptions for Social Workers in Light of the COVID-19 Pandemic and Physical Distancing. *The New Social Worker*. 2020. 27 (2)

¹³ Ungar, M. *The Social Ecology of Resilience. A Handbook of Theory and Practise*. – Springer, 2013.

¹⁴ Lockdowns around the world bring rise in domestic violence. *The Guardian*. 2020. <https://www.theguardian.com/society/2020/mar/28/lockdowns-world-rise-domestic-violence> 28.03.2020. 28.03.2020

¹⁵ Mental health and COVID-19. World Health Organization. 2020. Izgūts no <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/novel-coronavirus-2019-ncov-technical-guidance/coronavirus-disease-covid-19-outbreak-technical-guidance-europe/mental-health-and-covid-19>

¹⁶ Kumar, A., Rajasekharan Nayar, K. COVID 19 and its mental health consequences, *Journal of Mental Health*. 2020. DOI: 10.1080/09638237.2020.1757052

ignorē un uzskata par nepamatotiem. Šāda ir sociālā vide, kurā, saglabājot savu profesionālo noturību, sociālajiem darbiniekiem ir jāmeklē problēmu risinājumi.

Jāņem arī vērā, ka daļa no darbiniekiem pienākumus turpina veikt, tiekoties klātienē un apmeklējot klientu dzīvesvietu, bet ir darbinieki, kuriem jāveido jauna darba vide, visbiežāk tam atvēlot kādu istabas stūri, kas ik pa laikam var būt jādala ar citiem ģimenes locekļiem. Turklāt vide nav tikai fiziskā telpa, parasti tā ir bijusi arī kolēģu komunikācijas, tradīciju, emociju un viedokļu mijiedarbības telpa. Lielai daļai darbinieku šāda resursu telpa ārkārtējā situācijā ir zudusi.

Resursi

Kādi ir sociālo darbinieku resursi dzīvotspējas stiprināšanai pandēmijas jeb ārkārtējās situācijas laikā? Loģisks liekas pieņēmums, ka, lai ārkārtējā situācijā saglabātu darba kvalitāti, ir jābūt arī ārkārtējam atbalstam. Nevar teikt, ka pasaule vēsturiski nebūtu piedzīvojusi pandēmijas, tomēr ne tik globālā apmērā, kad apjukums un neprognozējamība iezīmējas gandrīz visās pasaules valstīs. Līdz ar to atbildes uz jautājumiem par atbalstu un resursiem sociālajiem darbiniekiem ir jāmeklē nacionālā līmenī. Šajā periodā tika izstrādātas vadlīnijas sociālā darba organizēšanai ar dažādām mērķa grupām ārkārtējā situācijā, ir bijusi iespēja visiem darbiniekiem attālināti sekot tiešsaistes konferencēm un saņemt aktuālo informāciju, daļa darbinieku ir piedalījušies attālinātās supervīzijās. Bet vēl joprojām ir resursi, kuru tomēr pietrūkst. Piemēram, nav pietiekams nodrošinājums ar nepieciešamajiem drošības līdzekļiem (maskas, aizsargtērps, cimdi, dezinfekcijas līdzekļi, bahilas u.c.) vai arī ir nepietiekams tehniskais nodrošinājums – portatīvais dators, programmas, videokamera datoram u.c.

Latvijā un arī starptautiski tiek veikti pētījumi par COVID-19 ietekmi uz sociālā darba jomu. Lai izstrādātu vadlīnijas pašvaldības darba organizēšanai bērnu tiesību aizsardzībā un mazaizsargātajām ģimenēm ar bērniem COVID-19 radītās ārkārtas situācijas seku mazināšanai, ir veikta aptauja, uz kuru atbildēja 176 sociālie darbinieki. Raksta tapšanas laikā Latvijas Universitātes pētnieki sadarbībā ar Somijas Juvaskūlas universitāti veic gadījumu izpēti par izaicinājumiem, kas ietekmē sociālā darba praksi. Var prognozēt, ka turpmākajā periodā tiks publicēta virkne pētījumu un būs izstrādātas metodes, kas praktiski izmantojamas ārkārtējā situācijā. Jau šobrīd ir publiski pieejama anketa, kas izmantojama, lai diagnosticētu tieši ārkārtējās situācijas radītos mentālās veselības problēmu simptomus (piemēram, miega traucējumi, ēšanas traucējumi). Koronavīrusa trauksmes skalas (*Coronavirus Anxiety Scale: A brief mental health screener for COVID-19 related anxiety*)¹⁷ anketa sastāv no tikai dažiem apgalvojumiem, kurus ir noderīgi uzdot ne tikai klientiem, bet pārdomāt arī pašiem darbiniekiem, piemēram, *“Es jūtos apjukis, nespēcīgs, kad lasu vai klausos ziņas par koronavīrusu”, “Man ir grūtības aizmigt, jo domāju par koronavīrusu”* un citi. Anketa ir tikai viens no instrumentiem, kas pielāgojams arī citām situācijām. Raksta

autore kā uzmanības vērtu vēlas pieminēt pētījuma secinājumu, ka eksistenciālas bailes liek atgriezties pie konservatīvām vērtībām¹⁸, kuras stiprina stabilitātes izjūtu, taču tajā pat laikā veicina pretošanos pārmaiņām. Secinājums par kopsakarībām rada bažas par turpmākajiem procesiem sabiedrībā, jo var parādīties diskriminācija pret dažādību, piemēram, pret rasu un etniskām atšķirībām, vai neiecietība pret viedokļu dažādību.

Iespējas

Raksta autore neapšaubā, ka daļa sociālās jomas darbinieku strādā paaugstinātas nedrošības un stresa apstākļos, cenšas rast risinājumus šī brīža problēmām, tomēr šis ir arī iespēju laiks. Indiešu rakstniece Arundhati Roja (*Arundhati Roy*), kuru zinām kā latviešu valodā izdotās grāmatas “Mazo lietu dievs” autori, ir publicējusi rakstu par pasauli COVID-19 laikā un šī laika sniegtajām iespējām:

“Vēsturiski pandēmijas ir piespiedušas cilvēkus pārtraukt pagātni un iedomāties savu pasauli no jauna. Arī šī pandēmija nav izņēmums. Tā ir portāls, vārti starp vienu pasauli un nākamo. Mēs varam izvēlēties doties tiem cauri, velkot līdzīgu mūsu bagāžu ar aizspriedumiem un nauda drupas, mūsu trauksmi, mūsu datu bāzes, mirušās idejas, mirušās upes un piekvēpušās debesis. Vai arī varam tiem iziet cauri viegli, ar mazu bagāžu, gatavi iztēloties citu pasauli. Gatavi cīnīties par to.”¹⁹

Raksta turpinājumā autore vēlas rosināt pārdomas par iespējām un izmaiņām, kas paveras ārkārtas situācijā. Dažas no tām:

- Kas ir tas, no kā sociālā darba profesijai kopumā un katram atsevišķam darbiniekam būtu jāatvairās? Sistēmas parasti mainās lēni, taču ārkārtējās situācijas paātrinājums un daudzie izņēmuma gadījumi rada apstākļus, kad izmaiņas kļūst vieglāk īstenojamas. Piemēram, mazinot birokrātiskos šķēršļus pakalpojumu piešķiršanā un nodrošināšanā, var uzlabot pakalpojumu pieejamību.
- Ir piemērota situācija diskusijai par to, vai attālināts darbs ir uzskatāms par atbilstošu darba formu tikai ārkārtējā situācijā. Autoresprāt, attālinātā konsultēšana, kas ļauj sasniegt tos iedzīvotājus, kuri dažādu apsvērumu dēļ izvairās vai nevar apmeklēt klātienē konsultācijas, ir atbalstāma arī pēc ārkārtējās situācijas.
- Tehnoloģiju izmantošanas prasmes ļauj izvērtēt dažādu komunikācijas veidu priekšrocības, veidot grupu tīklus IT vidē, kas var kalpot kā resurss klientam arī neatkarīgi no sociālā darbinieka tiešas iesaistes.

Iespējams, ārkārtējā situācija ir iezīmējusi kādu no virzieniem, kā veikt darbu efektīvāk, mazinot pārslodzi, sadalot resursus, izmantojot IT iespējas darbā arī nākotnē. Vienlaikus šī situācija arī parāda virzienus kā mazināt profesionālo izdeģšanu, aktualizējot personisko, profesionālo un sociālo dzīvotspēju.

¹⁸ Turpat.

¹⁹ Arundhati Roy: 'The pandemic is a portal'. Financial Times. 2020. <https://www.ft.com/content/10d8f5e8-74eb-11ea-95fe-fcd274e920ca>

¹⁷ Lee, S.A. Coronavirus Anxiety Scale: A brief mental health screener for COVID-19 related anxiety. *Death Studies*. 2020. 44(7). <https://doi.org/10.1080/07481187.2020.1748481>

Šis periods ir iespēja stiprināt sociālo darbinieku kopienas piederības izjūtu²⁰. Vienā no daudzajām definīcijām sociālā dzīvotspēja tiek definēta kā “*grupas vai kopienas spēja tikt galā ar ārējiem riska faktoriem un traucējumiem, kas rezultējas kā pārmaiņas sociālās, politiskās vai ekoloģiskās vides jomā*”, tā ir “*kopienas spēja izturēt ārējos triecienus sociālajai infrastruktūrai*”²¹. Tā nav atsevišķa sociālā darbinieka, bet visas profesionālās kopienas kopējā spēja veicināt pārmaiņas un pilnveidot sociālo darbu Latvijā. Viens no izpausmes piemēriem var būt lielāka sociālo darbinieku līdzdalība sociālā darba profesionālo organizāciju aktivitātēs.

Nozīme un jēga

Notiekošajam jēgu varam piešķirt, ja no pandēmijas ārkārtējās situācijas kaut ko mācāmies. Ārkārtējā situācija ir atgādinājusi, ka mums ir zināšanas par pagātni un šobrīd notiekošo, bet par nākotni mums ir tikai pieņēmumi, plāni un cerības. Viens no sociālās dzīvotspējas principiem ir individuālā konteksta nozīme. Arī jēgas piešķiršana visbiežāk notiek individuālā līmenī un universāli vispārinājumi nav viennozīmīgi. Daļa sociālo darbinieku attālināto darbu ir uztvēruši kā profesionalitāti apdraudošu riska faktoru, kamēr citiem tas ir ļāvis atklāt savas stiprās puses, kas citos apstākļos nebūtu iespējams. Esošā situācija ir arī atgādinājums, ka mācīšanās nekad nebeidzas. Mācīties šobrīd varam no savas pieredzes, no kolēģiem, no citu profesiju pārstāvjiem, no klientiem, no jebkura cilvēka, kurš šobrīd atrodas pārmaiņu situācijā. Pirmais solis ceļā uz jēgas atrašanu ir pārmaiņu pieņemšana. Pieņemt, ka dzīve nekad vairs nebūs tāda kā agrāk, arī sociālā darba prakse nebūs vairs tāda kā 2020. gada sākumā,²² un sākt domāt par to, kāds atbalsts vēl ir nepieciešams pašu sociālo darbinieku dzīvotspējas stiprināšanai periodā pēc ārkārtējās situācijas.

²⁰ Barsky, A. Ethical Exceptions for Social Workers in Light of the COVID-19 Pandemic and Physical Distancing. *The New Social Worker*. 2020. 27 (2)

²¹ Adger, W. N. Social and ecological resilience: are they related? *Progress in Human Geography*. 2000. 24 (3), S: 347–364.

²² Miller, J. Nothing Was The Same: 3 Reasons Post-COVID-19 Social Work Practice Is Never Going Back. 2020. Retrieved from <https://www.socialworker.com/feature-articles/practice/nothing-was-the-same-3-reasons-post-covid-19-social-work-practice-is-never-going-back/>

Literatūras saraksts:

1. **Adger, W. N.** Social and ecological resilience: are they related? *Progress in Human Geography*. 2000. 24 (3), S: 347–364.
2. **Barsky, A.** Ethical Exceptions for Social Workers in Light of the COVID-19 Pandemic and Physical Distancing. *The New Social Worker*. 2020. 27 (2)
3. **Heather A. Walter-McCabe.** Coronavirus Pandemic Calls for an Immediate Social Work Response. *Social Work in Public Health*. 2020. 35: 3, 69–72, DOI:10.1080/19371918.2020.1751533
4. **Ungar, M.** The Social Ecology of Resilience. *A Handbook of Theory and Practise*. – Springer, 2013.
5. **Lee, S.A.** Coronavirus Anxiety Scale: A brief mental health screener for COVID-19 related anxiety. *Death Studies*. 2020. 44(7). <https://doi.org/10.1080/07481187.2020.1748481>
6. **Kumar, A., Rajasekharan Nayar, K.** COVID 19 and its mental health consequences, *Journal of Mental Health*. 2020. DOI: 10.1080/09638237.2020.1757052
7. **Greer, J.** Resilience and Personal Effectiveness for Social Workers. – UK: Cumbria University, 2016.
8. **Fergus, S., Zimmerman, M.A.** Adolescent Resilience: A Framework for Understanding Healthy Development in the Face of Risk. *Annu.Rev.Public Health*, 2005. 26: 399–419.
9. **Van Breda.** Reclaiming Resilience for Social Work: A Replay to Garrett. *British Journal of Social Work*. 2018. 49 (1): 272–276.
10. **Burnay-Nissen.** An Open Letter to Social Work Students in the Time of COVID-19: The Future Is Calling. *The New Social Worker*. 2020. 27 (2).
11. International Federation of Social Work. II IFSW African webinar covid-19: Social work practice, ethical dilemmas and human rights concerns. 2020. Retrieved from <https://www.ifsw.org/ii-ifsw-africa-webinar-covid-19-social-work-practice-ethical-dilemmas-and-human-rights-concerns/>
12. National Association of Social Workers. Implications of Coronavirus (COVID-19) for America’s Vulnerable and Marginalized Populations. 2020. Retrieved from <https://www.socialworkers.org/Advocacy/Social-Justice>
13. **Southwick, S.M., Charney D.S.** Resilience. *The Science of Mastering Life’s Greatest Challenges*. – Cambridge University Press, 2012.
14. **Svence G.** Dzīvesspēka kategorija pozitīvās psiholoģijas skatījumā. *Attīstības iespējas*. – Apgāds Zinātne, 2015.
15. Lockdowns around the world bring rise in domestic violence. *The Guardian*. 2020. <https://www.theguardian.com/society/2020/mar/28/lockdowns-world-rise-domestic-violence> 28.03.2020.
16. **Arundhati Roy:** ‘The pandemic is a portal’. *Financial Times*. 2020. <https://www.ft.com/content/10d8f5e8-74eb-11ea-95fe-fcd274e920ca>
17. Mental health and COVID-19. World Health Organization. 2020. Izgūts no <http://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/novel-coronavirus-2019-ncov-technical-guidance/coronavirus-disease-covid-19-outbreak-technical-guidance-europe/mental-health-and-covid-19>

Sociālie pakalpojumi un sociālā aprūpe Covid-19 laikā: izaicinājumi, atbildes reakcijas un nākotnes plānošana

Alfonso Lara Montero

Eiropas Sociālā tīkla izpilddirektors

Tulkoja: Maija Muceniece

Pasaules Veselības organizācijas ģenerāldirektors Tedross Adanoms Gebrejesuss (*Tedros Adhanom Ghebreyesus*) 13. maijā Eiropu pasludināja par koronavīrusa pandēmijas epicentru. Tas notika brīdī, kad daudzās Eiropas valstīs vīrusa izplatība sāka ietekmēt mūsu dzīves un pakalpojumus.

Sociālie pakalpojumi un sociālā aprūpe krīzes laikā ir būtisks atbalsts mazaizsargātajām ģimenēm un bērniem, kuri nonākuši izolācijā vai kuriem nepieciešami ārkārtas pakalpojumi, kā arī pieaugušajiem ar invaliditāti un senioriem, kuriem nepieciešama aprūpe mājās vai kuri dzīvo aprūpes iestādēs. Īpaši neaizsargāts šajā krīzē ir sociālo pakalpojumu un sociālās aprūpes sektors, kas skar seniorus, kuri ir atkarīgi no aprūpes darbiniekiem un ir īpaši pakļauti inficēšanās riskam.

Reģionālās un vietējās pašvaldības, kuru atbildībā ir sociālie pakalpojumi un sociālā aprūpe, ir brīdinājušas, ka tām nav pietiekamu resursu. Valdības gādāts nepieciešamo līdzekļu nodrošinājums profesionāļiem, lai viņi varētu pildīt savus pienākumus, ir pamatelements, lai mazaizsargātos aprūpētu mājās un lai veicinātu veselības un sociālās aprūpes pakalpojumu integrētu darbību.

Eiropas Sociālā tīkla interneta vietnē tika izveidota īpaša sadaļa un organizēti vairāki vebināri, lai apkopotu resursus un labo praksi par to, kā visā Eiropā tiek nodrošināta sociālo pakalpojumu un aprūpes nepārtrauktība Covid-19 krīzes apstākļos. Tīmekļa vietnē un vebināros apkopotā informācija ir šī raksta diskusijas pamats. Raksta sākumā tiek analizēta veselības krīzes skartā mazākaizsargātā sabiedrības daļa, turpinājumā aprakstot pasākumus, kas nodrošina pakalpojumu nepārtrauktību, un nobeigumā sniedzot idejas par instrumentiem, kas būtu attīstāmi, lai sagatavotos nākotnes krīzes situācijām.

Visvairāk skartā sabiedrības daļa

Laikā, kad valstis ievieš vispārējās izolācijas pasākumus, Eiropas Sociālā tīkla biedri izsaka bažas par potenciāli pieaugošo vardarbību ģimenēs, īpaši pret sievietēm un bērniem. “Bērnu atbalsta telefona zvanu skaits ir samazinājies par 80%, un daudzu mazaizsargāto bērnu situācija kļūst dramatiski neredzama,” uzsver Itālijas Sociālā darba asociācijas pārstāvis Tobiass Voltans (*Tobias Voltan*). Arī Skotijas valdības pārstāve Aiona Kolvina

(*Iona Colvin*) skaidro, ka pirmajās vispārējās izolācijas nedēļās “par 25% samazinājās bērnu tiesību aizsardzības lietu skaits Skotijā”.

Sociālo pakalpojumu sniedzēji visā Eiropā šobrīd saskaras ar rūgtajām sekām, kas saistītas ar gadiem ilgu pienācīgu ieguldījumu trūkumu sabiedrības veselības un sociālās aprūpes pakalpojumos. Situācija ir tāda, ka sadrumstalotajā tirgū, kur tūkstošiem pakalpojumu sniedzēju nodrošina aprūpes pakalpojumus dzīvesvietā un aprūpi institūcijā, aprūpes iestādes ir spriedzē aizsardzības līdzekļu trūkuma dēļ. Satraukumu rada arī nepieciešamība nodrošināt pārtiku, medikamentus un sociālo atbalstu tiem, kuri pašizolējas vai nav spējīgi pamest savas mājas.

Tiek paustas bažas par personām, kuras atrodas institūcijās, kas nodrošina, piemēram, garīgās veselības atbalstu, atbalstu vielu atkarīgajiem vai institucionālo aprūpi personām ar garīgās attīstības traucējumiem un senioriem. Atbilstoši Esbjergas (Dānija) sociālā dienesta direktores Līzes Villeres (*Lise Willer*) paustajam klātienes grupu terapijas sesijas un konsultācijas personām ar garīgās veselības problēmām ir atceltas un aizstātas ar telefona un Skype zvaniem. “Mēs baidāmies, ka nākamajos mēnešos palielināsies gadījumu skaits, kad tiks ievietotas slimnīcā personas ar psihosociālām veselības problēmām,” paredz L.Villere.

Vēl viena īpaši neaizsargāta grupa ir bezpajumtnieki un personas, kas dzīvo nelegālās apmetnēs, īpaši apdzīvotās vietās, kur ir nepietiekams dzīvojamais fonds un kur drošības nolūkos tiek noteikta fiziskā distancēšanās. Visbeidzot pēdējos mēnešos sociālajos dienestos pieaug to ģimeņu skaits, kam nepieciešams finansiāls atbalsts straujā bezdarba pieauguma dēļ.

Īstenotie pasākumi pakalpojumu nepārtrauktībai

Lai nodrošinātu sociālo pakalpojumu nepārtrauktību krīzes apstākļos, Eiropas valstīs īstenotie pasākumi iedalāmi četros galvenajos tipos – tiesību akti un politikas atbalsta noteikumi, vietējo partnerību izveide pakalpojumu nodrošināšanai, pakalpojumu mazaizsargātajiem pastiprināšana un atbalsts darbiniekiem, kuri veic tiešo darbu ar klientiem.

Tiesību akti un politikas atbalsta noteikumi

Itālijā sociālie pakalpojumi tiek garantēti likumā, liekot uzsvāru uz

nepārtrauktību aprūpei mājās klientiem ar invaliditāti un senioriem, un saistot to ar pārtikas piegādi personām ar pārvietošanās grūtībām. Arī citās valstīs, kā, piemēram, Apvienotajā Karalistē un Spānijā, tiesību akti veidoti tā, lai sociālie dienesti kā prioritāti var izvirzīt mazaizsargāto sabiedrības daļu.

Spānijas valdība sociālos pakalpojumus pasludināja par prioritāriem, kas nozīmē, ka profesionāļiem obligāti ir jābūt nodrošinātiem ar individuālās aizsardzības līdzekļiem (turpmāk – IAL), lai varētu pildīt savus pienākumus un doties mājās vizītēs, lai atbalstītu ģimenes, bērnus, kuri atrodas ārpusģimenes aprūpē, vai, ja ir aizdomas par vardarbību ģimenē. Galīsiijas (Spānija) reģionālās sociālās politikas departamenta vadītāja vietnieks Karloss Santoss Gerero (*Carlos Santos Guerrero*) norāda, ka sociālo pakalpojumu atzīšana par prioritāriem atvieglojusi darbinieku piesaistīšanu tur, kur tie ir visvairāk nepieciešami, un radījusi elastību noteikt garākas darba stundas, ja nepieciešams, vai reorganizēt darbu, lai tas atbilstu situācijai.

Dānijā jau pandēmijas sākumā tika izveidotas krīzes komandas aprūpes iestādēs personām ar invaliditāti, lai nodrošinātu nepieciešamo darbinieku pieejamību. Tas radīja iespējamu adekvātu darbinieku plūsmas nodrošinājumu.

Jaunie tiesību akti visā Eiropā atbalsta sociālo pakalpojumu attālinātu organizēšanu, izmantojot informācijas tehnoloģiju instrumentus. Piemēram, klātienes konsultācijas un sarunas tiek aizstātas ar videokonferencēm. Tomēr tas radījis arī bažas, ka var tikt aizmirsti tie, kuri nespēj izmantot šos instrumentus.

Vietējo partnerību izveide pakalpojumu nodrošināšanai

Spānijas valdība noteikusi visiem reģioniem saistošus pasākumus un rekomendācijas attiecībā uz ārkārtas izmitināšanu, nošķirot atbildību starp vietējo un reģionālo administrāciju, aprūpes mājās pakalpojumu un senioru aprūpes institūcijām. Ir izstrādāts protokols, lai atbalstītu seniorus – katrā reģionā tiek pielāgotas ēkas, lai izmitinātu seniorus, kuri tiek izrakstīti no slimnīcas pēc hospitalizēšanas Covid-19 dēļ.

Arī Apvienotajā Karalistē partnerība tiek veidota galvenokārt saistībā ar to personu izmitināšanu, kuras tiek izrakstītas no slimnīcas. Savukārt Zviedrijā veselības un sociālās jomas profesionāļu starpdisciplināru komandu izveide pozitīvi ietekmējusi sociālo jautājumu risināšanu krīzes laikā.

Vietējās kopienas visā Eiropā izrādījušas iniciatīvu un piedāvā atbalstu kopienas iedzīvotājiem, ja nacionālie ierobežojumi ietekmējuši sociālos pakalpojumus. Marija Paule Martina Blače (*Marie-Paule Martin Blachais*), kura vada organizāciju, kas Francijā strādā sešās bērnu aprūpes institūcijās, skaidro, ka vispārējās izolācijas laikā bērniem nebija iespējas apmeklēt skolu vai saņemt garīgās veselības aprūpes pakalpojumus. Līdz ar to organizācija kļuva par vienīgo diennakts atbalstu šiem bērniem, kas bija izaicinājums, ņemot vērā lielākās daļas darbinieku prombūtni. “Toreiz mēs nolēmām strādāt ar vietējiem brīvprātīgajiem, kuri palīdzēja atbalsta sniegšanā bērniem. Tas padarījis redzamāku bērnu aizsardzību vietējās kopienas acīs, kas, cerams, nākotnē radīs jaunu sadarbības formu starp bērnu aizsardzības pakalpojumiem un brīvprātīgajiem,” teica Blače.

Apvienotajā Karalistē izveidoti atbalsta centri, lai uzklautu zvanus no kopienas iedzīvotājiem, kuriem ir grūtības ar lielveikalu tiešsaistē iegādāto pasūtījumu piegādi. “Mēs sadarbojamies ar brīvprātīgajiem un vietējo pašvaldību darbiniekiem, lai nodrošinātu pārtikas un medikamentu piegādi tiem, kuriem tas visvairāk nepieciešams. Svindonā (Apvienotā Karaliste), kas ir maza pilsēta, ik nedēļu piegādājam vairāk kā 150 pārtikas pakas un saņemam vairāk kā 120 telefona zvanus ik dienu,” stāstīja Sju Valda (*Sue Wald*), Svindonas pašvaldības sociālo pakalpojumu pieaugušajiem vadītāja.

Pakalpojumu mazaizsargātajiem pastiprināšana

Papildu finansējums tiek novirzīts bērnu aprūpei, uzturam, atbalstam bezpajumtniekiem, senioriem un personām ar invaliditāti. Itālijā izveidotas ārkārtas programmas bezpajumtniekiem un patversmes strādā visu diennakti. Izveidotas nabadzības mazināšanas programmas, novirzot 6 miljardus eiro krīzes pabalstiem 10 miljoniem nodarbināto. Dānijā tādās pilsētās kā Esbjerga izveidots jaukta tipa pakalpojums, apvienojot patversmi un veselības aprūpi bezpajumtniekiem, kuri pakļauti Covid-19 inficēšanās riskam.

Citās Eiropas valstīs tiek īstenoti pasākumi, nodrošinot attālinātu aprūpi, telefona konsultācijas personām, kuras regulāri izmanto sociālos pakalpojumus, kā arī nodrošinot ēdiena piegādi mājās, pastiprinot aprūpi mājās personām inficēšanās riska grupās, kā arī īstenojot papildu uzraudzības pasākumus personām, kas pakļautas vardarbībai ģimenē riskam.

Sociālo dienestu un sociālo pakalpojumu darbiniekiem tiek nodrošināts psihologu atbalsts, lai palīdzētu skaidrot esošo situāciju personām ar invaliditāti. “Personām ar autismu un intelektuālās attīstības traucējumiem ir grūtības saprast, kāpēc viņus nevar apskaut vai kādēļ viņi nevar apmeklēt dienas centru,” skaidro Galīsiijas reģionālās sociālās politikas departamenta vadītāja vietnieks. Apvienotajā Karalistē vietējo pašvaldību aprūpes darbinieki personas ar intelektuālās attīstības traucējumiem ved pastaigās, ievērojot fiziskās distancēšanās noteikumus.

Atbalsts darbiniekiem, kuri veic tiešo darbu ar klientiem

Viens no lielākajiem izaicinājumiem Eiropā, runājot par sociālajiem pakalpojumiem, ir darbinieku trūkums. Tādēļ krīzes laikā īpaša uzmanība ir pievērsta pasākumiem, lai mazinātu risku tikt pakļautiem inficēšanās riskam tiem darbiniekiem, kuri veic tiešo darbu ar klientu, piemēram, tiem, kuri strādā institūcijās, vai tiem, kuri strādā bērnu tiesību aizsardzības jomā un dodas mājās vizītēs. Lielākoties šie speciālisti tiek noteikti kā prioritāri, lai nodrošinātu iespēju saņemt IAL.

Kādu izvērtējumu varētu veikt pirms došanās mājās vizītē? Kā informācijas tehnoloģijas instrumenti var tikt izmantoti darbā ar jauniešiem, t.sk. ar ārpusģimenes aprūpē esošajiem jauniešiem? Tā kā normatīvais regulējums paredz regulāru atbalstu mērķa grupai, kā to īstenot, ja darbinieki nevar doties mājās vizītēs? Šie ir tikai daži no jautājumiem, ko vadītāji uzdod sev, lai spētu atbalstīt savus darbiniekus un nodrošināt pakalpojumu nepārtrauktību.

Itālijas sociālo darbinieku nacionālā padome (CNOAS) cenšas nekavējoties informēt profesionāļus par pieņemtajiem lēmumiem, piemēram, saistībā ar drošības pasākumiem un to izmaiņām.

Itālijā darbojas civilās aizsardzības vienības, kas koordinē visus profesionāļus, tajā skaitā sociālos darbiniekus un brīvprātīgos, kas nodrošina ārkārtas pakalpojumus.

Dānijā pašvaldības veido darba meklēšanas portālus, lai piesaistītu darbiniekus un brīvprātīgos situācijās, kad nepieciešams aizvietot kādu, kurš saslimis. Panāktas vienošanās ar arodbiedrībām, ka publiskajā sektorā nodarbinātie var tikt pārcelti darbam citos dienestos.

Ja pirmajās pandēmijas nedēļās lielākais uzsvars tika likts uz IAL nodrošināšanu visiem sociālā darba profesionāļiem, tad šobrīd fokuss lēnām tiek novirzīts uz īpaša psiholoģiskā un profesionālā atbalsta nodrošināšanu veselības un sociālajā jomā strādājošiem.

Krīzes mācības - plānošanas un atbalsta instrumenti nākotnē

Apzinoties to sociālo problēmu apmēru, ko vērosim pēc krīzes, ir nepieciešams pārvērtēt, kā pakalpojumi tiek plānoti, attīstīti, finansēti un nodrošināti. "Lai reaģētu uz krīzēm nākotnē, mums ir jāpārvērtē, kā mēs attīstām savus nākotnes plānus," apgalvo Zviedrijas sociālo dienestu vadītāju asociācijas direktors Grehems Ovens (*Graham Owen*), piebilstot, ka Zviedrijā būs nepieciešama rūpīgāka plānošana un koordinācija starp veselības un sociālajiem dienestiem.

Bruges (Beļģija) pašvaldības vadītājs Kristians Filē (*Christian Fillet*) uzsver nepieciešamību nodrošināt pakalpojumus tiem, kuriem tie ir vajadzīgi, tādēļ nākotnē lielāka uzmanība tiks pievērsta informācijas nodrošināšanai mazaizsargātajām grupām. Barselonas (Spānija) provincē tiks pārskatīta vietējā politika, lai risinātu jauno situāciju un identificētu jaunas sociālās un veselības jomas vajadzības. Visas Eiropas valstis saskaras ar sociālo pakalpojumu darbinieku, aprīkojuma un atbalsta trūkumu, tādēļ nākotnē sociālajiem dienestiem krīzes situāciju plānos īpaša uzmanība pievēršama sociālo darbinieku un aprūpes darbinieku darba un drošības nosacījumiem.

Sociālajiem dienestiem un sociālo pakalpojumu sniedzējiem ir ne tikai jāpārcējas no gūtās pieredzes, plānojot rīcību krīzes situācijās nākotnē, bet arī jānodrošina, ka šo rīcību īstenošanai ir pietiekams Eiropas un nacionālais finansējums. Eiropas Komisija ir izveidojusi koronavīrusa radīto seku investīciju iniciatīvu (*Coronavirus Response Investment Initiative, CRII*), ko finansē no līdzekļiem, kas nav apgūti Eiropas Reģionālās attīstības fondā (ERAF). Investīciju inovācijām paredzētais finansējums pieejams valstu valdībām, un tā mērķis ir atbalstīt veselības sektoru, mazos un vidējos uzņēmējus un darba tirgu, bet finansējuma vadlīnijās sociālie pakalpojumi nav minēti.

Tā kā Eiropas Savienības finansējumu kopīgi pārvalda gan Eiropas Savienība, gan valstu valdības, sociālajiem dienestiem un sociālo pakalpojumu sniedzējiem jāsadarbojas ar politikas plānotājiem, lai šis finansējums tiktu izlietots jaunu sociālo pakalpojumu plānošanā, attīstīšanā un ieviešanā, kā arī esošo sociālo pakalpojumu stiprināšanā. Eiropas Komisija uzsvērusi, ka Eiropas atbalsts fondu vistrūcīgākajām personām var izmantot, lai iegādātos IAL tiem, kuri sniedz palīdzību. Ir pieļaujams izmantot elektroniskus pārtikas talonus, lai samazinātu inficēšanās riskus gan atbalsta saņēmējiem, gan palīdzības sniedzējiem.

Noslēgumā: aprūpes modeļu pārvērtēšana

Tuvākajos mēnešos un, iespējams, tuvākajos gados Eiropas valstīs vērosim sociālo pakalpojumu un sociālās aprūpes modeļu pārvērtēšanu. Ir jādomā par veselības un sociālajām sekām, ko radīs fiziskā un sociālā izolācija. Sociālajiem dienestiem būs jārada risinājumi, kā veicināt piekļuvi neaizsargātajām grupām, nodrošinot plašāku informāciju vai izmantojot jaunas vai esošās tehnoloģijas. Turklāt ir nepieciešama ciešāka koordinācija un sadarbība starp veselības un sociālajiem dienestiem, lai sniegtu atbalstu bērniem un pieaugušajiem ar multiplām veselības un sociālajām vajadzībām.

Visbeidzot, šī veselības krīze izgaismojusi sociālās un veselības aprūpes sistēmu grūtības tikt galā ar lielo mazaizsargāto cilvēku skaitu, kuri pandēmijas dēļ ir saslimuši. Tādēļ nepieciešams pārvērtēt sociālās aprūpes un sociālo pakalpojumu modeļu pieeju.

Pārvērtējot šos modeļus, uzsvari būtu liekami uz turpmāk minētajiem faktoriem.

1. Nodrošināt cilvēkiem atbalstu mājās, izmantojot vispusīgu un integrētu aprūpes modeli

Mazaizsargātiem pieaugušajiem jānodrošina iespēja palikt savās mājās un kopienās, cik vien ilgi tas ir iespējams. Tādēļ ir ļoti būtiski attīstīt vispusīgu un integrētu aprūpes mājās modeli, kas aptver un koordinē visas iesaistītās puses pieaugušo aprūpē: ģimeni, aprūpi mājās, primāro un sekundāro veselības aprūpi, personīgos asistentus, brīvprātīgos, kopienas pakalpojumus un nevalstiskās organizācijas. Šāda modeļa ilgtspējas nodrošināšanai būs nepieciešami specifiski ieguldījumi, lai reaģētu uz klientu vajadzībām un vēlmēm, kā arī, lai nodrošinātu aprūpes darbiniekus ar nepieciešamajiem resursiem, piemēram, aizsardzības līdzekļiem.

2. Institucionālās aprūpes modeļa transformācija

Ir jāmaina veids, kā tiek nodrošināta institucionālā aprūpe senioriem un personām ar invaliditāti, kam nepieciešams atbalsts. Atsevišķās valstīs ir izveidots dalīts mājokļa un aprūpes modelis. Tas var ietvert jaunus arhitektūras risinājumus, organizatoriskos un vadības modeļus, kas ir pietuvināti ģimeniskai videi. Ir grūti iedomāties vēl mazāk piemērotākus dzīvošanas apstākļus infekciozu slimību uzliesmojumam kā tos, kādos lielākā daļa senioru atrodas šobrīd – cieši līdzās viens otram. Tāpēc ir būtiski veidot tādu uz personu centrētu aprūpes modeli, kas veicina individuālu atbalstu.

3. Speciālistu novērtēšana, apmācība un atbalsts

Aprūpes darbinieki uzņemušies lielu risku, turpinot nodrošināt pakalpojumus situācijā, kad trūkst IAL. Ir būtiski atbalstīt un rūpēties par aprūpes darbiniekiem, atzīt viņu darbu par nozīmīgu, uzlabot viņu darba apstākļus, ieguldīt nepieciešamajos aizsarglīdzekļos un atbalstīt ar mācībām, integrējot sociālās un attiecību prasmes. Tas radīs nepieciešamību mācību un izglītības jomai reaģēt uz jaunajām vajadzībām un veicinās nozares pievilcību un redzamību sabiedrībā.

Makro līmeņa izaicinājumi krīzes situāciju risinājumam pašvaldībās sociālo pakalpojumu jomā

Ilze Rudzīte, Bc. soc. d., Mg. uzņēmējdarbības vadībā

Latvijas pašvaldību savienības padomniece veselības un sociālajos jautājumos, Sociālo darbinieku biedrības biedre

Pasaules veselības organizācija 2020. gada 11. martā paziņoja, ka Covid-19 ir sasniegusi pandēmijas apmērus. 12. martā Latvijas Republikas Ministru kabinets pieņēma lēmumu izsludināt visā valsts teritorijā ārkārtējo situāciju no lēmuma pieņemšanas brīža ar mērķi ierobežot Covid-19 izplatību ārkārtējās situācijas laikā. Ārkārtējā situācija nu jau ir pagarināta vairākkārt un raksta rakstīšanas brīdī tā ir spēkā līdz 9. jūnijam.

Šis raksts ir sava veida retrospektīvs atskats uz procesiem, kas notikuši ārkārtējās situācijas laikā Latvijā, akcentējot sociālās jomas izaicinājumus, kā arī ieskicējot uzdevumus Latvijas ikdienai nākotnē.

Gatavība ārkārtējai situācijai

Pašvaldības ir būtisks valdības sadarbības partneris, kam ir nozīmīga loma pakalpojumu un informācijas sniegšanā iedzīvotājiem, pasākumu īstenošanā, lai nodrošinātu sociālo mieru, un vienmēr tiek uzsvērts, ka tieši pašvaldības ir tuvāk iedzīvotājiem. Krīzes situācijās ir ļoti svarīgi iesaistīt visus “atslēgas” sadarbības partnerus, taču jāatzīmē, ka tikai ar ārkārtējās situācijas izsludināšanu Latvijas Pašvaldību savienība (turpmāk – LPS) kā pašvaldības pārstāvoša organizācija tika iekļauta Krīzes vadības padomē un citās nacionālā līmeņa dažādu jomu krīzes risinājumu grupās.

Latvija dzīvo brīvā informācijas telpā, tāpēc nacionālā līmenī jau laicīgi bija pieejama informācija par situāciju citās Eiropas valstīs. Valdībai pieejamā informācija bija daudz plašāka nekā ikdienas cilvēkam, tāpēc bija iespējas analizēt un prognozēt situāciju Latvijā, sagatavoties krīzei, cik vien labi iespējams. Šāda informācija un nacionāla līmeņa rīcības plāns bija nepieciešams, piemēram, plānojot individuālo aizsardzības līdzekļu rezerves un aicinot sociālās aprūpes centrus veidot rezerves. Taču, izsludinot ārkārtējo situāciju, bija vērojams apmulsums, nebija pieejama ticama informācija un epidemiologu sagatavotas vadlīnijas par veicamajiem drošības pasākumiem. Šāda neziņa, ticamas un profesionālas informācijas trūkums neveicināja saskaņotu rīcību un uzticamību krīzes situācijā.

Ārkārtējā situācija – latvijas ikdiena

Ārkārtējās situācijas laikā lēmumi tiek pieņemti ātri, sabiedrības līdzdalība to pieņemšanā ir būtiski ierobežota, tādēļ ir īpaši svarīgi vērsties pie visām situācijā iesaistītajām

pusēm jeb “atslēgas cilvēkiem”, ekspertiem, minimizējot riskus un sarežģītumus lēmumu īstenošanā, kā arī izskaidrot pieņemtos lēmumus gan profesionāļiem, gan iedzīvotājiem. Jāuzsver, ka, vērtējot ar laika atstarpi, var rasties šaubas par lēmumu kvalitāti, taču šo lēmumu pieņemšanu nereti diktē krīze un tās radītie apstākļi “šeit un tagad”. Arī Latvijā izsludinātā ārkārtējā situācija nebija izņēmums: lēmumi tika pieņemti ātri, neievērojot ierasto normatīvo aktu pieņemšanas procesu, neiesaistot sabiedrību apspriešanā; pieņemtie lēmumi tika mainīti un pārskatīti. Jāatzīst, ka vissaspringtākais darbs bija pirmajā ārkārtējās situācijas periodā, kad atbilstoši situācijai, valdības pieņemtajiem lēmumiem un epidemiologu noteiktajiem ierobežojumiem bija jāpieņem ātri lēmumi, nezinot situācijas attīstības scenāriju un iedzīvotāju reakcijas un vajadzības.

Visciešākā sadarbība, tieša un ātra komunikācija LPS bija ar Labklājības ministrijas speciālistiem, meklējot kompromisus konkrētiem risinājumiem, piemēram:

- jautājumā par trūcīgas un maznodrošinātas personas statusa termiņa pagarināšanu krīzes laikā un mēnesi pēc tās, kad šādu nepieciešamību pirmie rosināja Rīgas domes Labklājības departamenta kolēģi;
- par Labklājības ministres ierosinātā pabalsta krīzes situācijā piešķiršanu, kad bija karstas diskusijas par kritērijiem pabalsta piešķiršanai, tā sasaisti ar dīkstāves pabalstu, nepieciešamību informāciju par saņemto dīkstāves pabalstu ievadīt sociālās palīdzības administrēšanas programmā SOPA;
- par izmaiņām asistenta pakalpojuma nodrošināšanā arī noteikto ierobežojumu laikā;
- par tiesībām valstij un pašvaldībām veikt samaksu sociālo pakalpojumu sniedzējiem, ar kuriem ir noslēgts līgums par sociālo pakalpojumu sniegšanu klātienē, ja ārkārtējās situācijas dēļ nav bijis iespējams tos sniegt u.c.

Virkne risinājumu kļuvuši iespējami, pateicoties LPS dalībai Starpinstitūciju darbības koordinācijas grupā¹ vai Saeimas

¹ Par starpinstitūciju darbības koordinācijas grupu <https://likumi.lv/ta/id/313245-par-starpinstitutuciju-darbibas-koordinācijas-grupu>

deputātu lobijam, piemēram, iespējas pašvaldībām saīsināt termiņu, kādā iespējams pieņemt jaunus vai grozīt spēkā esošos saistošos noteikumus, paredzot nepieciešamību pēc ātriem sociālā atbalsta risinājumiem, ja krīze padziļinās; sociālo pakalpojumu sniedzējiem nepiemērot iepirkumu procedūru u.c.

Būtiskākie ierobežojumi ārkārtējās situācijas laikā, kas skar sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības jomu un kas ietekmē pašvaldību sociālo dienestu, sociālās aprūpes centru, aprūpes mājās un citu pakalpojumu nodrošināšanu:

- iespēju robežās nodrošināt klātienē pakalpojumu sniegšanu tikai attālināti;
- pārtraukt jaunu klientu ieviešanu sociālo pakalpojumu institūcijās, kas sniedz sociālos pakalpojumus ar izmitināšanu (izņemot krīzes centrus);
- nodrošināt, lai darbos, kas saistīti ar iespējamu risku citu cilvēku veselībai, netiktu nodarbinātas personas ar akūtas elpceļu infekcijas simptomiem.

Šie ierobežojumi prasīja tūlītējus risinājumus visdažādāko sociālo pakalpojumu sniedzēju darba organizācijā, precīzu informāciju par iespējām un kārtību, kā veikt darbinieku testēšanu. Ņemot vērā ārkārtējās situācijas izsludināšanu atbilstoši epidemioloģiskajai situācijai pasaulē un Latvijā un tieši veselības aprūpes sistēmas lomu šīs situācijas koordinēšanā, faktiski jau no ārkārtējās situācijas izsludināšanas brīža sociālo pakalpojumu sniedzējiem bija nepieciešamas epidemiologu rekomendācijas pakalpojumu organizēšanā: aprūpes mājās pakalpojumu sniedzējiem, sociālās aprūpes centriem, sociālajiem dienestiem. Jāatzīmē, ka šīs rekomendācijas tika saņemtas ar laika nobīdi, to īstenošana veicās ar mainīgiem panākumiem, jo, kā norāda pakalpojumu sniedzēji, vairāk ir rekomendācijas par to, ko nedrīkst, nevis ko drīkst. Faktiski paši sociālo pakalpojumu sniedzēji un to vadītāji bija pilnībā atbildīgi un pieņēma lēmumus par pakalpojumu nodrošināšanu, ņemot vērā ierobežojumus un faktiskās iespējas izpildīt epidemiologu rekomendācijas. Pakalpojumu sniedzēji labprāt būtu saņēmuši specifisku un vairāk individualizētu konsultatīvu atbalstu uzreiz, tomēr tas, iespējams, būs pieejams nosacītajā atelpas laikā vasarā. Šajā laikā ir būtiski analizēt un novērst nepilnības veselības un sociālās jomas starpsektorālajā sadarbībā, jo krīzes situācija vēlreiz iezīmēja nepilnības sadarbībā, komunikācijā un koordinētas rīcības nodrošināšanā.

Ļoti svarīgi šādās krīzes situācijās ir saņemt informāciju, turklāt šai informācijas apmaiņai un sadarbībai ir jābūt visos līmeņos: gan horizontāli, gan vertikāli. Tādēļ, izmantojot LPS tehniskās iespējas, tika organizētas videokonferences ar Labklājības ministrijas un Veselības ministrijas vadības un speciālistu dalību, nodrošinot pašvaldību speciālistiem iespēju saņemt aktuālo informāciju un uzdot jautājumus. LPS Komunikācijas nodaļa apkopēja pašvaldību labās prakses un īstenoto pasākumu piemērus², publicējot tos LPS iknedēļas informatīvā izdevuma "Infologs"

vairākos speciālizlaidumos. Katra pašvaldība iedzīvotājus informēja, gan izmantojot pašvaldību informatīvos izdevumus, kurus var saņemt ikkatrs iedzīvotājs bez maksas, gan sociālos tīklus, gan izvietojot plakātus un informatīvās lapiņas, izvēloties veidus, lai informācija sasniegtu pēc iespējas plašākas iedzīvotāju grupas. Turklāt šī krīze atgādināja, ka rūpīgi jāpārdomā saziņas valoda, kas būtu piemērota auditorijai (senioriem, cilvēkiem ar garīga rakstura traucējumiem, cittauniešiem u.tml.), tai skaitā nepieciešamība izmantot surdotulkotāju.

Informācijas apmaiņai jānotiek ne tikai ārēji, informējot iedzīvotājus, bet ļoti svarīgi ir arī tas, kādā veidā informācija tiek nodota darbiniekiem – kā rāda pašvaldību pieredze, daudz veiksmīgāka krīzes vadība tika nodrošināta gadījumos, kad "atslēgas" pakalpojumu sniedzēji (sociālie dienesti, izglītības pārvaldes u.tml.) bija iesaistīti pašvaldības līmeņa krīzes vadības grupās un civilās aizsardzības komisijās, sniedzot priekšlikumus veiksmīgākai pakalpojumu organizācijai, nekavējoties reaģējot uz izmaiņām situācijā valstī. Tādējādi atbildīgo nozaru vadība bija informēta un iesaistīta rīcības plānošanā, nodrošinot tālāku informācijas nodošanu darbiniekiem, mazinot trauksmi un neziņu, kā arī visas nozares tika iesaistītas lēmumu pieņemšanā un varēja veiksmīgāk strādāt, lai sasniegtu kopīgu mērķi.

Domājot par nākotni – kā dzīvot tālāk?

Jau ārkārtējās situācijas sākumā 2020. gada 21. martā Latvijas Tirdzniecības un rūpniecības kamera (LTRK), Latvijas Darba devēju konfederācija (LDDK), Latvijas Brīvo arodbiedrību savienība (LBAS) un Latvijas Pašvaldību savienība (LPS) vienojās aicināt Saeimu un Ministru kabinetu steidzami pilnveidot krīzes vadības modeli. Valdības partneri norādīja, ka viņu ieskatā krīze ir tikai savā sākuma stadijā, un jāizmanto Latvijas priekšrocības, jo, analizējot labo un sliktu pieredzi valstīs, kuras pandēmijas ietekme skāra ātrāk, var labi prognozēt sekas un nepieciešamo rīcību. Tāpat var mācīties no mūsu pieredzes iepriekšējā krīzē, taču jārīkojas vēl straujāk un tālredzīgāk³. Galvenie uzlabojumi nepieciešami krīzes vadības modelī – nepieciešams krīzes stratēģiskajā vadībā iesaistīt sociālos un sadarbības partnerus, preventīvi gatavoties pandēmijas izplatībai un apkarošanai, uzlabot atbalstu krīzē cietušajiem cilvēkiem, tālredzīgāk un proaktīvāk plānot ekonomikas glābšanu.

Krīzes vadības padomes izstrādātais un 28. aprīlī valdībā izskatītais *Informatīvais ziņojums par pamatprincipiem un kritērijiem, kuriem iestājoties, varētu lemt par Covid-19 izplatības ierobežošanai ieviesto pasākumu mazināšanu vai*

² Latvijas Pašvaldību savienības elektroniskais izdevums "Infologs" https://www.lps.lv/uploads/magazine_module/InfoLogs%202020%2019_4fKVce2JI1.pdf

³ Valdības sociālie un sadarbības partneri: steidzami jāpilnveido krīzes vadības modelis <https://www.lps.lv/lv/zinas/lps/5520-valdibas-socialie-un-sadarbibas-partneri-steidzami-japilnveido-krizes-vadibas-modelis>

*atcelšanu*⁴ akcentē atziņas un principus, kas svarīgi sociālo darbinieku nākotnes profesionālo darbību plānošanai: ir jāpieņem fakts, ka **Covid-19 infekcija pārskatāmā periodā nepārstās eksistēt populācijā, tādēļ Latvijai nepieciešams sagatavoties kontrolētai pārejai uz jaunu situāciju, kurā valsts spēj efektīvi pārvaldīt to, iegūt un analizēt nepieciešamos datus, nodrošināt iekšējo un ārējo komunikāciju, kā arī uzraudzību un kontroli, veselības aizsardzības sistēmas pārvaldību, sociālo un ekonomisko atbalstu, kā arī respektēt sabiedrības uzvedības atziņas.** Turpmāko lēmumu pieņemšanā būtu jārīkojas saskaņā ar sabiedrības veselības principiem, ekonomiskiem aspektiem un sabiedriskiem apsvērumiem, tos balansējot pārvaldāmā veidā. Informatīvajā ziņojumā uzsvērts, ka starp Covid-19 izplatīšanās posmu, stabilizēšanās posmu un mazināšanās posmu kontrolētas pārejas vadībai:

- tiek kontrolēta epidemioloģiskā situācija saistībā ar Covid-19, balstoties uz pierādāmiem datiem, un iespējamie uzliesmojuma riski paaugstinātas neaizsargātības apstākļos tiek samazināti līdz minimumam, kā arī tiek pārvaldīts ievesto Covid-19 gadījumu risks, tostarp izmantojot tehnoloģiskos risinājumus;
- tiek nodrošināta pietiekama sabiedrības veselības un veselības aizsardzības sistēmas kapacitāte, kas primāri **nodrošina infekciju uzņēmīgāko cilvēku aizsardzību;**
- **tiek izstrādāti preventīvie epidemioloģiskās drošības pasākumi nozarēs,** lai tās spētu atsākt funkcionēt no epidemioloģiskā viedokļa relatīvi drošā vidē;
- tiek nodrošināta nepieciešamā kontrole, bet netiek uzstādītas neizpildāmas vai nepieņemamas prasības lielākajai daļai iedzīvotāju;
- sabiedrība akceptē un ir pilnībā iesaistīta jauno apstākļu veidošanā un permanento ierobežojumu modelēšanā.

2020. gada 12. maijā LPS telpās notika diskusija par Valsts civilās aizsardzības plānu un krīzes laikā iegūto pieredzi⁵.

Diskusijas laikā iekšlietu ministrs Sandis Ģirģens uzsvēra, ka valstī nav bijusi ilgtermiņa politika drošības, epidemioloģiskās aizsardzības un civilās aizsardzības jomās. Tāpēc ir jāvērtē, vai valsts izdarījusi pietiekami ārkārtējās situācijas laikā, vai plāni ir pienācīgi sagatavoti un arī īstenoti, kādas ir materiālās rezerves u.tml. Ministrs uzsvēra, ka tilts starp civilās aizsardzības sistēmu un epidemioloģisko aizsardzību praktiskā veidā nav nostiprināts, nepieciešams plašāks horizontāls redzējums, arī attiecībā uz valsts materiālo rezervju veidošanu, t.sk.

⁴ Kritēriji ierobežojumu pakāpeniskai atcelšanai - informatīvs ziņojums <https://mk.gov.lv/lv/aktualitates/kriteriji-ierobejojumu-pakapeniskai-atcelšanai-informativs-zinojums>

⁵ VIDEO: Diskusija par Valsts civilās aizsardzības plānu un krīzes laikā gūto pieredzi <https://www.lps.lv/lv/zinas/lps/5651-video-diskusija-par-valsts-civilas-aizsardzibas-planu-un-krizes-laika-guto-pieredzi>

individuālajiem aizsardzības līdzekļiem.

Diskusijā izskanēja arī virkne būtisku pašvaldību priekšlikumu un uzdevumu, domājot par iespējamām ārkārtējām situācijām nākotnē. Minēšu dažus, kas vistiešāk varētu skart sociālo jomu: jāmaina krīzes vadība ārkārtējās situācijās; nepieciešams skaidrs valsts institūciju un pašvaldību sadarbības algoritms, tai skaitā komunikācija starp ministrijām; jānosaka valsts materiālo rezervju un finanšu piesaistes kārtība, minimālais valsts iekšējo katastrofu pieejamais materiālo rezervju nodrošinājums; jābūt atbilstošam individuālo aizsardzības līdzekļu nodrošinājumam valstī un pašvaldībās, kā arī to lietošanas vadlīnijām; piemaksas no valsts budžeta līdzekļiem pašvaldību institūciju darbiniekiem, kuri ir pakļauti īpašam riskam, nodrošinot vienlīdzīgu attieksmi pret valsts policiju, epidemiologiem un pašvaldības policiju, sociālajiem darbiniekiem (īpaši sociālās aprūpes centros un patversmēs); jānodrošina informācijas apmaiņa un datu pieejamība starp valsts un pašvaldību institūcijām.

Literatūras saraksts:

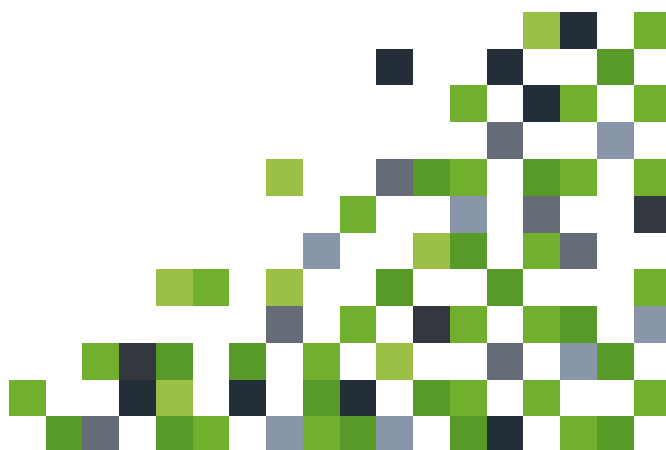
Kritēriji ierobežojumu pakāpeniskai atcelšanai - informatīvs ziņojums <https://mk.gov.lv/lv/aktualitates/kriteriji-ierobejojumu-pakapeniskai-atcelšanai-informativs-zinojums>

Latvijas Pašvaldību savienības elektroniskais izdevums "Infologs" https://www.lps.lv/uploads/magazine_module/InfoLogs%202020%2019_4fKVce2JI1.pdf

Par starpinstitūciju darbības koordinācijas grupu <https://likumi.lv/ta/id/313245-par-starpinstitutiju-darbibas-koordinācijas-grupu>

Valdības sociālie un sadarbības partneri: steidzami jāpilnveido krīzes vadības modelis <https://www.lps.lv/lv/zinas/lps/5520-valdibas-socialie-un-sadarbibas-partneri-steidzami-japilnveido-krizes-vadibas-modelis>

VIDEO: Diskusija par Valsts civilās aizsardzības plānu un krīzes laikā gūto pieredzi <https://www.lps.lv/lv/zinas/lps/5651-video-diskusija-par-valsts-civilas-aizsardzibas-planu-un-krizes-laika-guto-pieredzi>

Par sociālo darbu un izaicinājumiem Bauskas novadā ārkārtējās situācijas apstākļos

Ina Krūmiņa, Mg. sc. soc.

Bauskas novada Sociālā dienesta vadītājas vietniece

Vai ārkārtējā situācija valstī ir būtiski ietekmējusi sociālo darbu Bauskas novadā? Ar šajā rakstā izklāstītajiem faktiem sniegšu atbildi uz jautājumu.

Vispirms īsumā par situāciju sociālajā dienestā ārkārtējās situācijas izsludināšanas laikā – 12. martā.

Bauskas novada Sociālajā dienestā strādā 38 darbinieki, t.sk. 24 sociālā darba speciālisti, no tiem 9 – pagastu pārvaldēs laukos. Bez sociālā darba un sociālās palīdzības pabalstiem dienests piedāvā higiēnas centra (duša, veļas mazgāšana, žāvēšana) un dienas aprūpes centra pakalpojumus personām ar garīga rakstura traucējumiem (turpmāk – GRT), nodrošina sabiedrībā balstītus sociālos pakalpojumus Zemgales plānošanas reģiona ESF finansētajā projektā “Atver sirdi Zemgalē”, kur deinstitucionalizācijas procesa pakalpojumus iesaistīti 58 bērni ar funkcionāliem traucējumiem, no kuriem 27 ir īpašās kopšanas pabalsts un līdz ar to aprūpes mājās pakalpojums. Projektā sabiedrībā balstītus pakalpojumus saņem 21 pieaugusi persona ar GRT. Otrs nozīmīgs projekts tiek realizēts kopā ar Labklājības ministriju Eiropas Sociālā fonda līdzfinansētā projekta “Sociālo pakalpojumu atbalsta sistēmas pilnveide” (projekta Nr.9.2.2.2./16/I/001) darbības “Sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu finansēšanas mehānismu izstrāde un ieviešana” apakšdarbības “Sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem finansēšanas mehānisma izmēģinājumu projekta īstenošana” ietvaros, kura būtība ir individuālā budžeta modeļa aprobācija pilngadīgām personām ar GRT sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu nodrošināšanā. Šajā projektā iesaistītas 10 pieaugušas personas ar GRT, kurām Veselības un darbspēju ekspertīzes ārstu valsts komisija ir noteikusi smagu vai ļoti smagu (I vai II invaliditātes grupa) invaliditāti. Papildus līdzšinējam valsts atbalstam no projekta finansējuma piecas personas saņem 13590 eiro, piecas – 10872 eiro 12 mēnešu laikā, par ko tiek apmaksāti sabiedrībā balstīti sociālie pakalpojumi.

Aprūpes mājās pakalpojums ar pašvaldības lēmumu no 2019. gada 1. oktobra deleģēts biedrībai “Latvijas Sarkanais Krusts”, savukārt aprūpes pakalpojums pieaugušām personām institūcijā, ko nodrošināja pašvaldības iestāde “Vispārēja tipa pansionāts “Derpele””, biedrībai deleģēts no 2020. gada 1. marta.

Bauskas novada pašvaldībai nav savas bērnu aprūpes iestādes.

Pēc Slimību profilakses un kontroles centra datiem šī raksta tapšanas laikā (2020. gada 16. maijā) Bauskas novadā bija 8 ar Covid-19 inficētas personas. Par laimi, šis skaitlis ilgstoši ir palicis nemainīgs. Mirušo personu no Covid-19 mūsu novadā nav. Nav ziņu, ka kādā no klientu ģimenēm būtu bijusi nepieciešamība pēc karantīnas vai pašizolēšanās, līdz ar to sociālajam dienestam nav bijis nepieciešamības gādāt par izmitināšanu, pamatvajadzību nodrošinājumu izolētajām personām, par bērnu izvietošanu drošā vidē, ja būtu saslīmī kāds no vecākiem. Vietas izmitināšanai pašvaldībai tika piedāvājuši vietējie uzņēmumi, kuriem pieder viesu nami.

Pēc saziņas ar biedrības “Latvijas Sarkanais Krusts” aprūpes mājās biroja vadītāju Agiju Saukumu saņemta ziņa, ka aprūpe mājās tiek nodrošināta vairāk kā 60 personām, un ārkārtējās situācijas laikā nav konstatēts neviens ar Covid-19 saslimušais ne starp klientiem, ne aprūpētajiem – ne tikai mūsu novadā, bet arī citviet valstī, kur biedrība sniedz aprūpes pakalpojumus.

Netieša slimības ietekme skārusi sociālā dienesta darbiniekus. Diviem sociālajiem darbiniekiem ar Covid-19 inficējās ģimenes locekļi, tāpēc viņiem kā kontaktpersonām nācās pašizolēties uz divām nedēļām. Tomēr mūsu speciālisti nesaslīma. Vēl vienai mūsu speciālistei ģimenes loceklis bija kontaktpersona sakarā ar infekcijas gadījumiem darba vietā. Ģimenes loceklim tika noteikta pašizolācija, taču mūsu kolēģei ierobežojumu nebija un viņa turpināja nākt uz darbu. Personiskais satraukums katram sociālajam darbiniekam par savu un arī savu tuvinieku veselību ir saglabājies joprojām, tāpēc ļoti svarīgs ir darbinieku veselības drošības jautājums. Darbinieki ir dienesta galvenais resurss, ir būtiski gādāt par viņu fizisko un garīgo veselību ārkārtējās situācijas apstākļos.

Ņemot vērā Labklājības ministrijas vadlīnijas sociālajiem dienestiem ārkārtējās situācijas apstākļos, maksimāli ierobežojām klientu vizītes klātienē. Slēdzām klientiem higiēnas centru, dienas aprūpes centru, pie ieejas dienestā izvietojām pastkasti klientu dokumentu ievietošanai, noorganizējām darbinieku dežūras pie ieejas galdiņa klientu apkalpošanai. Izvietojām aktuālo informāciju mājas lapā, t.sk. par konsultatīvajiem tālruņiem, ko iedzīvotāji, ne tikai dienesta klienti, varētu izmantot grūtos apstākļos. Psihologs, sociālais darbinieks, kurš var sniegt psihosociālo atbalstu, sociālie darbinieki darbam ar ģimeni un bērniem, ar senioriem, kā arī speciālisti par sociālās palīdzības jautājumiem konsultācijas nodrošināja telefoniski.

Aptaujājot speciālistus, kuri strādāja pie konsultatīvajiem tālruniem, ir secināms, ka konsultācijas visvairāk sniegtas par sociālās palīdzības jautājumiem.

Runājot par darbinieku individuālās aizsardzības līdzekļiem pandēmijas apstākļos – nekavējoties iegādājāmie tikai dezinfekcijas līdzekļus rokām un virsmām, kā arī cimdus. Tad iestājās preču trūkums tirdzniecības vietās un piegādes firmas pat internetā vairs nesniedza atbildes. Pašvaldība arī centralizēti iegādājās individuālos aizsarglīdzekļus, taču nepietiekamā daudzumā. Pirmajā individuālo aizsarglīdzekļu saņemšanas reizē, kas bija apmēram 2 nedēļas kopš ārkārtējās situācijas sākuma, dienestam tika izsniegtas 20 vienreiz lietojamās sejas maskas, pēc tam tika saņemti 14 sejas vairogi, cimdi, dezinfekcijas līdzekļi, bahilas. Pasūtījām arī vienreiz lietojamās aizsargtērpus.

Lai samazinātu klātienes kontaktus arī darbinieku starpā, nerīkojām sanāksmes, savstarpēji sazinājāmie telefoniski, e-pastos, izmantojot *whatsapp* saziņas aplikāciju. Līdz krīzei dienestā nebija nepieciešamības sazināties attālināti, tāpēc mūsu rīcībā nebija videokameru un portatīvo datoru. Nebija plānots finansējums, lai šo aprīkojumu uzreiz iegādātos, tāpēc iztikām gan ar personiskajiem resursiem, gan aprīkojumu aizdeva izglītības iestādes. Tad arī tika noorganizēta pirmā supervīzija attālinātajā režīmā sociālajiem darbiniekiem, kas strādā ar ģimeni ar bērniem.

Ģimeņu atbalsta nodaļas vadītāja Inese Kalniņa atzina, ka, lai gan plašsaziņas līdzekļos izskan informācija par vardarbības gadījumu pieaugumu ģimenēs, Bauskas novadā nekādu pazīmju tam nav. Tieši otrādi, policija informē, ka par 40% samazinājies izsaukumu skaits uz ģimenes konfliktsituācijām. Sociālais dienests nesaņem vēstules ne no valsts un pašvaldības policijas, ne bāriņtiesas par vardarbību ģimenēs vai par bērnu pamatvajadzību apdraudējumu, nav trauksmes zvanu no citkārt satrauktajiem kaimiņiem. Redzes lokā esošās ģimenes tiek atbalstītas telefoniskās konsultācijās, notiek vizītes ģimeņu dzīvesvietu pagalmos. Ģimenes apliecinā, ka pašas tiek galā ar problēmām. I. Kalniņa uzsver, ka nereti par problēmām ģimenēs vēsta bērna uzvedība skolā, bet tagad, kad bērni mācās no mājām, šādu indikatoru nemaz nav. Informācija e-klasē liecina, ka bērni mācās un sekmes ir apmierinošas. Ir atsevišķas epizodes, kad tālmācības sākumā ģimenēs bijušas problēmas ar datoriem un interneta pieslēgumu, bet ar sociālā darbinieka un izglītības iestādes atbalstu situācijas risinātas. Bija ģimenes ar ierobežotiem resursiem, kuras, situācijas spiestas, iegādājās datorus par saviem līdzekļiem, jo mācību procesā ir jāpiedalās vairākiem bērniem vienlaicīgi. Tāpat arī interneta pieslēgumu vajadzēja nodrošināt pašām ģimenēm, ja tas nebija pieejams pirms ārkārtas situācijas. Problemātiski mācīties attālinātajā režīmā ir speciālās internātpamatskolas bērniem, kuru vecākiem nav pat lasītprasmes un nekādu praktisku iemaņu lietot viedierīces. Diemžēl alternatīva mācību vietas apgūvē šajos gadījumos netiek piedāvāta. Ārkārtējās situācijas laiks nācis par sliktu bērniem, kuri bijuši norīkoti uz pedagoģiski medicīnisko komisiju, lai saņemtu atzinumu par nepieciešamību mācīties specializētajās skolās ar atviegloto izglītības programmu.

Pašlaik šie bērni nemācās nekur un pastāv liela iespēja, ka viņi var palikt uz otru mācību gadu.

Samērā bieži ģimenes ar sociālajām problēmām jau ir sociāli izolētas, jo pietrūkst resursu, atbalstošu kontaktu un sociālās mijiedarbības. Šobrīd ar likumu noteiktā izolēšanās un distancēšanās nepieciešamība rada vairākus sarežģījumus: dzīve saspīestībā, fiziski šaurās mājvietās, “burziņš” diendienā vienam gar otru, dažādas līdzšinējās atkarības, darba iespēju un līdz ar to ienākumu samazināšanās. Tas viss kopumā var pastiprināt vai radīt slēptu vardarbību, depresīvus stāvokļus, pastiprinātu alkohola lietošanu, kas, iespējams, parādīsies tikai pēc kāda laika.

Ārkārtējās situācijas laikā nav pieaudzis pieprasījums pēc sociālās palīdzības pabalstiem. Krīzes pabalstam sakarā ar Covid-19 kvalificējušās tikai trīs personas. Pārējās personas, kas bija uzrakstījušas iesniegumus par krīzes pabalstiem sakarā ar Covid-19, diemžēl nevarēja pierādīt saistību, ka problēmas viņu dzīvē ir radījuši ārkārtējā situācija. Tās bija radušās jau krietni pirms Covid-19. Pamanīts, ka Bauskas novada Sociālā dienesta klienti itin bieži ir nodarbināti “ēnu” sektorā: īslaicīgi gadījuma darbi lauksaimniecībā bez līgumiem un nodokļiem, minimālā alga par pusslodzes darbu, vairāki gadi bez legāliem ienākumiem u.tml. Tādējādi nav iespējams saņemt bezdarbnieku pabalstus un dīkstāves pabalstus. Vairāki gadījumi šajā laikā parādīja tendenci, ka darba devējs izteicis priekšlikumu darba ņēmējam izbeigt darba tiesiskās attiecības saskaņā ar Darba likuma 114. pantu, pusēm vienojoties. Tā kā šī vienošanās ir noslēgta ar darbinieka piekrišanu, tiešā veidā tā nav saistīta ar Covid-19.

Ārkārtējā situācija var spilgtāk izcelt ilgstoši nerisinātas problēmas klientu dzīvē: dzīvesvietas deklarēšanas jautājumi, gadiem nenoslēgti bankas konti, kas šobrīd parādās kontu reģistrā kā aktīvi, internetbanku neesamība vai neprasmē ar to rīkoties. Krīzes laikā nav iespējas izmantot bibliotēkas, kur saņemt palīdzību internetbankas lietošanā. Bauskā ir saglabājusies tikai viena bankas filiāle, kas krīzes dēļ apmeklētājus nepieņem. Cilvēki, kas laikus nav reaģējuši uz izmaiņām banku filiāļu darbībā, tagad izsaka pretenzijas, ka viņiem jādodas uz Jelgavu vai Rīgu, jo lietot attālinātās saziņas sistēmas mūsu klienti neprot, lielākoties viņiem nav ne ID karšu, ne elektroniskā paraksta, ne iemaņu interneta lietošanā, nav prasmju iesniegt iesniegumus valsts un pašvaldību iestādēm portālā www.latvija.lv. Labklājības ministrijas vadlīnijas rekomendē uzticēties klientam par līdzekļu apjomu kontā. Tas ir iespējams esošajiem klientiem, ja ilgstoši ir zināmi viņa ienākumi, taču gadījumos, kad klients ir pirmo reizi un viņam ir vairāki aktīvi konti, nākas šo situāciju tomēr risināt citādi. Tad sociālie darbinieki piedāvā sociālās palīdzības paketi ar vispārējiem nosacījumiem, sākot ar trūcīgas vai maznodrošinātas personas statusu un tiem piesaistītiem sociālās palīdzības pabalstiem, vai “parasto” pabalstu krīzes situācijā. Klienti ļoti pozitīvi novērtē trūcīgā un maznodrošinātā statusa pagarināšanu līdz ārkārtējās situācijas beigām uz iepriekšējo dokumentu un ienākumu pamata. Vienīgi ne visas iestādes ir informētas par izziņu derīguma termiņiem līdz ārkārtējās situācijas

beigām. Visbiežāk tās ir ārstniecības iestādes, kurām tādos gadījumos nosūtām aktualizētu izziņu, lai klients saņemtu pakalpojumu ar atlaidi.

Īslaicīgās klātienēs vai neklātienēs sarunās ar klientiem sociālā darbiniece turpina nodrošināt asistentu pakalpojuma sniegšanas nepārtrauktību. Gan klienti, gan viņu asistenti ir pateicīgi, ka Labklājības ministrija radusi risinājumu asistenta darba samaksai, lai asistenti nepaliktu bez iztikas līdzekļiem un klienti bez asistentiem.

Sociālais darbinieks, kas atbild par senioru ievietošanu sociālās aprūpes iestādēs, faktiski turpina darbu līdzšinējā kārtībā, ievērojot personīgos un klientu drošības aspektus. Dodoties pie klienta, darbinieks lieto sejas maksu, sejas vairogu, cimdus, bet ārstniecības iestādē vēl papildus – bahilas un īpašu priekšautu. Klienti, kuriem neatliekami ir nepieciešama aprūpe institūcijā, tiek apsekoti gan mājās, gan ārstniecības iestādēs, lai izvērtētu viņu atbilstību pakalpojuma saņemšanai institūcijā. Ļoti laba sadarbība ir ar ģimenes ārstiem, kuri, izprotot situāciju, bez kavēšanās norīko klientu uz Covid-19 analīzi bez maksas, un pēc negatīvas atbildes saņemšanas klientu ir iespējams ievietot sociālās aprūpes iestādē.

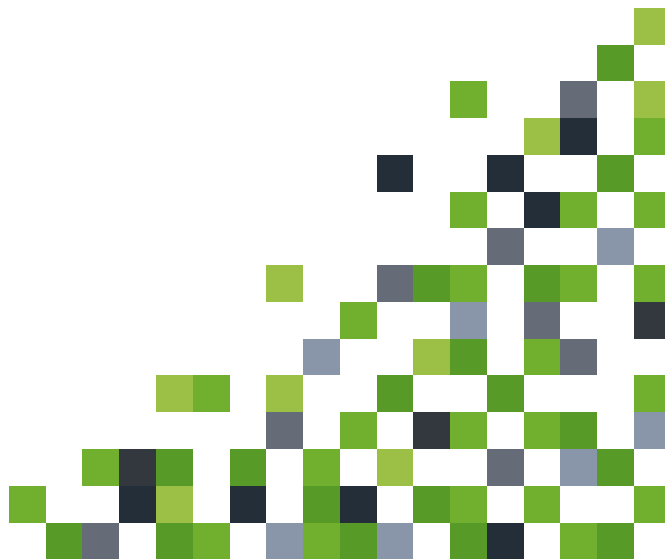
Abos raksta sākumā minētajos projektos mērķgrupa turpina saņemt pakalpojumus, izņemot rehabilitācijas pakalpojumus, kurus pārtrauca nodrošināt ārstniecības iestādes. “Atver sirdi Zemgalē” projektā bērniem tiek nodrošināts aprūpes mājās pakalpojums un vairāki individuāli terapijas veidi mājās vai pie speciālista. Ne vienā, ne otrā projektā šobrīd nav iespējams nodrošināt dienas aprūpes centra pakalpojumu un arī pēc aizliegumu atcelšanas tas nebūs iespējams – dienas aprūpes centra telpas ir pārāk mazas, lai tajās nodrošinātu 2 metru distanci starp klientiem.

Eiropas Sociālā fonda līdzfinansētā projekta “Sociālo pakalpojumu atbalsta sistēmas pilnveide” (projekta Nr.9.2.2.2./16/I/001) darbības “Sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu finansēšanas mehānismu izstrāde un ieviešana” apakšdarbības “Sabiedrībā balstītu sociālo pakalpojumu pilngadīgām personām ar garīga rakstura traucējumiem finansēšanas mehānisma izmēģinājumu projekta īstenošana” ietvaros klienti saņem atbalsta personas pakalpojumus, ko nodrošina biedrības “Resursu centrs cilvēkiem ar garīgiem traucējumiem ”Zelda”” speciālists. Ārkārtējās situācijas apstākļos šis pakalpojums ir neatsverams, jo klientiem nav citu iespēju pulcēties un socializēties, tāpēc ir svarīgi, ka viņus individuāli atbalsta speciālists, kurš palīdz organizēt mājas dzīvi – gatavot ēst, iepirkties, plānot brīvo laiku, attīstīt jaunas prasmes un iemaņas. Četras personas no 10 saņem asistenta aprūpētāja pakalpojumus, viena persona – aprūpi mājās, viena – smilšu terapijas nodarbības, visiem patīk mūzikas terapijas nodarbības, kas šobrīd notiek individuāli.

Bauskas novada dome uzdeva sociālajam dienestam administrēt pārtikas paku un pārtikas karšu sadali novada izglītības iestāžu audzēkņiem. No 15. aprīļa, kad vecāki varēja sākt iesniegt pieprasījumus par atbalstu pārtikas

karšu vai pārtikas paku veidā, reģistrēti 1826 iesniegumi. Plānots izdalīt ap 1000 pārtikas paku 28 eiro vērtībā trūcīgām, maznodrošinātām un daudz bērnu ģimenēm, kurās bērni mācās no 1. līdz 9. klasei, un 15 000 karšu desmit eiro vērtībā (1 bērnam 4 kartes) pārējiem vecākiem un / vai bērniem pirmsskolas un vidusskolas izglītības posmā – kopā vairāk kā 3000 audzēkņiem. Gandrīz visi sociālā darba speciālisti ik dienas ir iesaistīti šī pasākuma realizēšanā. Katrs iesniegums tiek reģistrēts sociālās palīdzības administrēšanas programmā SOPA, veidota mājsaimniecības lieta, katram iesniegumam piešķirts noteikts pārtikas karšu vai paku skaits. Gan viens, gan otrs palīdzības veids pakāpeniski pēc apstrādāto iesniegumu datumiem tiek izsniegts vecākiem, pakas lielākoties izvadātas pa mājām. Savukārt tirdzniecības iestāžu rēķiniem (kopumā 29 veikali novadā) par izmantotajām pārtikas kartēm vai piegādātajām pārtikas pakām tiek gatavoti izmaksu saraksti ar konkrētu personu uzvārdiem, lai grāmatvedība varētu veikt pārskaitījumu un noslēgumā saskaitīt, cik pārtikas kartes skolēniem izsniegtas, cik no tām netika izmantotas. Tiek veikts precīzs aprēķins par līdzekļu izlietojumu, jo par Izglītības un zinātnes ministrijas dotāciju būs jāiesniedz detalizēta atskaite. Plānots, ka ap jūlija vidu dienests ar šo uzdevumu varētu būt ticis galā.

No šā raksta tapšanas brīža līdz žurnāla publicēšanai ir pagājuši apmēram divi mēneši. Nu jau rakstā aprakstītā situācija ir vēsture, kuru katrs var izvērtēt no sava viedokļa. Šajā laikā katram sociālajam darbiniekam ir sava pieredze, kā ārkārtējā situācija ietekmēja sociālā darba praksi, dažādu sociālo pakalpojumu sniegšanu, sociālā darba speciālistu pienākumus, saziņu ar klientiem un iedzīvotāju rīcību. Cerams, ka šis raksts var kalpot kā zināms atskaites punkts, kā attiecīgā laika fiksācija, uz kuru atskatoties, mēs varam salīdzināt un izvērtēt katrs savas sajūtas un pieredzi brīdī, kad daudzi apstākļi bija jauni un negaidīti.

Sociālā pakalpojuma pielāgošana ārkārtējās situācijas apstākļiem

Dace Blaževiča, Mg. hr.

Biedrības "Resiliences centrs" Dzīvesspēka trenere, sociālā darbiniece, supervizore

Raksta mērķis ir atspoguļot piemērus, kā sociālie pakalpojumi ir adaptējami ārkārtas situācijas ierobežojumiem. Saturā tiks aprakstīti pakalpojumu sniedzēju izaicinājumi un pārmaiņu radītās iespējas turpmākai pakalpojumu attīstībai. Kā ilustratīvs piemērs tiks izmantota biedrības "Resiliences Centrs" īstenotā programma pusaudžiem "DARI".

Biedrība "Resiliences centrs" ir jauna nevalstiska organizācija, kas apvieno sociālā darba speciālistus, jaunatnes darbiniekus un jauniešu līderus, lai Latvijā veicinātu inovatīvu sociālo pakalpojumu attīstību, balstītu uz *resiliences* pieeju. *Resilience* ir dzīvotspēka resurss un radošumspeja, kas mīt ikvienā no mums un kas cilvēkā uzplaukst, pateicoties atklāsmēm pēc piedzīvotām dzīves grūtībām un traumām. Jaunā pieredze, ar kuru sabiedrība sastopas pašlaik, ejot cauri pandēmijas pārdzīvojuma stāstam, ir lielisks dzīvesspēka un radošumspeka treniņš.

Labs apliecinājums tam ir arī biedrības "Resiliences centrs" komandas darbs ārkārtējās situācijas apstākļos, jo tas ir mudinājis meklēt pakalpojumu īstenošanā jaunus risinājumus un pašiem vēl nepārbaudītas iespējas. Biedrības speciālisti pašlaik realizē saskarsmes veicināšanas programmu pusaudžiem "DARI". Programmas mērķis ir nodrošināt 13–18 gadus veciem Rīgas jauniešiem ar uzvedības un saskarsmes grūtībām un viņu piesaistes personām psihosociālu atbalstu, lai mazinātu pusaudžu uzvedības un saskarsmes grūtības un to izraisītās sekas, veicinātu pusaudžu piesaistes personas izpratni par pusaudžu vajadzībām, tādējādi uzlabojot saskarsmi ģimenē, mazinot konflikta situācijas skolā. Pusaudžu uzvedības korekcijai programmā ir ietverti dažādi pakalpojumi – speciālistu konsultācijas, grupu nodarbības pusaudžiem, vecāku grupu nodarbības, prasmju darbnīcas, izbraukuma treniņi, mentorings, ekskursijas u.c. Programma tiek īstenota divos savstarpēji saistītos posmos. Pirmais posms ilgs astoņus mēnešus, un tam programmas struktūrā ir būtiska nozīme – tas veido pamatu pusaudžu motivācijai un piesaistes veicināšanai.

Viens no programmas būtiskākajiem stūrakmeņiem un jaunieša individuālā procesa virzītājiem ir pusaudžu darbs grupā un tā nepārtrauktība. Esošās "DARI" grupas rehabilitācijas process tika uzsākts pērnā gada decembrī. Trīs mēnešu laika posmā daļa jauniešu programmā ir veiksmīgi iekļāvušies, taču ir jaunieši, kuriem vēl joprojām ir nepieciešams intensīvs psihosociālais darbs motivācijas un pilnvērtīgas iekļaušanās veicināšanai. Ieviešot ārkārtējās situācijas ierobežojumus,

grupas darbs ar pusaudžiem klātienē tika pārtraukts, kas radīja nopietnas bažas par grupas procesa kopējo dinamiku un pusaudžu turpmāko noturību programmā. Programmas darbinieki par šo laiku dalās pārdomās.

"Pēc pirmo dienu apmulsuma operatīvi aktivizējām speciālistu komandas darbu, lai nedēļas laikā kopīgi ģenerētu jaunas idejas, kā pielāgot "DARI" programmas pakalpojumus darbam attālināti. Tas bija pārdomu laiks katram programmas darbiniekam – cik un ko es jau varu un gribu nodrošināt attālināti? Ko esmu gatavs apgūt?" par situāciju stāsta programmas vadītāja Aiga Romane-Meiere.

"No sākuma es biju skeptiski noskaņots par darbu online vidē ar pusaudžiem, jo es domāju, ka būs ļoti grūti organizēt grupas un ievērot grupas noteikumus, taču pēc iegūtās pieredzes es varu droši sacīt, ka tas ir iespējams," stāsta programmas psihologs Arsēnijs Pavlovskis. *"Manas grupas galvenais mērķis ir veicināt pusaudžiem saskarsmes un plānošanas prasmju apgūšanu. Darbojoties attālināti, šo mērķi, izrādās, var sasniegt. Arī attālināti pusaudži var runāt un komunicēt savā starpā. Mēs varam izmantot rakstu uzdevumus, ja ir nepieciešams, varam arī zīmēt un pēc tam pastāstīt par saviem zīmējumiem citiem. Tas, ko mēs nevaram nodrošināt darbojoties attālināti, ir terapeitiski droša vide, jo nereti, pusaudžim esot mājās, nav iespēja norobežoties atsevišķā telpā. Līdz ar to ir grūti grupas darbā brīvi "ienest", piemēram, tēmu par ģimeni vai attiecībām mājās. Darbs ar vecākiem attālināti šajos apstākļos pat ir uzlabojies, jo vairāk ir to vecāku, kas iekļaujas grupā. Tas ir izskaidrojams ar dažu ierobežojumu mazināšanu, piemēram, agrāk vēl bija jāreķinās ar papildu laiku, kas ir nepieciešams ceļam, – šajā ziņā tiešsaistes vide ir ērtāka. Tagad ir arī lielāka motivācija saņemt atbalstu gan pusaudžu disciplinēšanā, gan sava stresa mazināšanā."* Grupu nodarbības pusaudžu piesaistes personām ir tas programmas elements, kura īstenošanā attālināti novērojami lielākie uzlabojumi, kas jāņem vērā arī turpmāk. Vecāki atzīst, ka pieslēgšanās sarunai dod iespēju "satikties" ar citiem cilvēkiem un uzzināt, kā citas ģimenes tiek galā ar noteiktajiem ierobežojumiem. Pozitīvi tiek

novērtēts iegūtais laiks – vecākiem ir vairāk laika pieslēgties nodarbībām, kā arī ilgāks laiks tiek pavadīts kopā ar bērniem. Dažas ģimenes ir secinājušas, ka laika trūkums ir bijis viens no problēmu iemesliem, kāpēc pusaudzis ir nonācis programmā “DARI”. Šobrīd ir iespēja veidot jaunas ģimenes tradīcijas, un programmas darbinieku uzdevums ir sniegt atbalstu šo tradīciju nostiprināšanā un saglabāšanā. Kopīgi brīvā laika pavadīšanas veidi, kas kļūst par tradīcijām (jo kļūst regulāras), piemēram, tēva un dēla maksšķerēšana piektdienu vakaros, ģimenes kopīgu vakariņu gatavošana svētdienās, kopīgas pastaigas, velosports, pat kapu apmeklējums, kas vecākiem ir kā tradīcija reizi mēnesī, taču pusaudzis agrāk to ignorēja un ironizēja par vecākiem. Tomēr jāņem vērā, ka ģimenes, kuras programmas uzsākšanas stadijā izvairījās no sadarbības, arī attālinātajās nodarbībās nav piedalījušās.

Viena no vissvarīgākajām lomām programmā ir mentoram. Mentors pusaudzim pakāpeniski kļūst par cilvēku, kam jauniešs tic un grib līdzināties, ar kuru kopā piedzīvo jaunu pieredzi un uzdrošinās mainīties. Darbojoties ar jauniešu ikdienā un jebkurā vidē, mentors palīdz jauniešiem attīstīt jaunas prasmes un iemaņas. *“Karantīnas apstākļos viss ir mazliet citādi, jo nav iespējas veikt mentora darbu klātienē, kā tas bija ierasts – apmeklēt pasākumus vai muzejus, iet uz kādu kafējnicu kopā ar jauniešiem,”* par darbu esošajā posmā dalās programmas mentore Džeina Feldberga. *“Ir motivētie jaunieši, ar kuriem mentora darbā nav vērojamas būtiskas izmaiņas. Tiekoties attālināti, es savam mentorējamam puisim palīdzu mācību procesā gatavoties devītās klases noslēgumam. Taču ar mentorējamo meiteni, kura ir klusa, noslēgusies sevī un ar komunikācijas grūtībām, šajā posmā ir daudz grūtāk, jo meitene izvairās no saskarsmes. Aktīvāk notiek psihosociālais darbs ar meitenes vecākiem, lai veicinātu vecāku prasmes sniegt meitenei nepieciešamo atbalstu. Manuprāt, tagad ir ļoti svarīgi nepazaudēt kontaktu ar jauniešiem, lai viņš zina, ka jebkurā brīdī var saņemt atbalstu un palīdzību.”* Mēs esam izveidojuši mentoru un mentorējamo *WhatsApp* grupu, kurā ar jauniešiem regulāri sazināmies un rosinām uz jautriem uzdevumiem – “radošiem izaicinājumiem”, kā arī dodam iespēju paust viedokļus un dalīties ar aktualitātēm. “Radošo izaicinājumu” veikšanā iesaistās arī daļa no programmas darbiniekiem, kas veido dalībnieku un darbinieku kopības sajūtu. Kopējā *WhatsApp* grupiņā “izaicināt” var gan jauniešus, gan mentori – tālāk minēti daži piemēri.

- 1) Labi izaicinājuma mēģinājumi bija, piemēram, “Mēles mežģī”, kad gan mentori, gan pusaudži tiešsaistē atspoguļoja savas prasmes tikt galā ar grūtajiem teikumiem. Visi atzina, ka tas ir labi trenējis pacietību.
- 2) Viktorīna par strausiem, kad jauniešiem bija iespēja sameklēt atbildes uz jautājumiem par strausu dzīvi, ko uzdeva saimniece no strausu audzētavas. Uzvarētāja Saša balvā saņēma strausa olu. Darbinieku drosme nebaidīties būt smieklīgiem un neveikliem iedrošina arī pusaudžus.

“Klātienē ar jauniešiem kontaktējoties, var redzēt viņu emocijas, kā viņš atbild, viņa neverbālo komunikāciju. Ķermeņa valoda reizēm runā ko citu, nekā saka pats jauniešs, tāpēc tagad jauniešiem ir daudz lielākas iespējas kaut ko noklusēt,

manipulēt, nepateikt patiesību. Ir ļoti svarīgi nodibināt ciešāku kontaktu ar jauniešiem vecākiem, draugiem, cilvēkiem no jauniešu tuvās apkārtnes, lai varam pārliecināties, kur jauniešs atrodas un vai jauniešs teiktais atbilst patiesībai. Šīs sadarbības tīkls tagad ir jāveido daudz plašāks,” piebilst programmas mentore Sarmīte Baumanē. Ja telefonsarunas sašaurina informācijas ieguves iespējas, tad *zoom* platforma ar video iespējām tās paplašina. Pieslēdzoties konsultācijām vai grupu nodarbībām attālināti, dalībnieki ir atklājuši ievērojami vairāk savu personisko telpu – tās ir vietas, piemēram, bērniņi, kur aizmukt no citiem ģimenes locekļiem, tie ir draugi, kas reizēm atrodas tuvumā, fonā notiekošie ģimenes konflikti, novērojamas ir pat tādas ikdienišķas lietas kā ēdienreizes, istabas iekārtojums u.tml. Šī nējausi iegūtā informācija palīdz labāk saprast, kā programma var palīdzēt katram konkrētam jauniešim un viņa ģimenei.

“Tomēr ir pusaudži, kuriem krīzes situācijas radītās reakcijas ir daudz saasinātākas un ar kuriem ir jāturpina darbs klātienē, protams, ievērojot visus drošības pasākumus. Tādā gadījumā labāk izvēlēties organizēt klātienē sarunas vai prasmju un iemaņu veicinošas nodarbes brīvdabas apstākļos,” savās pārdomās par mentora darbu pandēmijas apstākļos dalās Roberts Blaževičs. *“Vislielākais izaicinājums programmas darbiniekiem bija orientēšanās organizēšana pandēmijas apstākļos. Organizatoriski tas nozīmēja noteikt katram dalībniekam savu orientēšanās laiku, lai izvairītos no sastapšanās; pārliecināties, vai visas orientēšanās instrukcijas online vidē tiek saņemtas un saprastas, kā arī, lai tiek ievērotas visas drošības prasības.”* Orientēšanās pasākums pusaudžiem un viņu ģimenēm tika piedāvāts kā aktīvās atpūtas aktivitāte ar iespēju apgūt jaunas prasmes un iemaņas, darbojoties kopā. Vecāki to novērtēja arī kā lielisku iespēju izbraukt ar ģimeni ārpus Rīgas, lai pavadītu laiku dabā. Programmas komanda sagatavoja trasi ar orientēšanās uzdevumiem, lai pusaudzim ar vienu no vecākiem bez orientēšanās priekšzināšanām un bez iespējas instruktora norādes saņemt klātienē būtu iespēja trasi veikt pašiem. Tā kā bija saistoši karantīnas ierobežojumi, nevarējām prognozēt aktivitātes līmeni grupā. No programmas puses šis bija eksperimentāls pasākums bez konkrētām gaidām, tāpēc jo īpaši patīkams pārsteigums bija ģimeņu atsaucība. Visticamāk, tas norāda uz vajadzību būt “ārā”, piedalīties, pat ja fiziski nav iespējams satikties.

Kopumā, analizējot programmas darbību ārkārtas situācijas apstākļos, varam secināt, ka daudz veiksmīgāk attālināti ir īstenojams gan individuālais, gan grupu darbs gadījumos, ja jau pirms šī posma ar jauniešiem ir izveidojušās stabilas sadarbības attiecības un piesaiste. Individuālais darbs pamatā tiek organizēts telefonsarunu un attālināto konsultāciju formā, krīzes gadījumos arī klātienē 1:1, ievērojot nepieciešamās drošības prasības, bet grupu nodarbības gan bērniem, gan vecākiem – attālināto nodarbību formā. Pakalpojuma pielāgošanu savā ziņā ir atvieglējusi mērķa grupas specifika – pusaudžiem IT pasaule ir ikdiena, kurā viņi jūtas pat komfortablāk kā reālajā klātienē un spēj palīdzēt pieslēgties arī saviem vecākiem. Grupu vadītājiem ir bijusi iespēja novērot, kā pusaudži sniedz IT eksperta konsultācijas vecākiem, un vecāku reakcijas tajos brīžos noteikti nav

viennozīmīgas. Ir vecāki, kuriem grūti pieņemt, ka bērns var arī viņu pamācīt. Tomēr jāpiezīmē, ka daļai pusaudžu video ieslēgšana joprojām ir izaicinājums un priekšroka tiek dota dalībai ar izslēgtu kameru. Programmas jaunieši sadarbību grupas nodarbības tiešsaistē raksturo šādi:

“Vienalga tas nav tas pats, kas tikties klātienē. Gribas būt kopā un normāli aprunāties, paskatīties vienam uz otru,” savās pārdomās dalās Olga. “Tagad visu laiku ir jāsēž mācībās, līdz pat pašam vakaram. Pēc tam gribas iziet ārā ar draugiem. Ja ir nodarbība online, labi, ka vispār ir, bet tā ir papildu slodze, jo atkal ir jāsēž pie ekrāna. Es ar saviem draugiem tāpat netiekos pa divi, esam kopā pat desmit. Kāpēc? Tāpēc, ka divatā tu neko normālu nepadariši. Spēlējam futbolu un tur, lai būtu forši, vajag vismaz astoņus un desmit, citādi nav interesanti,” piebilst Saša. “Man jau liekas, ka labais ir tas, ka tagad var vairāk laika veltīt visiem parādiem, lai izlabotu. Man ir devītā klase. Mentors man ļoti palīdz ar mācībām. Mājās mums ir uzlabojušās attiecības, var vairāk laika pavadīt kopā ar ģimeni, kas nemaz nav slikti,” citiem programmas dalībniekiem oponē Dairis.

Arī programmas vecāku viedokļi par darbošanos tiešsaistē nav viennozīmīgi.

“Ir savi plusi un mīnusi,” secina tētis Uldis, “reāli pietrūkst tiešais kontakts dzīvajā, kur centrā ir aktivitātes, izbraukumi, aizvien jauna pieredze un izaicinājumi kustībā. Taču pēdējos divus mēnešus es esmu sajutis arī reālus ieguvumus – saikne ir ciešāka un reāli veidojas apziņa, ka esam piederīgi kaut kam lielākam. Pieslēdzoties “DARI” ieteiktajiem audzināšanas uzdevumiem un palīdzot bērniem mācībās, es jūtos vajadzīgs, un tas pozitīvi ietekmē manu pašcieņu. Katrā ziņā es domāju, ka programma īsteno savus uzdevumus pat bargajos COVID-19 apstākļos un pusaudzis ir “pievaktēts”.

Dalīta attieksme ir arī mammai Marikai: *“Viss, kas notiek ar vecākiem, mani apmierina – gaidu katru nākamo zoom tikšanos, ir interesanti, un ir sajūta, ka par mums domā. Attiecībā uz bērniem grūti spriest, mans negrib piedalīties, gaida klātienē tikšanās. Laikam manam bērnam tā grūtāk pielāgoties šīm neklātienē aktivitātēm. Bet man ļoti patika, ka varēja kopā ar mentoru doties darboties praktiski. Arī par orientēšanās dienu bija ļoti labas atsauksmes.”*

Ir jāatzīst, ka pusaudžu rehabilitācijas procesā ļoti būtiskie pakalpojumi, kas ir saistīti ar aktivitātēm klātienē – izbraukuma treniņi un ekskursijas – netiek organizēti, tos atliekot uz vēlāku laiku, kad mazināsies pandēmijas izplatība. Kopīgie pasākumi no pusaudžu puses tiek ļoti gaidīti. Pagaidām tas ir nākotnes apsolījums un savā ziņā “burkāns”, lai veicinātu aktīvu līdzdalību attālinātajā programmas īstenošanas procesā.

“Lai veiksmīgi pārstrukturētu darbu, svarīgs ir darbinieku savstarpējais atbalsts un komunikācija, kas tagad ir daudz intensīvāka. Ikkatra diena var nest pārmaiņas, kas savukārt mums liek izjust īstu resilience garšu, kā arī aicina būt elastīgiem un pielāgoties aizvien jauniem apstākļiem,” secina programmas vadītāja Aiga Romane-Meiere. Programmu

īsteno pietiekami liela dažādu profesionāļu grupa. Intensīvā savstarpējā saziņa ļauj kļūt mērķtiecīgākiem, saskaņotākiem un efektīvākiem darbā ar programmas jauniešiem, tajā pat laikā paralēli radot pavisam jaunas idejas biedrības “Resiliences centrs” sociālās rehabilitācijas pakalpojumiem, kuru ietvaros tiek realizētas programmas saskarsmes veicināšanai un uzvedības korekcijai.

Pandēmijas laiks ir pavēris jaunas iespējas programmas speciālistu un dalībnieku radošumspējai, pateicoties kurām programma ir bagātinājusies ar inovatīvu pieredzi, pielāgojot pakalpojumus darbam tiešsaistē, kuru būs lietderīgi integrēt programmas darbībā pēc ārkārtējās situācijas beigām. Programmas vecāku grupas turpmāk tiks organizētas pamīšus gan klātienē, gan tiešsaistes režīmā, ar mērķi veicināt lielāku vecāku aktivitāti un iesaistīšanos. Arī mentora atbalsts pusaudžu mācību procesā ar atsevišķu uzdevumu veikšanu veiksmīgi var turpmāk noritēt tiešsaistē. Jāatzīst, ka šis laiks vienlaikus ir palīdzējis daudz dziļāk izprast un novērtēt klātienē attiecību patieso nozīmi. Atvērtība, pieņemšana, uzticēšanās, vajadzība pēc kopā būšanas un klātbūtne ir dzīvesspēka pamats, ko piedzīvojam.

Spēka perspektīva sociālajā darbā ar personām, kurām ir garīga rakstura traucējumi

Inga Vairoga, Mg. soc. paed.

Baltijas Starptautiskās akadēmijas sociālā darba maģistra grāda pretendente,

Lielvārdes novada Dienas aprūpes centra sociālā darbiniece darbā ar personām, kurām ir garīga rakstura traucējumi

Raksta mērķis ir aktualizēt un sniegt ieskatu par Latvijā zināmu, bet reti izmantotu teorētisko pieeju sociālajā darbā – spēka perspektīvu. Tās raksturojums sasaucas ar 2020. gada aktuālajiem notikumiem pasaulē un Latvijā pandēmijas apstākļos, kad katram no mums, lai nepadotos un nezaudētu ticību rītdienai, nepieciešams sakopot visus iekšējos spēkus, atrast motivāciju pārmaiņām, mainīt attieksmi, vairot cerību, sadarboties un rūpēties vienam par otru, īpaši par sabiedrības mazāk aizsargātajām grupām un sociālā riska grupām. Spēka perspektīva sociālā darba praksē ļauj sociālajam darbiniekam paskatīties uz klientu ar citu, daudz pozitīvāku skatījumu, kas iedrošina, motivē, palīdz klientam attīstīties un sasniegt mērķus. Raksts veidots, balstoties uz raksta autorei maģistra darba pētījumu par spēka perspektīvas izmantošanu sociālajā darbā ar personām, kurām ir garīga rakstura traucējumi. Raksta beigās tiek piedāvāti koncentrēti praktiski ieteikumi spēka perspektīvas izmantošanai.

Saskaņā ar starptautisko definīciju sociālais darbs ir ne tikai uz praksi balstīta profesija, bet arī akadēmiska disciplīna, kas veicina sociālās pārmaiņas un attīstību.¹ Tas ir būtiski, jo paredz prasību ieviest dažādas jaunas teorētiskās pieejas un metodes, pilnveidot zināšanas, atzīt klientu par sadarbības partneri, stiprināt sociālo darbinieku spēju reflektēt. Pāreja no sociālā darba metodēm, kuras fokusējās uz patoloģiju, trūkumiem un traucējumiem, un bija vairāk raksturīgas 1970.–1980. gados, uz mūsdienu sociālā darba teorētiskajām pieejām, kuras orientētas uz cilvēku (nevis uz problēmu risināšanu), dod iespēju sociālajiem darbiniekiem būt radošiem, izvēlēties un izmantot atbilstošas pieejas arī sociālajā darbā ar personām, kurām ir garīga rakstura traucējumi (turpmāk tekstā – GRT).

Par spēka perspektīvas (angļu val. – *strengths perspective*) izmantošanu sociālajā darbā 1989. gadā sāka rakstīt tādi sociālā darba teorētiķi un praktiķi kā A. Veika (*Ann Weick*), Č. Raps (*Charles Rapp*), R. Čemberlaina (*Ronna Chamberlain*), V.P. Salivans (*W. Patric Sullivan*). Balstoties uz rakstu par sociālās labklājības skolu attīstības vēsturi, kurā tika analizētas iepriekš minēto autoru idejas spēka perspektīvas kontekstā, galvenā doma ir, ka visiem cilvēkiem piemīt plašs spēju, resursu, talantu, prasmju un vēlmju kopums, kuru viņi neizmanto vispār vai neizmanto pietiekami daudz savā labā.² Šo pieeju turpināja attīstīt amerikāņu teorētiķis, sociālā darba emeritētais profesors, spēka perspektīvas pētījumu

aizsācējs D. Salībjijs (*Dennis Saleebey*). Viņš piedāvāja šādu sociālā darba pieeju klasifikāciju: konvencionālā pieeja, kas ļauj izvairīties no akcenta uz kaut kādām “patoloģijām” jeb nespējām, un individuālā pieeja, kas vērsta uz indivīda “varēšanas” jeb iespēju stiprināšanu (spēka perspektīva).³ Otrā pieeja ir efektīvāka sociālajā darbā, jo klients sadarbojas ar sociālo darbinieku, vēlas mainīties un tiek iesaistīts savu problēmu risināšanā. Spēka perspektīva raksturo mūsdienu sociālo darbu, kad īpaši tiek akcentēts cilvēks kā unikāla vērtība un cilvēka izaugsmes iespējas. Amerikā un daudzās Eiropas valstīs šāda pieeja ir aktuāla ne tikai sociālajā darbā, bet arī medicīnas, psiholoģijas un pedagoģijas nozarē.

Zinātnieks D. Salībjijs nodēvējis spēka perspektīvu par domāšanas veidu.⁴ Viņš uzskata, ka spēka perspektīvu varētu skatīt no diviem līmeņiem – filozofiskā un praktiskā, kuri tik un tā vienmēr satiksies mūsu klientu dzīvēs.⁵ Spēka perspektīvas ideja summējas cilvēku attieksmē un savstarpējā mijiedarbībā. Saskaņā ar zinātnieka rakstīto tā ir domāšanas veida maiņa:

- no negatīvā uz pozitīvo,
- no trūkumiem uz resursiem,
- no pagātnes uz nākotni,
- no klienta nevarēšanas uz viņa spējām.

¹ Starptautiskā Sociālo darbinieku federācija. Sociālā darba definīcija. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> (skatīts 12.05.2020.)

² Weick, A., Rapp, C., Sullivan, W., & Kisthardt, W. (1989). A Strengths Perspective for Social Work Practice. *Social Work*, 34(4), 1989. 352.p./ Early history at the KU school of social welfare. <http://socwel.ku.edu/strengths-perspective-early-history> (skatīts 05.06.2020.)

³ Saleebey D. The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Cautions. *Social Work*, Nr.3, 1996. 298.p.

⁴ Saleebey D. The Strengths Perspective in Social Work

⁵ Turpat, 265.p.

Raksta autore darba pieredze Dienas aprūpes centrā personām ar GRT atklāj, ka ne vienmēr šie cilvēki jūtas tieši tā, kā apkārtējie viņus redz – ar problēmām un trūkumiem, jo, pateicoties spēcīgai atbalsta sistēmai, viņi var justies pietiekami aktīvi, spējīgi, stipri un var iekļauties sabiedrībā. Spēka perspektīva ir viens no veidiem, kā šo spējīgumu vēl vairāk atklāt, stiprināt un izmantot. Personu ar GRT iekšējo spēku attīstīšana veicina viņu patstāvību un neatkarību no sociālajiem pakalpojumiem. Tas bija viens no iemesliem, kāpēc izvēlēta šāda pētījuma tēma un klientu grupa. Autore pieredze parāda, ka, saņemot dažādus sociālos pakalpojumus, personu ar GRT veselība, fiziskais un līdz ar to arī emocionālais stāvoklis uzlabojas. GRT ir psihiska saslimšana vai garīgās (intelektuālās) attīstības traucējumi, kas ierobežo cilvēka spējas strādāt un aprūpēt sevi, kā arī apgrūtina iekļaušanos sabiedrībā.⁶ Cilvēkiem ar vienu un to pašu diagnozi var būt dažādas traucējumu izpausmes, norise un smaguma pakāpe. Personas ar GRT ir ļoti dažādas, katram ir nepieciešama pilnīgi atšķirīga individuāla pieeja, līdz ar to rūpīgi izvēlētas sociālā darba metodes un paņēmieni, lai sasniegtu pozitīvas izmaiņas. Cilvēkiem ar intelektuālās attīstības traucējumiem (traucēti kognitīvie procesi, grūtības mācīties un uztvert jauno) svarīgāka ir aprūpe, attieksme un atbalsts, viņu stāvoklis ir relatīvi stabils un nemainīgs. Psihisko slimību (piemēram, šizofrēnija, depresija, autisms, veģetatīvā distonija, epilepsija u.c.) gadījumā lielāka loma ir medikamentu lietošanai un psihoterapijai, viņu stāvoklis var būt mainīgs. Tomēr neatkarīgi no GRT veida viņu jūtas, vēlmes, emocijas un vajadzība pēc pašizpausmes ir līdzvērtīgas citu cilvēku jūtām, vēlmēm, emocijām un vajadzībai pēc pašizpausmes.

Spēka perspektīvas skaidrojumos tiek akcentēts cilvēku individuālais spēks nevis trūkumi, un, apzinoties šo spēku, cilvēks tiecas uz pārmaiņām un dzīves kvalitātes pilnveidi. Pozitīva un labvēlīga attieksme starp sociālo darbinieku un klientu palīdz sasniegt šīs pozitīvās pārmaiņas un iedrošina klientu. Īpaši svarīgi tas ir sociālajā darbā ar personām, kurām ir GRT. Norādot uz kļūdām, akcentējot nespēju, nevarēšanu vai slimību, klienta motivējošo jūtu sfēra netiek aktivizēta, viņš netiek iedrošināts un līdz ar to neredz konkrētu mērķi, uz ko tiekties, nespēj mainīt situāciju. Spēka perspektīvā netiek lietots jēdziens “disfunkcionāls”, kas ir raksturīgs “tradicionālajam” sociālajam darbam.⁷ Spēka perspektīva vispirms saskata cilvēku un tikai pēc tam problēmas. Ticība klientam ir liels motivators pozitīvām pārmaiņām. Resurss var būt jebkas, kas ir kā stimulants klienta attīstībai.⁸ Vispirms jāsaprot, ka cilvēks ir liels resurss pats sev, ja to apzinās. Svarīgi atcerēties, ka personām ar GRT pašiem ir grūti nosaukt un atklāt savas stiprās puses. Sadarbības procesā sociālais darbinieks palīdz atklāt klienta iekšējos resursus, emocionālo spēku, prasmes un spējas, lai klients varētu mainīties, risināt

vienkāršas problēmas, izkļūt no grūtām dzīves situācijām un pilnveidoties. Sociālais darbinieks fokusējas uz vienu vai vairākām klienta resursu jomām, piemēram, talantiem, interesēm, ticību, ģimeni, izglītību, emocijām, attiecībām ar citiem utt. Katrs cilvēks ir atbildīgs par savu dzīvi, tāpat arī pats klients ir savas dzīves eksperts – un nevis sociālais darbinieks.

Saskaņā ar teorētiskajā literatūrā minēto spēka perspektīvu vislabāk raksturo šādi **6 principi**:⁹

1. **Individuālā potenciāla princips** – ikvienam cilvēkam individuāli, kā arī ģimenei, grupai, organizācijai, kopienai ir spēks. Katram atkarībā no situācijas piemīt resursi, gudrība un zināšanas. Sociālais darbinieks tic klientam un viņa iespējām, saskata viņa neizmantotās zināšanas un resursus.
2. **Iespējamo pārmaiņu princips** – traumas, vardarbība, slimība vai citas grūtas situācijas var būt ievainojošas, bet var būt arī pārmaiņu un iespēju resurss. Tā kā klientam pagātnē ir bijušas grūtības un tas radījis zināmu bezpalīdzības sajūtu, tiek paredzēts, ka arī nākotnē šī bezpalīdzība saglabāsies.¹⁰ Šāds atskats uz pagātnes trūkumiem un ievainojumiem liek ieslīgt pesimismā, un klients nemanot pieņem upura lomu. Spēka perspektīva parāda, ka var citādi skatīties uz notikumiem un grūtībās kļūt stiprākiem. Taču tikai paša klienta pieredze ir tā, kas var motivēt izaugsmei un attīstībai.
3. **Motivācijas un iespēju princips** – pieņemt, ka klients pats neapzinās savu spēju un izmaiņu galējās robežas, un motivēt viņa centienus tās sasniegt. Šeit ir jautājums par klienta cerībām, nākotnes vīziju un centieniem to sasniegt. Spēka perspektīvu var nosaukt arī par cerību un iespēju perspektīvu. Tā ir ticība klienta spējai mainīties, augt un pašrealizēties. Ja nav ticības, tad nav arī iespējas mainīties.
4. **Sadarbības princips** – vislabāk klientam var palīdzēt, sadarbojoties ar viņu. Šajā principā spēka perspektīvu dēvē par partnerattiecību perspektīvu. Runa ir par savstarpēju cieņu, sadarbību, dalīšanos ar zināšanām un resursiem. Ne jau tikai sociālais darbinieks ir eksperts ar zināšanām, bet arī pats klients pārzina situāciju, un labāk nekā sociālais darbinieks. Šeit darbojas princips – strādāt ar klientu, nevis darīt viņa vietā.
5. **Vides optimizācijas princips** – katrai videi ir savi resursi. Neatkarīgi no tā, cik trūcīga ir klienta vide, tur ir neizmantotu resursu pārpilnība. Lai gan šie resursi vēl nav atklāti, tas nemazina sociālā darbinieka atbildību strādāt sociāli un ekonomiski taisnīgi. Tas nenozīmē, ka tiek akceptēti priekšstati, ka nelabvēlīgākā vidē klients

⁶ Kas ir GRT? <https://cilveksnevisdiagnoze.lv/kas-ir-gariga-rakstura-traucejumi/> (skatīts 01.07.2020.)

⁷ Apine E., Roga V. Klienta identitātes transformācija sociālā darba procesā. Mācību metodiskais palīglīdzeklis. – Rīga, 2011. 25.lpp.

⁸ Generalist Practice. – F.E. Peacock Publishers, Inc., 2000. 39.p.

⁹ Saleebey D. The Strengths Perspective in Social Work Practice, 3d ed. – Boston: Allyn and Bacon, 2002. 13.p.

¹⁰ Wolin, S. J., & Wolin, S. The Resilient Self: How Survivors of Troubled Families Arise above Adversity. – New York: Villard Books, 1993. 14.p.

uzņemsies atbildību par savu situāciju un to izlabos. Savā vai sev pierastā vidē klients vieglāk identificē un izmanto savus resursus.

6. **Cilvēka cieņas ievērošanas princips** – rūpes ir katra cilvēka dzīves labsajūtas pamats. Realizējot šo principu, svarīga ir drošības sajūta par to, ka katrs sabiedrības loceklis, neraugoties uz saviem trūkumiem un neatkarīgi no situācijas, ir cieņas un rūpju vērts. Arī personām ar GRT ir iespēja rūpēties vienam par otru, izrādīt cieņu pret otru, tajā pat laikā cienot sevi. Tas ir svarīgs solis emocionālās labsajūtas veidošanā.

Šie principi parāda, ka spēka perspektīva ir cerību un iespēju perspektīva. Cilvēks neapzinās savu iespēju robežas. Tikai darot un mēģinot, tās tiek atklātas un praksē pārbaudītas. Lai notiktu pārmaiņas, cilvēkam ir jābūt saskaņā ar sevi, jāciena sevi un jātic saviem spēkiem.

Raksta autore maģistra darba rakstīšanas laikā no 2020. gada janvāra līdz martam pētīja spēka perspektīvas nozīmi un ieguvumus sociālajā darbā ar personām, kurām ir GRT, izmantojot tādas kvalitatīvās pētījuma metodes kā ekspertu intervija un novērošana. Empīriskais pētījums sastāvēja no 10 ekspertu intervijām, kurās sociālā darba speciālisti ar pieredzi darbā ar personām, kurām ir GRT, dalījās savos viedokļos un vērtējumos par spēka perspektīvas izmantošanas nozīmi. Novērošana notika Lielvārdes Sociālajā dienas aprūpes centrā, novērojot praktiskā darbībā 15 personas ar GRT. Visi eksperti atzina spēka perspektīvas pozitīvos ieguvumus. Novērošana parādīja, ka personu ar GRT motivācija attīstīties un mainīties ir atkarīga arī no sociālā darbinieka spējas atklāt paša cilvēka resursus, un dienas aprūpes centrs ir liels resurss personām ar GRT dzīves un sociālo prasmju apgušanā, draudzīgu attiecību veidošanā, saturīga laika pavadīšanā, pašapziņas un pašizpaušmes stiprināšanā.

Personas ar GRT ir viena no vismazāk aizsargātajām sociālā riska grupām. Šiem cilvēkiem ir svarīgi sajūst atbalstu, iedrošinājumu un palīdzību, justies piederīgiem un vajadzīgiem. Viens no sociālajiem pakalpojumiem, kuru nodrošina daudzas pašvaldības Latvijā un kuru var izmantot personas ar GRT, ir dienas aprūpes centri. Autore savā pieredzē Sociālajā dienas aprūpes centrā ir pārliecinājusies, ka personām ar GRT patīk dienas centra piedāvātās atbalsta grupas, dažādās nodarbības un citas brīvā laika pavadīšanas iespējas. Dienas aprūpes centra personāls ir saprotošs un pozitīvi noskaņots, spējīgs sniegt psihoemocionālo atbalstu, iedrošināt klientus apgūt sociālās prasmes, iespēju robežās atklāt un attīstīt talantus, apmierināt vajadzību pēc pašizpaušmes. Sociālā darbinieka kā profesionāļa primārais uzdevums ir palīdzēt personām ar GRT apjaust sevi kā personību; radīt sapratni, ka viņi nav “slimība”, bet slimība ir tikai daļa no viņu pašreizējā stāvokļa. “Es neesmu slims, bet man ir slimība.”¹¹ Šādas atziņas pieņemšana ir svarīgs sevis transformācijas process, kurā lielākais palīgs un atbalsts

ir sociālais darbinieks. Dienas aprūpes centra sociālais darbinieks palīdz attīstīt arī klienta darba prasmes, apgūt kādu vienkāršu profesiju. Darbs, profesija vai nodarbošanās ir daļa no tā, kāda ir cilvēka būtība. Personām ar GRT pat tikai apziņa par to, ka viņi dara kaut ko sev un citiem nozīmīgu, sniedz gandarījuma sajūtu un ceļ pašvērtējumu.

Lai izmantotu spēka perspektīvu, svarīga ir sociālā darbinieka gatavība strādāt citādi ar personām, kurām ir GRT, nekā tradicionāli ierasts. Izmantojot spēka perspektīvu, pastāv līdzvērtības princips, nav varas pozīciju, bet ir sociālā darbinieka pozitīvā attieksme, no kuras izriet klienta attieksme. Autores novērojumi ikdienas darbā parāda, ka personas ar GRT pārsvarā ir motivētas, un ar nepacietību gaida un priecājas par katru tikšanās reizi ar sociālo darbinieku un saviem draugiem, grib iesaistīties aktivitātēs, piedalīties nodarbībās un piedāvātajos pasākumos. Iedrošinot un motivējot personas ar GRT, viņu aktivitāte un vēlme darboties tikai pieaug. Autore savā praksē bieži lieto pozitīvus un motivējošus atbalsta vārdus (piemēram, “tev sanāk, tev izdosies; nebaidies, es tev palīdzēšu” utt.), kas personai ar GRT liek justies spējīgam, varošanai un rada interesi par nodarbību procesu, par to, ko dara grupā vai individuāli. Sociālais darbinieks pazīst katru klientu un ņem vērā viņa darba tempu, spējas, un pieņem cilvēku tādu, kāds viņš ir. Tas ir ļoti svarīgi, lai veidotos sadarbība starp klientu un sociālo darbinieku, kā arī uzticēšanās, kas pastiprinātu personas vēlmi darboties, pilnveidoties un pašizpaušties.

Pamatojoties uz veikto teorētiskās literatūras analīzi un autores novērojumiem praktiskajā darbā, droši var teikt, ka spēka perspektīva ir piemērots veids, kā, neraugoties uz personas traucējumu smaguma pakāpi un diagnozi, spējīgumu var atklāt un stiprināt. Protams, svarīga ir pašas personas ar GRT dzīves pieredze, ģimenes un apkārtējās vides vērtības. Tādējādi vēl viens svarīgs sociālā darbinieka uzdevums ir palīdzēt atrast līdzsvaru starp klienta līdzšinējo personīgo pieredzi un esošo situāciju, kurā radušās grūtības, un kura ir jāmaina. Autoresprāt, veidojas zināma sakarība starp sociālā darbinieka profesionālo kompetenci un klienta apmierinātību – jo vairāk drošības un pārliecības par sevi ir sociālajam darbiniekam, jo vieglāk palīdzēt klientam atklāt viņa resursus un spējas, mainīties un sasniegt mērķus.

No empīriskā pētījuma datiem izriet šādas svarīgākās atziņas:

1. Personu ar GRT motivācija savu mērķu sasniegšanā ir ļoti atkarīga no atbalsta sistēmas. To sekmē sociālā darbinieka individuāla pieeja, iedrošināšana un motivēšana. Iedrošinot un motivējot personas ar GRT, viņu aktivitāte un vēlme darboties pieaug.
2. Spēka perspektīvas izmantošana dod spēku un cerību ne tikai klientam, bet arī pašam sociālajam darbiniekam. Tā sniedz iespēju darbiniekam paskatīties uz klientu ar ticību un cerību, ka klients ir pats sev lielākais resurss.
3. Spēka perspektīva akcentē personu ar GRT intereses un vajadzības, fokusē uzmanību uz klienta stiprajām pusēm, kas veicina personu ar GRT patstāvību, motivāciju,

¹¹ Saleebey D. The Strengths Perspective in Social Work Practice, 3d ed. – Boston: Allyn and Bacon, 2002. 256.p.

stiprina pašapziņu, mazina atkarību no apkārtējiem un dod lielāku iespēju iekļauties sabiedrībā.

4. Dienas aprūpes centra apmeklēšana ir viens no labākajiem veidiem, kā attīstīt dažādas dzīves un sociālās prasmes, jo komunikācijā ar citiem līdzvērtīgiem cilvēkiem ir iespēja veidot saskarsmi un attiecības, mācīties draudzēties, izrādīt rūpes un empātiju vienam par otru.
5. Spēka perspektīvas izmantošanai ir nozīme sociālā darbinieka un ģimenes sadarbības veidošanas procesā. Ģimenes sadarbība ar sociālo darbinieku un ģimenes kā atbalsta sistēmas stiprināšana dod iespēju vēl pilnvērtīgāk izmantot klienta stiprās puses dažādās vidēs, kas veicina pozitīvas pārmaiņas personu ar GRT dzīvēs.

Balstoties uz veikto teorētisko analīzi un empīrisko pētījumu, raksta autore ir izveidojusi praktiskus ieteikumus sociālajiem darbiniekiem, kuri ikdienas darbā ar personām, kurām ir GRT, vēlas izmantot (vai jau izmanto) spēka perspektīvu.

■ **Ieteikumi, kas vērsti uz klientu kopējo situācijas novērtējumu** (izmantojot sociālā darba praktiķa Dž. Paulina ieteikumus¹²)

1. Dot priekšroku klienta izpratnei par situāciju.
2. Ticēt klientam.
3. Atklāt, ko klients grib.
4. Virzīt izvērtējumu uz personīgajiem un vides spēkiem.
5. Padarīt spēka resursu izvērtējumu multidimensionālu.
6. Atklāt unikālo par cilvēku.
7. Lietot valodu, kuru klients saprot.
8. Padarīt klienta izvērtējumu par sociālā darbinieka un klienta kopīgu darbību.
9. Panākt savstarpēju vienošanos par izvērtējumu.
10. Izvērtēt, bet nenoteikt diagnozi.

Šie ieteikumi sekmēs to, ka izvērtējums balstīsies uz klienta un sociālā darbinieka sadarbību, un tas palīdzēs identificēt klienta stiprās puses.

■ **Ieteikumi resursu izmantošanā.** Izmantot dažādas resursu jomas, lai novērtētu un atklātu klienta stiprās puses. Piemēram, ģimene, attiecības, talanti, intereses, izglītība, dzīves prasmes, darbs, sabiedriskā dzīve, ticība, garīgās vērtības, sports, humors, pagātne, pieredze,

drosme, pacietība, komunikācija, prasmes, potenciāls, vide, draugi, optimisms, labas problēmu risināšanas prasmes, gatavība izmaiņām, spēja saskatīt krīzi kā iespēju, drosme, attiecības ar citiem u.c. Šīs minētās jomas dod priekšstatu par klientu, lai sociālais darbinieks palīdzētu atrast klientam stiprāko resursu jomu. Ikvienam ir stiprās puses, kādā jomā ir vairāk resursu, kādā vispār nav. Sociālais darbinieks darbā ar personām, kurām ir GRT, pārskata šīs minētās jomas un arī citas, lai fokusētos sākumā uz kādu vienu vai divām jomām, kuras pilnveidot. Sociālajam darbiniekam ir svarīgi radīt klientam pārliecību, ka viss ir iespējams un sasniedzams, un palīdzēt klientam apzināt savus resursus, kā arī kopīgi noteikt jomas, kuras attīstīt.

■ **Ieteikumi sevis izzināšanai.** Lai veicinātu atvēršanās, sevis izzināšanas un savu spēju atklāšanas procesu, var izmantot jautājumus. Tie atklāj, kā klients pats sevi uztver, kā saprotas ar citiem, cik daudzpusīgs viņš, iespējams, ir. Ar jautājumu palīdzību konsultāciju laikā sociālais darbinieks parāda klientam, ka ne visās jomās ir grūtības, bet ir arī pozitīvi aspekti. Sociālais darbinieks izvērtē un izvēlas, kurus un cik daudz jautājumu konkrētā situācijā var uzdot klientam.

Jautājumu piemēri (izmantoti sociālā darba literatūras autore Š. Makkvaides (*S. McQuaide*) jautājumu paraugi¹³).

1. Kas jums padodas?
2. Ko jums vislabāk patīk darīt?
3. Kurās dzīves jomās jums ir veicies vislabāk?
4. Kad jūs jūtaties vislaimīgākais?
5. Kādas aktivitātes jūs piepilda ar enerģiju?
6. Kas jūsu dienu padara labu?
7. Kādi ir jūsu nākotnes mērķi?
8. Kādas īpašības jūs apbrīnojat citos cilvēkos?
9. Kādās situācijās jūs jūtaties laimīgs?
10. Kādas iestādes, grupas, organizācijas jums ir palīdzējušas pagātnē?
11. Kuri cilvēki jums dzīvē ir bijuši svarīgi, atbalstījuši un palīdzējuši?
12. Uz kuriem cilvēkiem jūs droši varat paļauties?
13. Vai jums ir bijuši kādi pamācoši momenti, pozitīva pieredze, ko jūs pats esat sapratis?

¹² Poulin J. Collaborative Social Work. Strengths – Based Generalist Practice. – F.E. Peacock Publishers, Inc., 2000. 57..p.

¹³ McQuaide S., & Ehrenreich, J., Assessing client strengths. Families in Society. The Journal of Contemporary Human Services - Research Library. Mar/Apr 1997. 211 p

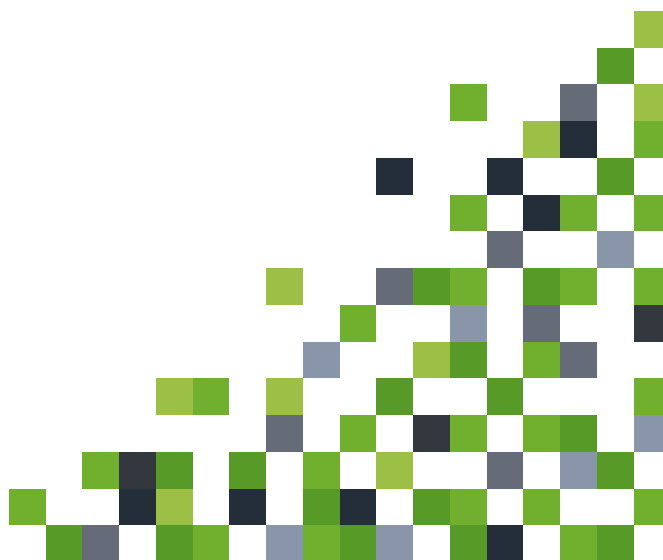
14. Kā jūsu dzīve mainīsies, ja aktuālo problēmu atrisināsiet?
15. Kādas ir jūsu cerības un sapņi, ko jūs sagaidāt no nākotnes?
16. Kādi ir jūsu īpašie talanti un spējas?
17. Kas jums dod cerību mainīties?

Mūsu kā sociālo darbinieku uzdevums ir uzmanīgi ieklausīties klienta stāstā, vērot viņa uzvedību un ķermeņa valodu, rosināt pozitīvi domāt, bieži akcentēt un regulāri uzsvērt klienta stiprās puses, kas noteikti palīdzēs klientam noticēt sev un mainīties.

Raksta beigās autore vēlas akcentēt, ka ikdienas darbā ir svarīgi izmantot dažādas sociālā darba pieejas un metodes. Spēka perspektīva ir attieksmes un domāšanas veida maiņa, kuru var salīdzināt ar pozitīvās domāšanas tendencēm mūsdienās. Spēka perspektīvas izmantošana ir resurss ne tikai klientiem, bet arī pašiem sociālajiem darbiniekiem. Saskaņā ar zinātnieka D. Salībija teikto personām ar GRT svarīgi ir ticēt sev un saviem spēkiem, izmantot ikdienā mazas praktiskas lietas – tādas kā baudīt vidi, saules siltumu, klausīties ūdens un dabas skaņās, sēdēt zem koka ēnā, baudīt mazus priekus. Minētie piemēri ir tik vienkārši un reāli izpildāmi, un tos mēs varam izmantot savā darbā. Lai izdodas to visu piepildīt jau šajā vasarā!

Izmantotā literatūra un avoti

1. Starptautiskā Sociālo darbinieku federācija. Sociālā darba definīcija. <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> (skatīts 12.05.2020.)
2. **Apine E., Roga V.** Klienta identitātes transformācija sociālā darba procesā. Mācību metodiskais palīglīdzeklis. – Rīga, 2011. 48 lpp.
3. **Poulin J.** Collaborative Social Work. Strengths – Based Generalist Practice. – F.E. Peacock Publishers, Inc., 2000. 478 p.
4. **Saleebey D.** The Strengths Perspective in Social Work Practice: Extensions and Cautions. Social Work, Nr.3, 1996. 298.p.
5. **Saleebey D.** The Strengths Perspective in Social Work Practice, 3d ed. – Boston: Allyn and Bacon, 2002. 265 p.
6. **Wolin, S. J., & Wolin, S.** The Resilient Self: How Survivors of Troubled Families Arise above Adversity. – New York: Villard Books, 1993. 229 p.
7. **Weick, A., Rapp, C., Sullivan, W., & Kisthardt, W.** (1989). A Strengths Perspective for Social Work Practice. Social Work, 34(4), 1989. 352.p./ Early history at the KU school of social welfare. <http://socwel.ku.edu/strengths-perspective-early-history> (skatīts 05.06.2020.)
8. Kas ir GRT? <https://cilveksnevisdiagnoze.lv/kas-ir-gariga-rakstura-traucejumi/> (skatīts 01.07.2020.)
9. **McQuaide S.,&Ehrenreich, J.,** Assessing client strengths. Families in Society. The Journal of Contemporary Human Services - Research Library. Mar/Apr 1997. 211 p. [http://warehouse.olc.edu/~moapple/socialwork_old/333/McQuaide,%20S.,%20Ehrenreich,%20J.%20\(1997\).pdf](http://warehouse.olc.edu/~moapple/socialwork_old/333/McQuaide,%20S.,%20Ehrenreich,%20J.%20(1997).pdf) (skatīts 27.05.2020.)

Sniegt palīdzību krīzē un neizdegt pašam

Agnese Sperga

Ārste psihoterapeite, Rīgas Stradiņa universitātes Psihosomatiskās medicīnas un psihoterapijas klīnika, Anti-Aging Institute

Raksta mērķis – sniegt sociālā darba speciālistiem izpratni, kādas emocionālas reakcijas uz krīzes apstākļiem ir sagaidāmas gan pašiem speciālistiem, gan klientiem, kā arī piedāvāt rīkus, kā ar šīm reakcijām tikt galā, lai mazinātu izdegšanas risku un saglabātu labu psihisko veselību.

Sociālais darbs krīzes apstākļos, kā tas ir tagad pandēmijas laikā, prasa vairāk emocionālo resursu nekā ikdienā ierasts. Krīzes apstākļi saasina gan klientu problēmas un rada sekas, kas paredz tūlītēju reakciju, gan arī pašiem speciālistiem prasa reaģēšanu, pielāgošanos jaunajiem apstākļiem un spēju izsērot iepriekšējo apstākļu zaudēšanu. Tāpēc īpaši svarīgi šajā laikā ir speciālistiem pievērst uzmanību pašiem sev un savām vajadzībām – lai novērstu izdegšanu darbā un līdz ar to spētu veiksmīgāk palīdzēt klientiem tolerēt viņu traucējumus un bailes.

Kas ir emocionāla krīze un kas to provocē?

Krīze ir subjektīva cilvēka reakcija uz trausmainu dzīves situāciju. Ne vienmēr traucējumus radoši dzīves notikumi novedīs pie krīzes. Tā radīsies apstākļos, kuros ar līdzšinējām, jau iegaumētajām psihiskajām reakcijām un mehānismiem vairs nepietiek, lai izprastu un emocionāli pārvaldītu radušos stāvokli (Yeager & Roberts, 2015). Tā, piemēram, ja pirms pandēmijas iestāšanās datortehniku varēja ikdienā neizmantojot un bija iespējams veikt savu darbu pietiekami labi, tad, iestājoties apstākļiem, kad darbs galvenokārt notiek no mājām, jāspēj apgūt jaunas iemaņas – darbs platformās, kas nodrošina attālinātu darba veikšanu. Tas paredz, ka ir jāspēj mācīties, interesēties, uzdot jautājumus, lūgt palīdzību, trenēties, ja kaut kas nesān uzreiz. Iespējams, būt arī aktīvākiem – meklēt jaunas darba formas, veidot jaunus kontaktus, attīstīt jaunas prasmes un talantus.

Tāpēc par krīzi tiek runāts kā par psihisku izaicinājumu – saskaroties ar jaunām grūtībām, rast iespēju apgūt jaunus psihes mehānismus kā pielāgoties, pārvarēt, izsērot radušos situāciju un rast jaunus resursus sevī. Tādā gadījumā no krīzes iespējams iznākt jau daudz spēcīgākam, varošākam un gudrākam. Var būt arī otra, daudz nepatīkamāka situācija, kad krīze rada pretēju efektu un sagrauj personību – no krīzes iznāk mazāk varošs un daudz ievainojamāks cilvēks.

Krīzi visbiežāk provocē pēkšņi, negaidīti un iepriekš nepiedzīvoti notikumi – zaudējumi (piemēram, šķiršanās, tuvinieku nāve, atlaišana no darba u.c.), negadījumi un

katastrofas, kā arī smagu slimību diagnosticēšana. Tā arī pandēmija, ar to saistītie notikumi un sekas ir bijusi cilvēkiem nepiedzīvots, pēkšņs un traumatisks notikums – ikdienas ierobežojumi, darba apstākļu maiņa vai atlaišana no darba, finansiālas problēmas, tuvinieku veselības problēmas, nāve.

Kā iepazīt krīzi un kāda ir tās attīstība?

Krīzi var pavadīt vairākas emocionālas, fiziskas un kognitīvas reakcijas. Pie krīzes emocionālajām reakcijām visbiežāk novērojamākā būs traucēšana, kas izpaužas kā bažas par nākotni. To veicina neziņa un neskaidrība par nākotni: “Kā būs? Vai dzīve kaut kad atgriezīsies iepriekšējās sliekšņos? Vai tā tas turpināsies mūžīgi? Vai es saslimšu? Vai mani tuvinieki saslims? Ja saslimšu, vai spēšu izvesēties? Vai spēsi mani tuvinieki izvesēties? Kā būs ar darbu? Kā es emocionāli pārdzīvošu šo krīzi?” Krīzi pavada ļoti daudz kā nezināma un raksturīgi, ka ir daudz jautājumu un maz atbilžu. Ir grūti paredzēt nākotni un kontrolēt notikumus, kas savukārt rada arī citas emocijas – dusmas, bailes, bezcerību, bezspēcību, skumjas un vientulības izjūtu. Emocionālās reakcijas ir cieši saistītas un neatdalāmas no fiziskajām, tās viena otru papildina un ietekmē. Fiziski var just pastiprinātu nogurumu, apetītes trūkumu vai grūtības iemigt un izgulēties. Tās var būt dažādas citas veģetatīvas reakcijas kā sirdsklauves, paaugstināts asinsspiediens, pastiprināta svīšana, ķermeņa trīce un pārlieku liels muskuļu tonuss, drebuļi, galvas reiboņi u.c. Savukārt kognitīvās pazīmes var būt šādas – grūtības koncentrēties un risināt gan darba uzdevumus, gan sadzīves un praktiskus jautājumus mājās, grūtības atcerēties lietas, bieži sānā kaut ko aizmirst (norunātas tikšanās, atslēgas, maku, dokumentus u.c.), tā var būt pavisam un aizmāršība, kas iepriekš nav bijusi raksturīga cilvēkam. Var būt lēnāka uztvere, domāšana nav tik asa kā ierasts, vajadzīgs ilgāks laiks, lai apdomātos un atrastu risinājumus. Šīs visas ir normālas krīzes reakcijas. Jebkurai krīzei ir savs dabiskais attīstības ceļš, ko veido konkrēti posmi, un, lai to veiksmīgi pārvarētu, ir jāspēj šos posmus iziet.

■ Jebkura krīze sākas ar **šoku**, kam raksturīgs situācijas noliegums. Var tikt izjūts uzbudinājums, agresija vai apātija.

- Tai seko **reakcijas fāze**, kad emocionālās sāpes tiek piedzīvotas visvairāk. Cilvēks jūt trauksmi, skumst, sēro un dusmojas.
- Vēlāk, mazinoties emocionālajām sāpēm, indivīds nonāk **risināšanas fāzē**. Šajā fāzē notiek situācijas izpratne un risinājumu meklēšana.
- Pēdējais posms krīzē ir **pārorientēšanās**, kad emocionālās sāpes tiek labi kontrolētas, notiek samierināšanās ar situāciju un tiek veidoti jauni dzīves mērķi. Jāpiebilst, ka nonākt pārorientēšanās fāzē var, tikai veiksmīgi izejot visas iepriekšējās fāzes.

Izdegšana sociālā darbā krīzes apstākļos – kas to veicina?

Izdegšanai (angl. – *burnout*) ir raksturīgs fizisks un emocionāls izsīkums, ko pavada produktivitātes zudums, grūtības uzņemt jaunu informāciju, neelastība darbā un risinājumu meklējumos, viegla aizkaitināmība (*Maslach & Leiter, 2016*). Šādu stāvokli parasti veicina ilgstoša un pastiprināta fiziska vai emocionāla slodze, kas rada izteiktu emocionālu diskomfortu. Bieži izdegšana ir saistīta ar pārslodzi darbā, taču tā var būt saistīta arī pārslodzi arī citās dzīves jomās. Tā var būt romantiskajās attiecībās (ieilguši konflikti), sadzīvē mājās (darbu uzņemšanās uz saviem pleciem), bērnu audzināšanā (ieilgušas problēmas bērnu disciplinēšanā, agresivitāte), tuvinieku aprūpē (savu resursu – emocionālo, laika, finansiālo – investēšana citu aprūpē).

Literatūras avoti rāda, ka sociālie darbinieki ir ar lielāku izdegšanas risku – tas ir saistīts ar darba specifiku (pastāvīga empātija darbā ar cilvēkiem, kas piedzīvo emocionālu diskomfortu, problēmu uzklauššana, risinājumu meklēšana), vēl jo aktuālāk tas ir krīzē (*Lloyd, King & Chenoweth, 2002*). Krīzes apstākļi paredz pastiprinātu visu resursu (emocionālo, fizisko un kognitīvo) mobilizāciju, kas saistīts ar paša individuālajām reakcijām uz krīzi – nākas pārorientēties jaunajiem apstākļiem darbā un mājās, turklāt fonā esošās problēmas mājās – neatrisināti strīdi ar partneri, ieilgušas bērnu problēmas skolā, paša, bērnu vai citu tuvinieku smagas hroniskas slimības (nekompensētas) – ir faktori, kas apgrūtina adaptēšanos un veiksmīgu krīzes situācijas pārvarēšanu. Arī klientu prasības pēc problēmu risinājumiem pieaug, un, kā jau tas ir krīzes apstākļos, nepieciešama tūlītēja palīdzība vai risinājums. Klienti krīzes apstākļos ir vairāk samulsuši, trauksmaināki, daudz vairāk nobijušies, līdz ar to prasīgāki (kas var izpausties arī agresijā), lai sociālais darbinieks tolerētu un mazinātu viņu trauksmi. Brīžiem viņi var pārņemt savas dusmas un bezspēcību uz speciālistu, kļūstot neiecietīgi, kritizējoši un devalvējoši. Šādu mehānismu dēvē par projekciju – tas ir psihes aizsargmehānisms, kad, netiekot galā ar smagām emocijām (dusmas, bezspēcība, vainas izjūta u.c.), tās tiek piedēvētas citiem. Tādā veidā cilvēks var atbrīvoties vismaz no daļas šo izjūtu, tās piedēvējot otram. Šādā gadījumā no klienta varētu izskanēt šādas vai līdzīgas frāzes: “Jūs man nepalīdzat! Kāda jēga man te nākt! Pasakiet, ko man darīt, jūs taču esat speciālists!” Te ļoti būtiska ir paša speciālista personība, cik veiksmīgi un elastīgi tiks pārvarētas

šādas situācijas. Ja pašam darbiniekam trūkst veselīga pašvērtējuma, tad radīsies sarežģījumi. Ja speciālists savu pašvērtējumu radīs balstīt garās darba stundās un panākumos darbā, tad jutīs pārmērīgu atbildības sajūtu klienta grūtībās, identificēsies (pieņems klienta izjūtas kā savas) ar klienta vainas un bezspēcības izjūtu, tādējādi nejutot robežas – brīdi, kur apstāties un saprast, ka sākas paša klienta atbildība. Cita situācija varētu būt, kad trausla pašvērtējuma rezultātā klientu kritika tiek uztverta ļoti personiski – kā personiski apvainojumi, nevis paša klienta trauksme, dusmas, ar ko viņi netiek galā. Tad rodas pretēja situācija – notiek identificēšanās ar klienta dusmām. Klients tiek gaidīts ar nicinājumu un aizvainojumu, kas var provocēt strīdus. Citu jūtu pieņemšana kā savu un to kultivēšana sevī, piemēram, ar konfliktiem, var atņemt krietnu emocionālo resursu daļu pašā.

Kā noteikt izdegšanas tuvošanos?

Lai spētu palīdzēt sev un klientiem, ir svarīgi pazīt izdegšanas draudus un tos novērst laicīgi. Palīdzēt klientam mazināt trauksmi krīzē var tikai speciālists, kurš pats nav pārņemts ar trauksmi par savu dzīvi – līdzīgi kā tikai mierīga māte var mazināt bērna trauksmi, to auklējot mierīgās un nesaspriņgtās rokās. Tā arī sociālā darba speciālistam ir jāspēj radīt mierīga un droša vide, ko lielā mērā rada pats darbinieks ar savu attieksmi, ķermeņa valodu un runu, kā arī, iespējams, vidi, kurā pieņem klientu. Tramīgs, bažīgs un noguris speciālists nevesīs uzticību, cerību un atbalstu klientam. Respektīvi, ja paša trauks pilns ar izjūtām, ir grūti kaut ko uzņemt vēl no citiem jeb, profesionālos terminos runājot, spēt konteinerēt un tolerēt citu jūtas.

Kā noteikt izdegšanas tuvošanos un ko ar to darīt? Vispirms būtu jāparūpējas pašam par sevi. Šādi tiks novērsta izdegšana un produktivitātes trūkums. Lai noteiktu draudošu izdegšanu, būtu jāpievērš uzmanība fiziskajiem, emocionālajiem, kognitīvajiem un uzvedības faktoriem.

“Sarkanie karodziņi” fiziskajiem faktoriem ir pastiprināts nogurums (grūtības piecelties no rīta vai nogurums, ko jūt tikko pēc piecelšanās; nogurums, veicot parastu ikdienas aktivitāti – pastaiga ar suni, mājas uzkopšana, spēlēšanās ar bērniem), miega traucējumi (grūtības iemigt, caurs miegs, agra celšanās), bieža saaukstēšanās (var būt pat vairākas reizes mēnesī), pastiprināts muskuļu saspringums (sāpes muskuļos pēc darba dienas, zobu griešana naktī), apetītes izmaiņas (tās trūkums, mazināšanās vai pastiprināta apetīte), gremošanas traucējumi (vēdersāpes, vēdera pūšanās, caureja, aizcietējumi). Ja runā par kognitīvajiem faktoriem, tad tās ir grūtības vai nevēlēšanās pievērsties darba uzdevumiem (sajūta, ka prasa ļoti daudz resursu un lielu piepūli), kas iepriekš nav sagādājuši problēmas; grūtības citos praktiski risināmos sadzīves jautājumos. Emocionāli ir grūtības sajūst entuziasmu darbā un citās dzīves jomās, nav mērķu, trūkst vēlmes strādāt. Ir sajūta, ka darbs prasa lielu piepūli. Pēc nedēļas nogalēm ir grūtības atgriezties darbā, ir vēlme pēc garākām brīvdienām un atpūtas. Vai gluži otrādi – var just pastiprinātu trauksmi, atbildību par darbu; bailes un vainas izjūtu par nepadarītu darbu. Var izmainīties uzvedība –

pastiprināta aizkaitināmība (viss “besī”), lietu un uzdevumu atlikšana vai arī tādu uzdevumu un pienākumu uzņemšanās, ko nespēj realizēt, darba problēmu risināšana mājās; var pastiprināties vielu lietošana, piemēram, alkohols, smēķēšana.

Lai novērstu izdegšanu, galvenokārt ir jāpievērš uzmanība fiziskajiem, darba un paša personības faktoriem. Fiziskie faktori ir adekvāta atpūta – miegs, veselīgs un sabalansēts uzturs, mērenas fiziskās aktivitātes. Darba jautājumos – ir skaidri jādefinē savi pienākumi, uzdevumi un kompetence. Tas ļaus novilkt paveicamā robežas, neuzņemoties par daudz, zinot, ko reāli var un ko nē, kā arī spējot atteikties no pienākumiem bez vainas, kauna un bailēm, ja tos nebūs iespējams veikt produktīvi. Tas arī veicinās paštēla stiprināšanos. Gluži pretēji ir, ja veicamos darbus izdara pavirši, neproduktīvi – tad pašvērtība krītas. Tas pats notiek, ja tiek piedzīvota izdegšana – pašvērtība un kompetences izjūta pazeminās. Svarīgi ir nebaidīties un nekaunēties darbā lūgt palīdzību un atbalstu, kad tas ir vajadzīgs. Lai arī šķiet, ka citus apgrūtināsi, citi nesapratīs, nosodīs vai kauninās, tās visbiežāk ir tikai paša fantāzijas, un noteikti būs kolēģis, kurš sniegs palīdzīgu roku, pat, ja tas nebūs pirmais uzrunātais no kolēģiem. Atvieglotāji ir spēt “izventilēt” smagās izjūtas, tas ir, runāt par grūtiem klientiem ar citiem. Labi, ja tie var būt kolēģi atbalsta grupā, ja ne, tad citas uzticības personas – draugi, ģimene, supervizors, psihoterapeits.

Personības faktori ir ļoti būtiski izdegšanas novēršanai. Svarīgi ir spēt pazīt savas emocijas, domāt par to, ko jūtu, un emocijas nosaukt vārdā – bailes, dusmas, kauns, vainas izjūta, bezspēcība u.c. Tas nozīmē būt kontaktā ar savām izjūtām – tādējādi ir iespējams sevi dziļāk iepazīt un izprast: savas vēlmes, vajadzības, vērtības; uz ko tiecos, no kā izvairos, ko nevēlos. Piemēram, ja krīzes apstākļos jūtos vientuļš, tad tas norāda, ka es novērtēju attiecības, es uz tām tiecos, taču ir apgrūtinājumi ceļā uz to realizēšanu (piemēram, grūtības izrādīt iniciatīvu pirmajam, kādam piezvanīt, uzaicināt uz tikšanos u.tml.). Ņemot vērā savas izjūtas, ir iespējams veiksmīgāk arī risināt ieilgušas problēmas partnerattiecībās, ģimenē, attiecībās ar bērniem.

Iepriekš tika minēts, ka klientiem, kad ir grūtības risināt savas personīgās izjūtas, tās tiek projicētas uz citiem. Tā var būt ar pašu speciālistu – ja problēmas citās dzīves jomās netiek risinātas, tās var tikt pārnestas uz darbu, klientiem, kolēģiem. Tās var būt gan dusmas, gan bezspēcība, gan vainas izjūta un bailes. Tā, piemēram, ja kāds no tuviniekiem ir hroniski slims, tad ģimenē radusies bezspēcības izjūta var tikt risināta caur klientiem, mēģinot viņiem palīdzēt, cenšoties izārstēt, atrisināt visas problēmas. Tad rodas sajūta, ka šādi var kompensatori kontrolēt situāciju, kas bieži vien ir apmāns, jo tādā veidā speciālists nonāk pārslodzē. Gala rezultātā nav iespējams palīdzēt ne klientam, ne tuviniekam mājās.

Kā pielāgoties jaunai situācijai un turpināt veikt savu darbu?

To ir iespējams izdarīt, sabalansējot paša emocionālās prasības ar prasībām darbā. Pirmkārt, to iespējams izdarīt, iedziļinoties savās izjūtas. Tad iespējams veiksmīgāk pazīt savas un klientu jūtas – neidentificēties ar to, kas nav mans, neieslīgt klientu projekcijās, savas personīgās problēmas un izjūtas nerisināt darbā. Tas ļauj arī izturēties ar cieņu pret savām, klientu un kolēģu emocijām un vajadzībām – nedevalvēt, nononiecīnāt, bet ieklausīties. Tas rosinās labvēlīgākus apstākļus koleģiālām attiecībām un attiecībām ar klientiem.

Otrkārt, svarīgi būt patiesiem pret sevi un klientiem, runāt par to, ko reāli varu, ko nevaru izdarīt, un informēt klientus par to. Neatbalstīt klientu nereālas gaidas no speciālista. Labi, ja to var izrunāt ar klientu jau sadarbības pašā sākumā – kādas ir klienta gaidas, ko no tā varu realizēt, ko nē, kur ir speciālista, kur paša klienta atbildība. Neizteikt tukšas frāzes vai mierinājumus – ja nezinām kā būs, tad nezinām. Nedot liekas cerības klientam.

Treškārt, atcerēties par savu atpūtu, hobijiem, par to, kas sniedz gandarījumu un prieku (laika pavadīšana ar bērniem, mazbērniem, dārzkopība, grāmatu lasīšana, sportošana u.tml.). Arī miera stāvoklis un klusums var būt produktīvs, jo ļauj sakopot resursus, apdomāt jaunas stratēģijas, un tam ir vajadzīgs laiks.

Kas notiks pēc krīzes?

Tas, kāda situācija piemeklēs sociālo darbinieku pēc krīzes, ir atkarīgs no tā, kā krīze tiks risināta. Ja veselīgi un elastīgi, tad darbinieki jutīsies daudz spēcīgāki un varošāki, izejot no krīzes apstākļiem. Savukārt, ja būs sarežģījumi veikt krīzes attīstības posmu uzdevumus, kā, piemēram, ļaut sev piedzīvot dažādas izjūtas – dusmas, bailes, trauksmi (tikai esot kontaktā ar tām ir iespējams tās arī remdēt), meklēt jaunus risinājumus (piemēram, apgūt jaunas iemaņas) vai mērķus (uzņemties jaunus, nebijušus darba uzdevumus), tad radīsies dažādas emocionālas problēmas. Piemēram, ieilgusi trauksme (var izpausties ar paniku, uzmācīgām domām, fobijām u.c.), depresija, psihosomatiski traucējumi (tādas veselības problēmas, kuru pamatā nav organiski iemesli, piemēram, miega traucējumi, galvassāpes, vēdersāpes,

biežas saaukstēšanās un daudzas citas). Ja tā notiek, ir nepieciešams meklēt profesionāla palīdzību.

Atgriešanās darba vidē pēc krīzes – uz ko gatavoties?

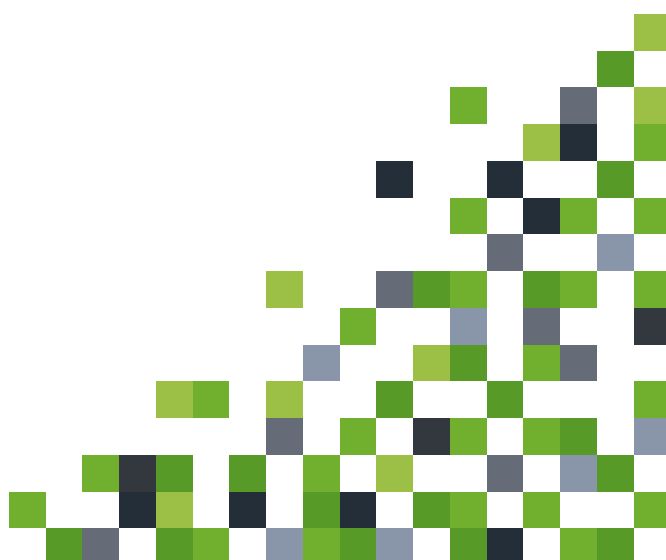
Skaidrs, ka atgriešanās darbā pēc strādāšanas mājās vai pauzes, kas bijusi saistībā ar valstī esošo ārkārtas situāciju un ierobežojumiem, būs citādāka. Uz to arī gatavoties – apzināties, ka situācija nebūs identiska iepriekšējai. Varētu būt, ka mainās darba uzdevumi, pienākumi un formāts. Arī darba kolēģi pēc piedzīvotās krīzes varētu uzvesties un reaģēt citādi, nekā tas bija pirms krīzes. Tas nozīmē, ka atgriešanās prasīs pielāgošanos gan tam, kas būs saistīts tieši ar darba uzdevumiem un pienākumiem, gan savstarpējās attiecībās. Ja iepriekšējais krīzes periods būs aizvadīts veiksmīgi, būs rasta iespēja adaptēties jaunajiem apstākļiem, tad arī jebkura nākamā pielāgošanās notiks ātrāk, elastīgāk un gudrāk. Svarīgi būtu necensties lietās pavērst tā, kā tās bija pirms krīzes iestāšanās, neteikt kolēģiem, ka pirms krīzes viņi bija jautrāki, labākā noskaņojumā vai runātīgāki. Tas tikai veicinās pretestību gan jums pašiem, gan apkārtējiem pieņemt jaunus apstākļus un neveicinās savstarpēji atbalstošas un saprotošas koleģiālas attiecības. Sadarbība un savstarpēja sapratne jaunajos apstākļos palīdzēs ātrāk adaptēties.

Ceļamaizei – ko atcerēties, kam pievērst uzmanību?

Jebkura krīzes situācija nāk kopā ar grūtībām, kas ietver sevī arī jaunas iespējas – iespēju mācīties, augt, kļūt emocionāli apsviedīgākam, iepazīt vairāk sevi, savas stiprās un vājās puses. Risināt to, kas sagādā grūtības, veicināt un atbalstīt savas personības stiprās puses. Klienti jūs kā sociālā darba speciālistu uzlūko kā autoritāti, tādēļ ir būtiski arī savā dzīvē pievērst uzmanību tiem faktoriem, kas tiek ieteikti klientiem kā svarīgi emocionālas labsajūtas veicināšanā. Klienti ļoti daudz no jums var mācīties kā no piemēra gan emocionālā, gan praktiskā ziņā. Labāk izdarīt mazāk un kvalitatīvāk, nekā solīt daudz un izdarīt maz. Lai arī tas klientam sākumā var nepatikt, tomēr tas ar laiku radīs stabilitātes izjūtu. Mazam bērnam arī var nepatikt, ka vecāki nevar lietas un notikumus realizēt nekavējoties. Tomēr vecākam, izturot bērna neapmierinājumu un nepacietību, vienlaikus nesolot brīnumus, tas ar laiku rada bērnam drošības izjūtu. Tā arī sociālā darba speciālistam ir svarīgi būt godīgam, patiesam un konsekventam – tas radīs klientā drošības izjūtu un mazinās trauksmi, kā arī jums kā speciālistam novērsīs izdegšanas risku un sniegs gandarījumu par paveikto darbu.

Izmantotā literatūra

1. **Lloyd, C., King, R., & Chenoweth, L.** Social work, stress and burnout: A review. *Journal of Mental Health*. 2002. 11(3): 255–265. doi: 10.1080/09638230020023642
2. **Maslach, C., & Leiter, M. P.** (2016). Understanding the burnout experience: recent research and its implications for psychiatry. *World Psychiatry*. 2016. 15(2): 103–111. doi: 10.1002/wps.20311
3. **Yeager, K., & Roberts, A. R.** (). *Crisis intervention handbook: assessment, treatment, and research*. – Oxford: Oxford University Press, 2015

Supervīzija sociālajā darbā ārkārtējos apstākļos: supervizora pārdomas

Ieva Ozola, Mg. soc. d., (SDB)

Supervizore (LSA), Junga analītiskās psihoterapijas speciāliste, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes docente

Supervīzija kā profesionāls atbalsts sociālajiem darbiniekiem pastāv vairāk kā gadsimtu. Tā nostiprina profesionālo identitāti, palīdz uzturēt pakalpojumu kvalitāti, mazināt izdegšanas riskus un dod telpu apzinātas refleksijas attīstībai. Supervīzijas loma ārkārtējās un krīzes situācijās pieaug, jo darbiniekus vairāk kā ikdienas praksē ietekmē apstākļu maiņa, neziņa par situācijas attīstību un šaubas par rīcību. Ir vajadzība pēc neordināriem, ātriem un mērķtiecīgiem risinājumiem, sniedzot klientiem drošības sajūtu un nepieciešamo atbalstu. Nacionālās sociālo darbinieku asociācijas (NASW), Starptautiskās sociālo darbinieku federācijas (IFSW), Lielbritānijas sociālo darbinieku asociācijas (BASW) vadlīnijās sociālajiem darbiniekiem COVID-19 laikā supervīzijas nozīme tiek nenogurstoši uzsvērta, jo palīdzošo profesiju pārstāvjiem – mediķiem, policistiem, sociālajiem darbiniekiem un citiem – sabiedrības krīzes apstākļos ir ne tikai jātiek galā ar saviem personiskajiem pārdzīvojumiem un situācijas stabilizēšanu savā ģimenē, bet arī jāsniedz palīdzība citiem. No vienas puses, atrašanās “palīdzētāju” pusē lielā mērā palīdz mobilizēties, tikt galā ar spriedzi, piekļūt papildu resursiem un rast risinājumus, no otras puses, emocionālā spriedze, reakcija uz krīzes apstākļiem, atlikšana (jo ir jārīkojas “šeit un tagad”) pati no sevis nepāriet un lielākā vai mazākā mērā izpaužas tad, kad ārēji krīzes situācija jau ir mazinājusies. Pēc krīzes tas var izpausties kā nespēks, aizkaitinājums, dusmas vai, gluži otrādi, raudulīgums, garastāvokļa maiņas vai somatizācija u.tml. Par reakcijām uz krīžu situācijām un darba specifiku ar krīzēm ir uzrakstīts daudz grāmatu, pētījumu un publikāciju, kas sociālajiem darbiniekiem ir labi pazīstami.

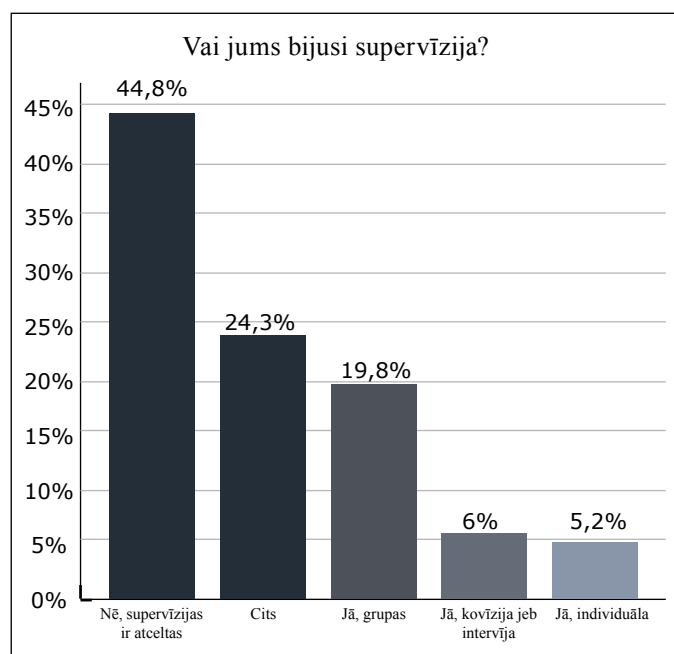
Lai arī vēl nav pieejami pētījumi, tomēr jau tagad var pieņemt, ka sociālo darbinieku supervīzija COVID-19 ārkārtējos apstākļos arī tika ietekmēta un piedzīvoja izmaiņas. Pirmkārt, kopš 12. marta gandrīz visas sociālo darbinieku supervīzijas notiek tiešsaistē. Tas, manuprāt, tiešām ir vēsturisks brīdis. Ja kopumā *online* supervīziju forma pastāv jau vismaz 20 gadus, tad Latvijas sociālā darba praksē notikušais ir unikāla situācija. Unikāla ir ne tikai supervīzijas formas maiņa, bet arī tas, ka gandrīz pilnībā (nav datu, lai apgalvotu, ka 100% tās nenotika) pārstāja notikt klātienē supervīzijas. Tātad ļoti īsā laikā notiek būtiskas izmaiņas. Otrkārt, ārkārtējos apstākļos sociālo darbinieku ikdienā daudz vairāk aktualizējas jautājumi, kas saistīti ar ētikas dilemmām, sociālā darba identitāti, kā arī personiskajām un profesionālajām robežām.

Krīžu situācijas lielākoties it kā izgaismo cilvēku un sistēmu gan vājās, gan stiprās puses. Vai ir iespējams jau tagad aprakstīt kādus novērojumus par supervīziju sociālajā darbā?

Aplūkojot Labklājības ministrijas supervīzijas pakalpojumu sniedzēju kalendāru, var redzēt, ka pēc 12. marta, kad Latvijā tika izsludināta ārkārtējā situācija, supervīziju skaits nepieaug, gluži otrādi – samazinās, un tikai daļa sociālo darbinieku supervīziju pāriet tiešsaistes režīmā. Maijā, līdz ar ierobežojumu atcelšanu, supervīzijas klātienē pakāpeniski atsākas.

Labklājības ministrijas izstrādē esošās metodikas sociālajam darbam ģimenēm ar bērniem ekspertu komanda, gatavojot vadlīnijas sociālajiem darbiniekiem ārkārtējos apstākļos, 2020. gada 1.–3. aprīlī veica sociālo darbinieku ģimenēm ar bērniem sociālajos dienestos aptauju, lai noskaidrotu esošo situāciju, sociālo darbinieku atbalsta sistēmas un pastāvošās grūtības. Daži šīs aptaujas jautājumi ir saistīti arī ar supervīzijas tēmu. Aptauju aizpildīja 268 sociālie darbinieki, kas ir absolūts rekords dalībnieku skaita ziņā, ja ņemam vērā, ka kopumā Latvijā ir gandrīz 400 “ģimenisti”.

1. grafiks. *Supervīziju pieejamība sociālajiem darbiniekiem ģimenēm ar bērniem COVID-19 ārkārtējo apstākļu trešajā nedēļā*

Uz jautājumu, vai ārkārtējos apstākļos ir notikušas supervīzijas, 5,2% (jeb 14 aptaujas dalībnieki) atbildēja, ka bijušas individuālās supervīzijas, un 19,8% (jeb 53 aptaujas dalībnieki) norādīja, ka bijušas grupas supervīzijas (skatīt 1. grafiku). Tomēr lielākajam vairumam, 44,8% jeb 120 sociālo darbinieku ģimenēm ar bērniem, supervīzijas ir bijušas atceltas. 24,3% aptaujas dalībnieki, kuri atzīmēja atbildi "Cits", skaidrojumos visbiežāk minēja atbildes, ka supervīzijas šajā gadā vēl netika nodrošinātas, vēl nav slēgts līgums ar supervizoru, t.i. supervīzijas sociālajā dienestā līdz martam vēl nav notikušas. 6% sociālie darbinieki (jeb 16 aptaujas dalībnieki) izmantojuši kovīziju jeb intervīziju. Tātad ārkārtējos apstākļos supervīziju skaits nevis palielinās, bet samazinās. Noderīgi būtu padziļināti pētīt šādas situācijas daudzveidīgos apstākļus, bet jau šobrīd pēc manas personiskās pieredzes un diskusijām ar sociālajiem darbiniekiem un citiem supervizoriem var minēt dažus faktorus, kas varētu būt saistīti ar supervīziju skaita samazināšanos, t.i., supervīzijas neizmantošanu krīzes apstākļos.

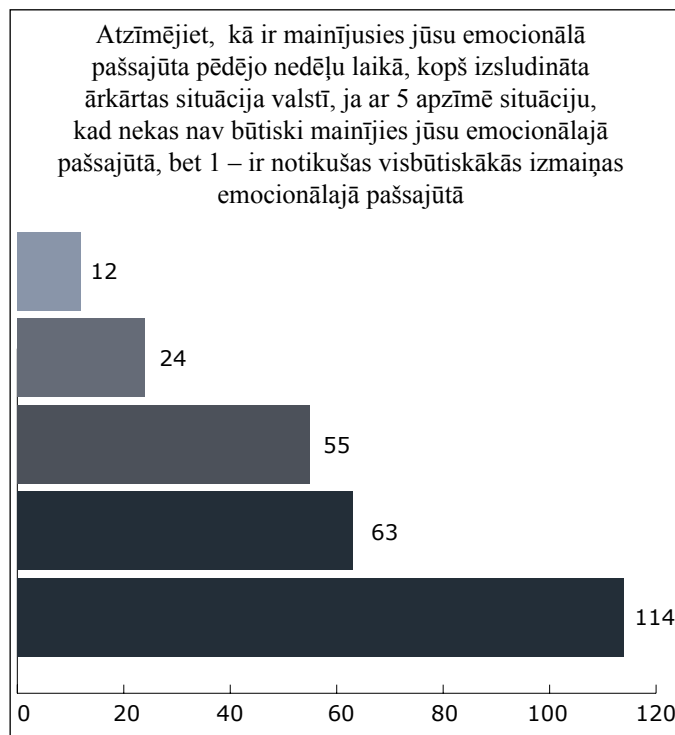
1) Tehniskais nodrošinājums. Ārkārtas apstākļu situācija atspoguļoja, ka sociālo darbinieku tehniskais nodrošinājums ar datoru un viedtālruni, kas dod iespēju kvalitatīvai *online* komunikācijai ar supervizoru un klientiem, varētu būt labāks. Tikai puse (48,9%) no aptaujātajiem sociālajiem darbiniekiem ir apmierināti ar tehnisko nodrošinājumu, izmanto stacionāro datoru ar visām nepieciešamajām programmām, audio un video aprīkojumu un neizjūt nekādas grūtības. Tikai 26,7% no aptaujātajiem jeb 73 sociālajiem darbiniekiem ģimenēm ar bērniem darbā ir portatīvais dators un viņi neizjūt nekādas grūtības *online* komunikācijā. Tikai 59,4% atbildēja, ka neizjūt nekādas grūtības saistībā ar neierobežotu datu lietojumu mobilajā telefonā. Jāatzīmē, ka sociālie darbinieki bieži min, ka darba vajadzībām ir jāizmanto personīgais telefons, un diemžēl nav iespējams šobrīd pateikt, cik daudzi no darbiniekiem, kuri izmanto savus telefonus, ietilpst šajā atbilžu grupā. Krīzes apstākļi izgaismoja arī to, cik būtiski ir jau augstskolā pievērst lielāku uzmanību sociālo darbinieku digitālajām prasmēm, ar ko ir saistīts arī nākamais faktors.

2) Krīzes apstākļos ne visi var reaģēt elastīgi, apgūstot jaunas supervīzijas formas. Diskusijās ar kolēģiem supervizoriem un salīdzinot sociālā darba un citas jomas, tieši sociālajā darbā bija novērojamas vislielākās izmaiņas, atliekot supervīzijas. Piemēram, manā praksē supervīzijas tika atliktas tikai sociālā darba speciālistiem, citu jomu supervīzējamie tās turpināja, pārejot attālinātā režīmā. Daudzās jomās (uzņēmējdarbībā, psihoterapijā) "*online dzīve*" ar tiešsaistes sesijām, supervīzijām, sapulcēm un konferencēm ir pierasta parādība. Sociālā darba jomā Latvijā nekad iepriekš nav bijusi vajadzība un nepieciešamība praktizēt tiešsaistes supervīzijas. Līdz ar to šī darba forma nav tikusi attīstīta. Iespējams, ka tas arī bija viens no faktoriem, kādēļ krīzes apstākļos supervīziju skaits sociālajiem darbiniekiem samazinājās. Sociālajiem darbiniekiem krīzes apstākļos ir jāfokusējas uz daudz dažādu jautājumu risināšanu un iespējams, ka

daudzos gadījumos vienkārši nepietiek enerģijas un spēka jaunu darba formu apgūšanai. Atzīšos, ka arī es pirmajās krīzes nedēļās pārgāju pilnībā darbā ar klientiem un supervīzējamajiem attālinātajā darba režīmā negribīgi, ar daudzām pretestībām un izaicinājumiem sev. Pretestība tiešsaistes darbam man bija, lai gan pati tādas formas supervīzijas psihoterapijā saņemu no savas supervizores Šveicē, vienmēr tās gaidu un zinu, ka tās palīdz uzlabot manu darbu ar klientiem. Tagad, kad pagājuši jau vairāki mēneši, *online* supervīzijas jau ir iegājušās ikdienas praksē un domāju, ka daudzos gadījumos nākotnē tās tiks izmantotas biežāk.

3) Supervīzija sociālajiem darbiniekiem ne vienmēr saistās ar emocionālā atbalsta telpu. Par šo faktoru man liek domāt joprojām ne vienmēr skaidrā supervīzijas identitāte un loma sociālajā darbā. Nenoliedzami, ka ar katru gadu aizvien vairāk sociālie darbinieki izprot un novērtē supervīzijas nozīmi. Pretrunīgā un bieži vien supervīziju noliedzošā attieksme ir dabīga, ņemot vērā sociālā darba ne tik ilgo attīstību Latvijā. Piemēram, aplūkojot sociālo darbinieku ģimenēm ar bērniem aptauju, novērtējot sava emocionālā stāvokļa izmaiņas ārkārtējo apstākļu trešajā nedēļā, nekas būtiski nav mainījies vai nelielas izmaiņas sajutuši 75 darbinieki (skatīt 2. grafiku).

2. grafiks. Sociālo darbinieku emocionālā stāvokļa izmaiņas trešajā COVID-19 nedēļā

Gandrīz puse sociālo darbinieku izjūt emocionālā stāvokļa pasliktināšanos, un 12 darbiniekiem ir notikušas visbūtiskākās izmaiņas. Sociālie darbinieki no pilsētām, kurās bija fiksēti COVID-19 saslimšanas gadījumi, raksta par bailēm, trauksmi un neziņu, par pieaugošu darba apjomu,

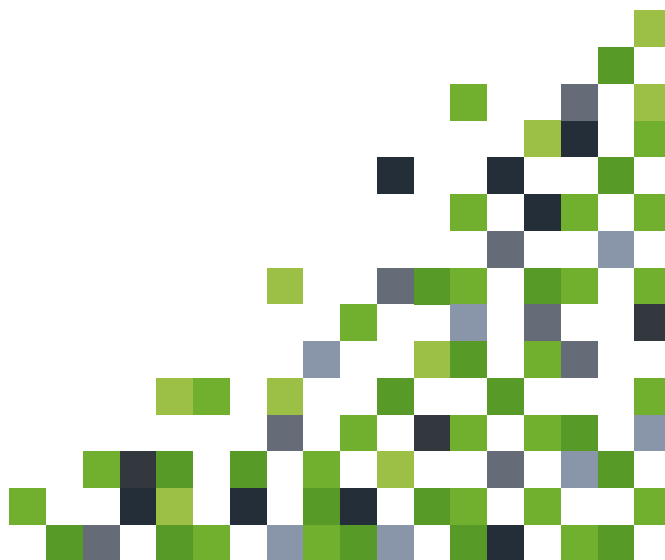
neizpratni, kā pareizi rīkoties, par pieaugošām papildu funkcijām, par personiskām grūtībām apvienot darbu un bērnu skološanu u.c. Kā komentāru daļā raksta viena sociālā darbiniece: “Grūtības šobrīd rada apvienot visas lomas: vecāka, sociālā darbinieka un sociālā pedagoga, jo gan kā vecākam, gan kā sociālajam darbiniekam ir palielinājies gan pienākumu apjoms, gan tam veltāmais laiks.” Šādos apstākļos supervīziju pieaugums, īpaši individuālo, būtu loģisks. Taču tā nenotika. Atbildot uz atvērto jautājumu: “Kāds atbalsts jums šobrīd būtu nepieciešams visvairāk?”, tikai 20 darbinieki atbildēja, ka būtu nepieciešama individuālā vai grupas supervīzija. Taču vajadzība pēc psiholoģiskā un emocionālā atbalsta ir minēta vairāk kā 60 sociālo darbinieku atbildēs. Daži no tiem precizē, ka nepieciešams psihologs, psihoterapeits, nepieciešams vadības un kolēģu atbalsts. Vajadzība pēc supervīzijas šīs aptaujas rezultātos noteikti neatspoguļojas kā vairākuma vajadzība un kā neatņemama sociālā darba sastāvdaļa.

Tikai dažu šo faktoru izdalīšana rada jaunas idejas un domu virzienus. Ir pavisam skaidrs, ka ir parādījies jauns supervīzijas sociālajā darbā pētniecības lauks. Šobrīd nav zināms, kāda būtu situācija, ja supervīzijas netiktu pārtrauktas, un nav zināms, kādas sekas piedzīvos sociālie darbinieki, kuri vēlējas, bet nesaņēma supervīzijas un citu atbalstu. Mēs nezinām, kā tas ietekmē un ietekmēs klientu situācijas, sociālos darbiniekus un sociālā darba kvalitāti. Tie ir uzdevumi pētniekiem.

Šobrīd pavisam noteikti ir zināms, ka COVID-19 ārkārtējie apstākļi izgaismoja to, ka sociālā darba profesionāļi online supervīzijām nebija gatavi, kas uzliek jaunus uzdevumus izglītotājiem, supervizoriem, darba devējiem un pašiem sociālajiem darbiniekiem. Kā arī, protams, aktualizējas daudzi jautājumi par vietu, kur atrodas supervīzija sociālo darbinieku profesionālajā identitātē.

Cerīgas un iedrošinošas šķiet jaunās iespēju durvis, kuras pavēra šis laiks. Bez krīzes skarbā pamudinājuma Latvijā, iespējams, vēl ilgi attālinātās supervīzijas būtu tikai dažas lapas kādā ārzemju sociālā darba grāmatā. Tagad tās ir kļuvušas par realitāti, un jau iezīmējas arī tiešsaistes pozitīvie aspekti. Tiešsaistes supervīzijas ir lielisks un ērts risinājums, kas būtiski atvieglo un mazina ar attālumu saistītos šķēršļus. Piemēram, reģionos, kur vienmēr ir bijis grūtāk piesaistīt supervizorus, individuālās tiešsaistes supervīzijas var kļūt par vienu no piemērotiem risinājumiem turpmākajā praksē.

Iziešanu no krīzes situācijas bieži raksturo kā jaunu adaptācijas spēju apgūšanu situācijā, kad nekas no iepriekšējās pieredzes īsti nedarbojas. Tātad no krīzes varam iziet, apgūstot ko jaunu un mācoties no piedzīvotā. Arī supervīzijai kā refleksijas, apzināšanās, jauna apgūšanas telpai krīzes apstākļos nācās transformēties jaunā formā, kuru iepriekš nebijām nemaz vai tik lielā mērā izmantojuši. Vēl vairāk, tagad esam ne tikai apgūvuši jaunas darba formas, bet arī daudz lielākā mērā varam novērtēt klātienē supervīziju procesa dziļumu, daudzveidīgos mijiedarbības slāņus un gandarijumu, ko sniedz kopā būšana.

Ētisko vērtību aktualitāte ārkārtējās situācijas laikā

Mārtiņš Moors, Mg. sc., Mg. iur., Bc.soc. d.

Rīgas domes Labklājības departamenta Sociālās pārvaldes priekšnieks, RSU lektors, Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētāja vietnieks

Rakstā pausts viedoklis par profesionālās ētikas vērtību nozīmi nenoteiktības laikā, ko radījusi ārkārtējā situācija un iepriekš neierastie apstākļi, kā arī atgādinājums, ka profesijas vērtības un principi ir tas pamats, uz kā jābalstās nezināmās un nebijušās darba situācijās.

Tā cilvēks ir iekārtots, ka sastapšanās ar negaidītu, nepazīstamu un arī potenciāli bīstamu situāciju rada trauksmi, neziņu, nepārliecinātību un vēlmi reaģēt spontāni vai – gluži otrādi – nogaidīt, vai situācija neatrisināsies, kā mēdz teikt, “pati no sevis”. Laiku, kurā mēs šobrīd dzīvojam, raksturo šīs izjūtas, kuras uztveram gan personiski, gan arī dzirdam amatpersonu izteikumos un lasām medijos. Papildus tam vēl nāk klāt bailes no nezināmā, kas apdraud vai var apdraudēt mūsu pašu vai mums tuvu cilvēku veselību vai pat dzīvību.

Šādā situācijā ir viegli zaudēt “līdzsvaru” – no sociālā darba profesionālā viedokļa raugoties, ar to saprotot spēju veikt savu darbu atbilstoši noteiktajām prasībām un klienta interesēm, jo jauno apstākļu dēļ ierastās darba formas vai nu nav piemērotas, ir ierobežotas vai pat aizliegtas. Visredzamākais no ierobežojumiem, ar ko sastopas katrs sociālais darbinieks, ir ierobežotās iespējas tikties ar klientu klātienē gan iestādes telpās, gan klienta dzīvesvietā. Lielā mērā tipiskie rīcības modeļi nav iespējami, brīžam rodas šaubas par citu iespējamo rīcības veidu atbilstību vai lietderību. Piemēram, šobrīd ir būtiski ierobežotas iespējas novērot ģimenes sadzīves apstākļus, ģimenes locekļu savstarpējo komunikāciju klātienē, ķermeņa valodu, attieksmi, neapzināto rīcību vai pat konfliktus dzīvesvietā, vizuālo izskatu (kas var būt būtisks, piemēram, lai laicīgi pamanītu fiziskās vardarbības sekas vai bērna pamešanu novārtā), jo klientu apmeklēšana dzīvesvietā nav ieteicama epidemioloģisko apsvērumu dēļ. Rodas aizdomas, ka, izmantojot attālinātu saziņu ar klientiem, klienta izteikšanās brīvību tieši vai netieši var ietekmēt citi ģimenes locekļi vai arī pati saziņas forma var nebūt atklātību veicinoša.

Pastāv arī otra faktoru grupa, kas vairāk ir saistīta ar sociālā darba institucionālo vidi. Proti, laikā, kad daudzas iestādes un pakalpojumu sniedzēji ir slēguši savas durvis apmeklētājiem un veic tikai tos uzdevumus, kurus var izpildīt bez tiešas kontaktēšanās ar apmeklētājiem, rodas jautājumi, kādā mērā sociālie darbinieki vispār drīkst nekontaktēties ar klientiem un kad tas jau robežosies ar profesionālās darbības

pienākumu nepildīšanu. Domāju, daudzi sev ir uzdevuši šo jautājumu: vai sociālie darbinieki un sociālo pakalpojumu sniedzēju organizācijas vispār drīkst samazināt kontaktu ar klientiem, kuru vairākumam ir nepieciešams sociālo pakalpojumu sniedzēju un sociālo darbinieku atbalsts. Ne velti, piemēram, Apvienotās Karalistes sociālās politikas terminoloģijā sociālos pakalpojumus, kā mēs tos apzīmējam Latvijas normatīvajos aktos, sauc par personiskajiem sociālajiem pakalpojumiem (angliski – *personal social services*).

Ar iepriekš minēto vēlējos uzsvērt, ka ir saprotama gan psiholoģiskā, gan profesionālā spriedze, kāda veidojas šajā situācijā. Vienlaicīgi mēs saprotam arī to, ka pēc iespējas ātrāk ir jāpielāgojas esošajiem ierobežojumiem un jāizdomā turpmākās rīcības veidi. Rakstā vēlos atgādināt un īpaši uzsvērt, ka gan šādos ārkārtējās situācijas apstākļos, gan citās iepriekš nebijušās situācijās, kuru sarežģītību nosaka tieši nepieciešamība radīt jaunu vai citādu, bet vienlaikus adekvātu un pamatotu profesionālo rīcību, īpaši parādās profesionālo vērtību un principu nozīme. Tieši profesionālās vērtības un principi kļūst par vadlīniju un pamatu mūsu rīcības modeļa izvēlei.

Vērtības ir morāles standarti vai principi, kas ir sociālā darba profesionālo uzskatu pamatā. Principi ir augstā vispārīnājuma pakāpē pausti uzvedības priekšnoteikumi, kas ir citu uzvedības normu pamatā un nosaka vēlamo rīcības virzienu, tas ir noteikumu un normu kopums. Latīņu valodas vārda *principium* nozīme ir ‘sākums, izcelsme’. Tātad sociālā darba ētiskās vērtības un profesijas principi ir pamatā profesionālās vērtībās balstītai rīcībai. Ikdienas lēmumiem un rīcībai būtu jāizriet un jāsakāms ar tām. Tādējādi sarežģītās vai iepriekš nepieredzētās situācijās, kad mums ir jāveido jauns rīcības modelis, kad rodas bažas par savas darbības vai bezdarbības pamatotību un pareizību, sociālajiem darbiniekiem ir jāpārskata vērtību un principu formulējumi, lai tajos balstītu savas profesionālās rīcības izvēles.

Saskaņā ar grozījumiem Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā (pieņemts Saeimā 19.12.2019., stājās spēkā 13.01.2020.) Sociālo darbinieku biedrība ir noteikta kā atbildīgā par Sociālo darbinieku ētikas kodeksu (turpmāk – Ētikas kodekss) un profesionālās ētikas jautājumu aktualizēšanu. Tāpēc šobrīd Sociālo darbinieku biedrība strādā pie grozījumiem Ētikas kodeksā. Kā viena no būtiskām grozījumu sastāvdaļām ir plānota galveno sociālā darba vērtību iekļaušana un skaidrošana jaunajā Ētikas kodeksa redakcijā. Tas ir iecerēts ar mērķi sniegt skaidrākas norādes praktiskai rīcībai jebkurā sociālā darba jomā un līmenī. Ētikas kodeksā tiks aktualizēti arī tajā esošie sociālā darba ētiskie principi. Šī iecere un Ētikas kodeksa grozījumu projekts tika prezentēts un apspriests arī 2020. gada 11. marta Labklājības ministrijas (turpmāk – LM) Sociālā darba speciālistu sadarbības padomes sanāksmē.¹

Pamatojoties uz iepriekš minēto, vēlos tālāk rakstā iepazīstināt ar Ētikas kodeksa grozījumu projektā iekļauto vērtību skaidrojumiem, kas var dot vērtīgas norādes sociālajiem darbiniekiem ārkārtējās situācijas laikā – kā līdzsvarot esošos ierobežojumus un jaunus apstākļus ar profesionāli ētisku rīcību.

1. **Kalpošana** – sociālo darbinieku primārais profesionālais uzdevums ir sniegt palīdzību un atbalstu cilvēkiem, kuri nonākuši grūtībās, galvenokārt vēršot uzmanību sociālā taisnīguma vairošanai un sociālo problēmu mazināšanai. Sniedzot sociālos pakalpojumus, sociālais darbinieks ievēro neitralitāti, izmantojot savas zināšanas un prasmes, palīdzot klientiem tādās sarežģītās sociālās problēmās kā atkarības, bērnu ļaunprātīga izmantošana, vardarbība, bezdarbs un resursu trūkums.
2. **Sociālais taisnīgums** – sociālo darbinieku pienākums ir veicināt sabiedrības kopumā un indivīdu sociālā taisnīguma ievērošanu. Viņi sniedz sociālo atbalstu un piedāvā resursus neaizsargātām personām un apspiestajām grupām.
3. **Cilvēka cieņa** – sociālie darbinieki izturas pret katru cilvēku ar cieņu, ievērojot kultūras un etnisko daudzveidību. Sociālie darbinieki veicina klientu sociāli atbildīgu pašnoteikšanos un cenšas uzlabot klientu spējas un iespējas mainīt situāciju un risināt problēmas. Sociālie darbinieki apzinās savu dubulto atbildību pret klientiem un sabiedrību. Sociālie darbinieki konfliktus starp klientu interesēm un plašākas sabiedrības interesēm cenšas atrisināt sociāli atbildīgi atbilstoši profesionālajām vērtībām, ētikas principiem un ētikas standartiem.
4. **Attiecību nozīmīgums** – sociālie darbinieki apzinās un izprot, ka attiecības cilvēkiem ir nozīmīgs pārmaiņu instruments. Sociālie darbinieka ciena klientu attiecības.

Sociālie darbinieki iesaista klientus kā partnerus palīdzības sniegšanas procesā. Sociālie darbinieki cenšas stiprināt cilvēku savstarpējās attiecības, mērķtiecīgi veicinot indivīdu un ģimeņu labklājības atjaunošanos, uzturēšanu un uzlabošanu sociālajās grupās, organizācijās un kopienās.

5. **Profesionālā integritāte** – sociālajiem darbiniekiem vienmēr jārtokojas uzticami. Viņiem pastāvīgi jāapzinās savas organizācijas misija, profesijas vērtības un individuālie ētikas standarti. Lai saglabātu savu profesionālo integritāti, sociālie darbinieki uzlabo savas profesionālās zināšanas un prasmes, pastāvīgi paaugstinot savu kompetenci.

Iepazīstoties ar šiem vērtību skaidrojumiem, nav grūti secināt, ka sociālo pakalpojumu pilnīga pārtraukšana un aizvēršana ir pretrunā, piemēram, ar kalpošanas un sociālā taisnīguma vērtību formulējumu. Sociālā darba kā profesijas uzdevums ir atrast veidu, kā turpināt sniegt atbalstu, veikt jauno klientu vajadzību izvērtējumu un apzināt esošo klientu vajadzības jaunajā situācijā. Sociālie darbinieki nevar norobežoties situācijās, kad klients ar objektīviem sociālās funkcionēšanas traucējumiem nespēj sev nodrošināt nepieciešamos materiālos un sociālos resursus. Tādas vērtības kā cilvēka cieņa un attiecību nozīmīgums viennozīmīgi norāda uz sociālo darbinieku pienākumu radoši pieiet saziņas organizēšanai ar klientiem kā obligātai palīdzīgo attiecību sastāvdaļai, kā arī liek aktualizēt plašākā kontekstā klientu ierobežotās iespējas būt attiecībās ar sev nozīmīgiem cilvēkiem sociāli nozīmīgos kontekstos un šo ierobežojumu iespējamo negatīvo ietekmi uz sekām nākotnē. Savukārt profesionālā integritāte kā sociālā darba pamatvērtība ārkārtējā situācijā dod fundamentālu norādi sociālajiem darbiniekiem pēc iespējas ātrāk gūt jaunas zināšanas un atziņas par jauno situāciju, izpētīt un analizēt to un izdarīt secinājumus par reāli iespējamo, ko sociālie darbinieki var mainīt un ietekmēt, bet ko nevar. Var pielāgot savas iestādes telpas apmeklētāju pieņemšanai, nodrošināt individuālās aizsardzības un dezinfekcijas līdzekļus vai mainīt tikšanās vietu ar klientiem, bet nevar mainīt, piemēram, valdības lēmumus un noteiktos ierobežojumus.

Kaut arī sociālā darba profesijai ir tikai ap gadsimtu ilga vēsture, tomēr sociālie darbinieki ir strādājuši vairāku sociāli ekonomisko krīžu apstākļos. Tas liecina, ka darbs ārkārtējos, nepazīstamos un krīzes apstākļos profesijai ir pazīstams. Tāpat kā mēs sagaidām, ka ugunsdzēsēji dzēsīs ugunsgrēku, ārsti ārstēs, policisti nodrošinās kārtību jebkuros apstākļos, no sociālajiem darbiniekiem sabiedrība sagaida gatavību pārmaiņām, prasmes risināt krīzes situācijas un atbalstu adaptācijai jaunajos apstākļos. Aicinu visus sociālos darbiniekus, kuri šobrīd ir sajutuši nedrošību par savas organizācijas vai savu darbību pareizību un pamatotību, pārskatīt sociālā darba vērtības, kuras ir mūsu profesijas pamatā. Esmu pārliecināts, ka savas prakses situācijas salīdzināšana ar sociālā darba vērtību skaidrojumu dos nepieciešamo vadlīniju klienta vajadzībās un sociālā darba profesijas misijā balstītos risinājumos.

¹ 2020. gada 11. marta LM Sociālā darba speciālistu sadarbības padomes sanāksme // <https://www.socialwork.lv/2020-gada-11-marta-lm-sociala-darba-specialistu-sadarbibas-padomes-sanaksme/>

Metodika sociālajam darbam ar vardarbībā cietušu personu un vardarbību veikušu personu

Iluta Lāce, Mg. oec., Mg. pol., Bc. soc. d.

Biedrības "Centrs MARTA" vadītāja

Zane Avotiņa, Mg. psych.

Biedrības "Skalbe" vadītāja

Laila Balode, Mg. soc. d.

Nodibinājuma "Centrs Dardedze" konsultāciju daļas vadītāja

Sandra Freimane, Mg. psych.

SIA "Mācību centrs MKB" vadītāja

Raksta mērķis ir iepazīstināt ar nepieciešamību pēc vienota skatījuma uz vardarbības problemātiku, kā arī radīt priekšstatu par izstrādāto metodiku sociālajam darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām.

Pandēmijas dēļ izsludinātā ārkārtējā stāvokļa laikā no marta līdz pat jūnija sākumam iezīmējās tas, cik izšķiroši svarīgs ir profesionāļu kvalitatīvs darbs vardarbības gadījumos. Šajā laikā saasinājās vardarbības ģimenē un seksuālās ekspluatācijas problemātika, jo, pastāvīgi uzturoties ierobežotā vidē, upuris visu laiku ir varmākas kontrolē bez iespējas droši vērsties pēc palīdzības. "Centrs MARTA" un biedrība "Skalbes" ziņoja, ka sākotnēji palīdzības meklētāju skaits nedaudz samazinājās, taču jau pēc divām nedēļām strauji pieauga, maija sākumā palīdzības meklētāju skaitam divkārsrojoties.

Vardarbības ģimenē gadījums

Inga ir atnākusi uz sociālo dienestu lūgt palīdzību. Viņa vēlas saprast, ko darīt. Ģimenē viņi ir trīs – Inga, vīrs Jānis un meita Dace, kurai ir 13 gadi.

Inga stāsta, ka viņa un meita cieš no Jāņa vardarbības. Kad Inga darījusi Jānim zināmu, ka grib šķīrties, Jānis reaģējis neadekvāti: sācis sūtīt fotogrāfijas, kurās redzams cilpā, proti, draudot pakārties; sūta īsziņas ar necenzētiem vārdiem; regulāri draud Ingu nogalināt – nosist, nodurt ar nazi, bet pats – pakārties. Kad Inga nereaģē uz telefona zvaniem, Jānis ar šādām sarunām uzmācas meitai. Ingai un Dace no Jāņa baidās, atrasties mājās ir bail, bet vietas, uz kurieni pārcelties, nav, jo visi radi dzīvo ārpus Latvijas. Jānis kontrolē Ingas mobilo telefonu, saziņu tajā un pēc saviem ieskatiem izdzēš informāciju. Draud ievietot sociālajos tīklos Ingas privātās fotogrāfijas, lai citi saprastu, ka viņa ir "viegli pieejama sievietē".

Pēdējais konflikts bijis pirms piecām dienām, kad Jānis izteicis draudus, kā arī atsūtījis īsziņā fotogrāfiju ar šaujameroci.

Visi konflikti notiekot meitas klātbūtnē, arī naktīs, neraugoties uz to, ka Dacei no rīta jādodas uz skolu. Jānis draudējis pārdurt Ingas mašīnai riepas un to arī izdarījis.

Šis ir tikai viens no daudzajiem gadījumiem, ar ko ikdienā jāsastopas sociālajiem darbiniekiem: nepieciešams rast tūlītēju risinājumu Ingas un viņas meitas drošībai, saprast efektīvāko veidu, kā panākt, lai Jānis apzinās savas rīcības sekas, kas ietekmē sievas un meitas dzīves kvalitāti, un uzņemtos atbildību. Turklāt situācija var radīt pretrunīgas sajūtas palīdzības sniedzējam: no vienas puses – novērst vīru, kurš draud pakārties, no pašnāvības domām, no otras puses – skaidri atpazīt vardarbībā cietušo un manipulētāju, kas upurī cenšas radīt vēlmi pasargāt pāridarītāju, viņu aizstāvēt un attaisņojot.

Nepieciešamība pēc vienotas sociālā darba perspektīvas vardarbības problemātikas apzināšanā

Latvijā vēl aizvien sociālais darbs ir attīstības procesā, meklējot efektīvu pieeju darbā ar vardarbībā cietušajām un arī vardarbību veikušajām personām. Pamazām tiek veidota izpratne par dažādiem vardarbības veidiem, tai skaitā intīmo partneru vardarbību, cilvēku tirdzniecību, ar godu saistīto vardarbību, kā arī tiek meklētas pieejas to risināšanai. Vēl pirms 20 gadiem vardarbība ģimenē tika uzskatīta par "tabu" tēmu, par kuru runāt nedrīkstēja, un tā palika tikai un vienīgi ģimenes lieta. Tās efektīvai risināšanai trūka arī likumos noteiktas aizsardzības. Speciālistiem bija jārod radoši risinājumi, lai palīdzētu katrā konkrētā situācijā, kad vienota pamata tiesiskajai aizsardzībai nebija. 2003. gada akcijā pret vardarbību pie Saeimas pulcējās vien pārdesmit cilvēku. Tā laika politiķi izbrīnīti jautāja: "Kur gan problēma

– ja sit, tad mīl.” Pēdējos gados gājieni pret vardarbību jau pulcējuši vairāk par 200 cilvēkiem. Šobrīd vardarbības gadījumi ir viena no izplatītākajām un plašākajām tēmām sociālajā darbā: ir valsts programmas gan cietušo, gan vardarbības veicēju rehabilitācijai, kā arī nepārtraukti norit process, lai uzlabotu cietušo tiesisko aizsardzību.

Līdzšinējā pieredze rāda, ka sociālie darbinieki joprojām cenšas atrast labāko veidu, kā strādāt ar vardarbības gadījumiem ģimenē, izvarošanas gadījumiem, cilvēku tirdzniecības gadījumiem un citiem ar vardarbību saistītiem gadījumiem, ņemot vērā noteiktās tiesiskās aizsardzības iespējas. Novērots, ka, sadarbojoties ar dažādiem dienestiem vardarbības gadījumu risināšanā, ir jūtama nedrošība un nepārliecinātība no speciālistu puses – kur viens saskata vardarbību, otrs to tur neredz. Viedokļi mēdz atšķirties arī par iesaistīšanās pakāpi un pakalpojumu piedāvāšanu. Tādējādi ir nepieciešams veidot vienotu sociālo darbinieku izpratni par dažādiem vardarbības veidiem un to risināšanas metodēm, balstoties uz vieniem un tiem pašiem principiem, strādājot ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām. Vienlaikus ir jāizprot, kā radīt priekšnoteikumus savai un klienta drošībai.

Aktualizējot šo vajadzību, ir izstrādāta metodika sociālajam darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām, ko veido metodiskais materiāls, tiešsaistes un klātienē mācību programmas sociālajiem darbiniekiem, kas palīdz izprast vardarbības problemātiku un profesionāli strādāt gan ar cietušajām personām, gan vardarbības veicējiem.

Metodikas izstrādei apvienojās profesionāļi no nodibinājuma “Centrs Dardedze”, SIA “Mācību centrs MKB”, biedrības “Centrs MARTA” un biedrības “Skalbes”, kas ir pierādījuši sevi kā spēcīgas organizācijas katra savā jomā.

“Centrs Dardedze” kopš 2001. gada aktīvi iestājas par drošu bērnību – brīvu no fiziskas, emocionālas, seksuālas vardarbības un novārtā pamešanas gan ģimenē, gan vidēs, kur bērni uzturas. Organizācijas darbības laikā ir uzkrāta nozīmīga pieredze vardarbības pret bērnu jomā un izstrādātas praktiskas metodes vardarbības noteikšanai un novēršanai. Darbojas “Dzīmbas drošības programma” pirmsskolas vecuma bērniem, ir izstrādātas informatīvi izglītojošas grupas vecākiem – “Ceļvedis, audzinot pusaudzi” (CAP), “Bērna sargeņģelis”, “Kā ar mīlestību un cieņu noteikt bērnam robežas”, “Tētis var!”, izstrādāti informatīvi izglītojoši materiāli sociālajiem darbiniekiem, pedagogiem un psihologiem.

SIA “Mācību centrs MKB” savas darbības laikā kopš 2009. gada guvis būtisku pieredzi, ieviešot sociālās rehabilitācijas pakalpojumus vardarbīgas uzvedības mazināšanai. 2013. gadā “Mācību centra MKB” speciālisti izstrādāja programmu un metodiskos norādījumus “Grupu terapijas programmas vardarbību veikušo personu sociālajai rehabilitācijai”. Programmas nolūks ir sniegt dalībniekiem dziļāku izpratni par vardarbīgu uzvedību un nodrošināt viņus ar dažādām metodēm, lai vardarbību veikušās

personas mainītu savus uzskatus un spētu pārtraukt savu un citu aizskarošo uzvedību un vardarbību attiecībās.

“Centrs MARTA” kopš 2000. gada sniedz atbalstu sievietēm, kas cietušas no partneru vardarbības un cilvēku tirdzniecības, kā arī aktīvi iestājas par nabadzības un sieviešu atstumtības mazināšanu, vardarbības pret sievieti izskaušanu un sieviešu tiesību ievērošanu. “Centrs MARTA” ir izveidojis vienas pieturas sociālā darba modeli cietušās personas atbalstam, izstrādājis rehabilitācijas programmu cilvēku tirdzniecībā cietušām personām un metodiku preventīvam darbam ar jauniešiem vardarbības novēršanai.

Biedrība “Skalbes” izveidota 1997. gadā ar mērķi sniegt emocionālu atbalstu personām krīzes situācijās, tajā skaitā personām, kas piedzīvojušas vardarbību. Biedrības būtiska darbības joma ir veltīta vardarbības novēršanai un prevencei. Kopš darbības pirmsākumiem nepārtraukti tiek sniegtas konsultācijas pa telefonu, lai nodrošinātu tūlītēju emocionālo atbalstu un piedāvātu informāciju, kas var palīdzēt zvanītājiem noteikt dažādas vardarbības formas un iedrošināt meklēt palīdzību. Biedrības speciālisti nodrošina gan individuālas, gan grupu konsultācijas personām, kas cietušas no vardarbības, kā arī piedāvā virkni semināru speciālistiem.

Ieklausoties cietušo pieredzes stāstos, apzinoties, kas valstī uzlabojams, lai sociālais darbs būtu efektīvs, organizācijas aktīvi strādā, lai uzlabotu likumus un rīcībpolitikas cietušo atbalstam un vardarbības novēršanai.

Lai arī dzīvojam vienā valstī, tomēr katram no mums ir individuālā pieredze, kas veido katra uzskatus par vardarbību. Viens no metodikas uzdevumiem ir kļiedēt stereotipus un kļūdainas pārlicēbas par vardarbību. Metodikā tiek uzsvērti šādi vardarbību raksturojoši aspekti.

- Vardarbība, tai skaitā vardarbība ģimenē, un cilvēku tirdzniecība ir noziegums. Saskaņā ar Valsts policijas sniegto informāciju vidēji gadā policija saņem no 7000 līdz pat 8000 zvanu¹ saistībā ar vardarbību ģimenē. Bet arī šis skaits neraksturo situāciju kopumā, jo daudzi gadījumi paliek latentī, par tiem netiek ziņots.
- Vardarbība var notikt ģimenēs neatkarīgi no sociālā statusa, izglītības līmeņa vai izcelsmes.
- Lielākoties vardarbīgās attiecības ir saistītas ar varu un kontroli, kas balstās dzimumu stereotipos, noteiktās gaidās saistībā ar sievietes un vīrieša lomu savstarpējās attiecībās un ģimenē, kā arī idejā, ka vīrietis ir pārkāps par sievieti. Patstāvīgs motīvs, kas caurvij cietušo stāstus, ir par kontroles izmantošanu attiecībās, piemēram, izmantojot draudus vai manipulācijas. Tas vērojams arī iepriekš minētajā Ingas stāstā, kur viņas vīrs Jānis,

¹ TVNET/LETA (06/2017) Aisberga redzamā daļa: Gadā policijai ir 8000 izsaukumu uz ģimenes konfliktiem. Iegūts no: <https://www.tvnet.lv/4571339/aisberga-redzama-dala-gada-policijai-ir-8000-izsaukumu-uz-gimenes-konfliktiem> (skatīts 14.02.2020.)

uzzinot, ka Inga vēlas šķirties, uzsāk Ingas vajāšanu, ietekmē Ingu, kopējo bērnu, bojā Ingas mantas un izsaka draudus, apdraudot Ingas un viņu bērna veselību un dzīvību.

- Vardarbīgās attiecības katrā vecumposmā iezīmējas atšķirīgi. Proti, svarīgi apzināties, vai cietušais ir atkarīgās attiecībās no vardarbības veicēja, bet iespēju pārtraukt attiecības ietekmē cietušā vecums (bērns, vecāka gadagājuma cilvēks) vai invaliditāte, garīga rakstura traucējumi vai kas cits, kas rada īpašu atkarību un saikni ar vardarbības veicēju.
- Pazemotās sievietes bieži tiek pašas vainotas pie notikušās vardarbības. Vardarbības pieredze ir saistīta ar spēcīgu vainas un kauna sajūtu, tādēļ cietušie nereti vilcinās ar lēmumu pieņemšanu un nespēj pašu spēkiem tikt galā ar piedzīvoto pieredzi. Cietušās sievietes baidās no līdzcilvēku nosodījuma, tādēļ īpaši svarīga ir sociālā darbinieka attieksme, kurš bez vainošanas un nosodījuma var uzklaut un atbalstīt cietušo personu, radīt vēlmi rīkoties savas situācijas uzlabošanai un vardarbības pārtraukšanai. Īpašs izaicinājums sociālajiem darbiniekiem ir nezaudēt ticību savam klientam un nevainot viņu, ja viņa vai viņš atgriežas pie vardarbības veicēja pēc visa ieguldītā darba. Ir novērots, ka sievietes atgriežas pie partnera vismaz septiņas reizes, pirms spēj pārraut neveselīgās un postošās attiecības².
- Nereti tiek izplatīts mīts, ka visi vardarbības veicēji ir alkohola atkarīgi. Realitātē vardarbības veicēji lielākoties labi spēj kontrolēt savas dusmas un bieži rada apburošas personas tēlu, kura prot manipulēt ne tikai ar cietušo, bet arī ar palīdzības sniedzējiem. Vervētāji cilvēku tirdzniecībai nereti var būt ģimenes locekļi, paziņas, klases biedri un citi cietušajam zināmi cilvēki, kas skaidri apzinās cietušās personas ievainojamo situāciju un to izmanto savu ienākumu gūšanai.
- Svarīgi apzināties, ka sabiedrībā valdošie dzimumu stereotipi, sieviešu ķermeņu objektificēšana³ un dehumanizācija⁴ rada auglīgu augsni vardarbības iespējamībai.

Ir svarīgi atcerēties, ka viens vardarbības veids ir saistīts ar citu vardarbības veidu. Proti, seksuālā ekspluatācijā nonākušās personas lielākoties ir cietušās no vardarbības ģimenē, bijušās liecinieces seksuāla rakstura aizskaršanai

² Martin, S. How to stay away for good. 01.2017. Iegūts no <https://breakthesilencedv.org/beat-that-seven-times-statistic/> (skatīts 05.02.2020.)

³ Objektificēšana ir darbība, caur kuru persona tiek padarīta par seksuālas iekāres objektu. Objektifikācija plašāk nozīmē izturēties pret cilvēku kā pret preci vai priekšmetu, neņemot vērā viņa personību vai godu. Objektificēšana visbiežāk tiek īstenota sabiedrībā, bet tā var attiekties arī uz indivīdu izturēšanos un ir dehumanizācijas veids.

⁴ Dehumanizēt nozīmē atņemt kādam vai kaut kam cilvēka īpašības, personību vai cieņu, piemēram, pakļaujot necilvēcīgiem vai pazemojošiem apstākļiem, uzrunājot vai attēlojot personu veidā, kas pazemo.

publiskajā vidē, kas tiek akceptēta un attaisnota. “Man likās, ka es jau no pašas bērnības to zināju. Visur, kur es skatījos, visur bija pielietots sekss. Es no bērnības zināju, ka ar seksu var daudz ko panākt. Ja tu ļauj sev daudz ko nodarīt, ar to var visu ko panākt,” atzīst prostituēta persona.⁵

Lai arī nereti sociālie darbinieki ir iesaistīti gadījumu risināšanā mikrolīmenī, ir jāapzinās, ka tā ir makrolīmeņa problēma, kas prasa iekļaušanos visos sociālā darba prakses līmeņos. Sociālajiem darbiniekiem jāstrādā arī kopienas līmenī, lai radītu sabiedrību, kurā vērtība ir cieņpilnas attiecības un vardarbībai nav vietas.

Metodikas sociālajam darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām galvenās tēmas un ieguvumi metodikas izmantošanā

Metodikā padziļināti apskatītas šādas tēmas:

- 1) vardarbības fenomens un vardarbība kā sociāla problēma un to skaidrojošās teorijas;
- 2) sociālā darba prakse vardarbības gadījumos, ētikas dilemmas, prevence, specifisko gadījumu vadīšana, kā arī resursu noteikšana: kāda kompetence nepieciešama darbā ar vardarbības gadījumiem, kādas sarunu tehnikas izmantot, lai veiksmīgi veidotu saskarsmi ar vardarbībā cietušajiem un vardarbību veikušām personām;
- 3) starpdisciplinārā un starpinstitucionālā sadarbība, kā arī labās prakses piemēri Latvijā un pasaulē;
- 4) sociālais darbs ar nepilngadīgu no vardarbības cietušu un vardarbību veikušu personu;
- 5) sociālā darba specifika darbā ar pilngadīgu no vardarbības cietušu personu un rīki, kas var palīdzēt sociālajam darbiniekam ikdienā;
- 6) sociālais darbs ar vardarbību veikušu personu un rīki darbā ar vardarbību veikušu personu, labās prakses piemēri no citām valstīm.

Lai pārliecinātos par metodikas atbilstību sociālo darbinieku vajadzībām, notika sešu mēnešu ilgs aprobācijas process. Tas sastāvēja no iepazīšanās ar izstrādāto metodisko materiālu, mācībām sasaistīt ar šo materiālu un iegūto zināšanu izmantošanu savā sociālā darba praksē, tādējādi sniedzot metodiskā materiāla autoriem atgriezenisko saiti un rekomendācijas materiāla pilnveidošanai. Aprobācijas procesā piedalījās sociālie darbinieki no 16 Latvijas pašvaldībām.

Siguldas novada pašvaldības sociālā dienesta Ģimenes atbalsta nodaļas sociālā darbiniece darbam ar ģimeni un bērniem Monta Bērze 2019. gada nogalē Labklājības

⁵ Bite D. et al. Rekrutēšana cilvēku tirdzniecībai un sievietes tēls interneta vidē. Latvijas, Igaunijas un Lielbritānijas gadījums. 2014.

ministrijas organizētajā konferencē “Starpinstitucionālā sadarbība vardarbības gadījumu risināšanā: no prevencijas līdz rehabilitācijai”, apkopojot atziņas no sociālo darbinieku apmācībām pilotprojektā, secināja, ka:

- izstrādātais metodiskais materiāls kalpo kā ceļvedis darbā ar personām, kas cietušas no vardarbības un kas ir veikušas vardarbību;
- apmācībās ir iegūtas zināšanas darbā ar nepilngadīgu un pilngadīgu vardarbībā cietušu un vardarbību veikušu personu;
- ir izveidojusies padziļinātāka izpratne par komunikācijas prasmēm ar cilvēku, kurš izjūt intensīvas emocijas; uzlabotas emociju atspoguļošanas, pārfrāzēšanas, jautājumu uzdošanas tehnikas; trenētas stratēģijas rīcībai situācijās, kad klients kļūst agresīvs vai noliedzošs;
- ir gūta pārliecība par savu darbu caur zināšanām par vardarbību, izprotot varas un kontroles apli, saredzot cietušās personas grūtības pārtraukt vardarbīgās attiecības, apzinoties, ka atbildība jāuzņemas vardarbības veicējam;
- apmācību laikā katram dalībniekam bija iespēja dalīties un analizēt savus un lektoru piedāvātos sociālos gadījumus; pārrunāti labās prakses piemēri gan pasaulē (piemēram, Dulūtas modelis), gan arī Latvijā; krīzes intervences prakse darbā ar cilvēku tirdzniecībā cietušām personām un citi.

Izstrādātā metodika veido zināšanas par vardarbības problemātiku, palīdz ieraudzīt vardarbības veicēju emocionālās manipulācijas, kas notur cietušos vardarbīgās attiecībās, kā arī izprast, kā runāt, strādāt ar vardarbības veicējiem, lai viņi apzinātos savas uzvedības sekas un uzņemtos atbildību. Metodika rada izpratni par nepieciešamajiem drošības pasākumiem gan cietušajai personai, gan sev kā speciālistam, ja vardarbības veicējs ar savu rīcību ir apliecinājis, ka apdraud gan cietušās personas dzīvību, gan to cilvēku dzīvības, kas par cietušo iestājas, tostarp sociālā darbinieka dzīvību.

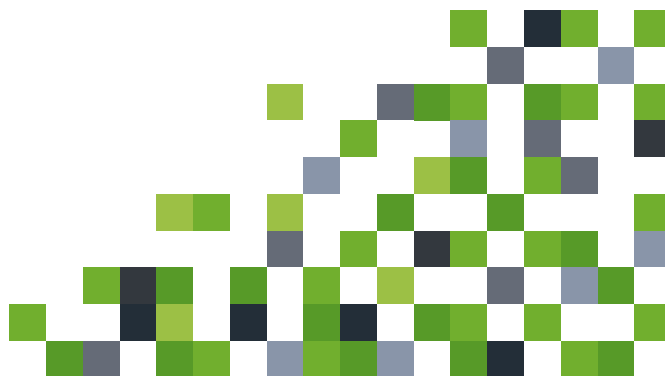
Pirmoreiz Latvijā ir izstrādāta metodika sociālajam darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām, aptverot Latvijā biežāk sastopamos vardarbības veidus. Aicinām iepazīties un izmantot metodiku, kas var palīdzēt ikdienas darbā. Sociālie darbinieki, kas piedalījušies pilotprojekta mācībās metodikas aprobācijas procesā, atzīst, ka šobrīd spēj vairāk atpazīt vardarbībā cietušās personas un veidot atbalstošu sarunu ar cietušo. Ja līdz mācībām viņi jutās neveikli, sarunājoties ar vardarbību veikušām personām, tad mācību rezultātā iegūtās sarunas tehnikas un metodes ir radījušas pārliecību veidot atbilstošu sarunu ar vardarbības veicēju, kas mudina viņus uzņemties atbildību par savu rīcību. Sociālie darbinieki arī zina, kādi resursi citās institūcijās un sabiedriskās organizācijās pieejami gadījumu risināšanai. Kopumā iegūtās zināšanas jau tiek pārliecinoši izmantotas ikdienas darbā.

http://lm.gov.lv/upload/lm_istenotie_projekti/metod_materiali/Vadlinijas_vardarbiba_27052020.pdf

Izmantotās literatūras saraksts:

1. **Bite D.** et al. Rekrutēšana cilvēku tirdzniecībai un sievietes tēls interneta vidē. Latvijas, Igaunijas un Lielbritānijas gadījums. 2014.
2. **Martin, S.** How to stay away for good. 01.2017. Iegūts no <https://breakthesilencedv.org/beat-that-seventimes-statistic/> (skatīts 05.02.2020.)
3. TVNET/LETA (06/2017) Aisberga redzamā daļa: Gadā policijai ir 8000 izsaukumu uz ģimenes konfliktiem. Iegūts no: <https://www.tvnet.lv/4571339/aisberga-redzama-dala-gada-policijai-ir-8000-izsaukumu-uz-gimenes-konfliktiem> (skatīts 14.02.2020.)

Sociālā darbinieka ekokarte

Ieva Ozola, Mg. soc. d. (SDB)

Supervizore (LSA), psihoterapijas speciāliste (LPB, LJAP)

Aplausi sociālajiem darbiniekiem! No gada sākuma pasaule mainījās. Jebkura krīžu situācija izgaismo realitāti, katra organisma un sistēmas vājās un stiprās puses. Mēs zinām neskaitāmās mūsu profesijas attīstības grūtības un nepilnības, bet tomēr sociālie darbinieki visā Latvijā demonstrēja, ka tieši sociālais darbs ir profesija, kas krīzes apstākļos spēj sniegt strukturētu un mērķtiecīgu, labi organizētu palīdzību sociālās aprūpes centros, sociālajos dienestos, slimnīcās, dienestos, krīzes un atbalsta centros.

Aplausi sociālajiem darbiniekiem!

Nav viegli šajā laika posmā izvēlēties sociālā darbinieka ekokartes resursus, jo, veicot nelielu aptauju par to, kas sociālajiem darbiniekiem šajā laikā var palīdzēt, varēja novērot, ka krīzes situācija acīmredzami ienesusi savas īpatnības arī šajās vajadzībās. Tās kļūst konkrētākas, piemēram, vajadzība pēc struktūras, vajadzība pēc konkrētiem norādījumiem vai pat instrukcijām. Vajadzības kļūst daudz individuālākas un katrā situācijā specifiskākas. Iepriekš aptaujājot sociālos darbiniekus par viņu interesējošām tēmām, ko atspoguļot ekokartē, dalīšanās prieks, idejas un entuziasms bija izteiktāks. Tagad bija novērojama atturīgāka dalīšanās savā pieredze un vēl mazāka vēlēšanās to ieteikt citiem. Krīzes apstākļos mēs katrs it kā sašaurinām savu ikdienas telpu, vairāk to fokusējot uz sevi un savu ģimeni. Katrs piedzīvo šo situāciju atšķirīgi, un līdz ar to arī vajadzības kļūst specifiskākas un individuālākas. Tas ir dabīgi un liecina par atrašanos ārkārtas apstākļos, kuros mēs visi lielākā vai mazākā mērā esam.

Šobrīd interneta piedāvājums izstādēm, teātriem, filmām, kā arī daudzveidīgai personiskai un profesionālai padomu informācijai, šķiet ir lielākais, kāds jebkad iepriekš pasaulē ir bijis. Tomēr centīšos vērst uzmanību uz, manuprāt, lietderīgiem resursiem sociālajiem darbiniekiem, kas var kalpot kā nozīmīgi orientieri, kā bākugunis stipros vējos un neparedzamos apstākļos.

ĒRTI PIEEJAMI MATERIĀLI SOCIĀLAJĒM DARBINIEKIEM INTERNETA VIDĒ

Ārkārtējo apstākļu situācijās lielākā vērtība ir precīziem un uzticamiem informācijas avotiem. Jau no pirmajām krīzes situācijas dienām kā viens no starptautiski nozīmīgākajiem informācijas avotiem daudziem profesionāļiem, ieskaitot sociālos darbiniekus, kļuva **Pasaules veselības organizācijas** (PVO) mājas lapa <https://www.who.int/>, kurā tiek ievietota operatīvākā informācija par COVID-19 aktualitātēm pasaulē, saites uz pētījumiem un tajos balstītiem ieteikumiem par riskiem, par to, kas profesionāļiem jāņem vērā u.tml. Sociālajiem darbiniekiem, kuriem nav pieejama PVO angļu valodā publicētā informācija, kā uzticamākais informācijas

avots ārkārtas situācijā kalpoja **Slimību profilakses un kontroles centra** (SPKC) mājas lapa <https://spkc.gov.lv/lv/>. PVO un SPKC mājas lapas noteikti ir uzmanības vērtas arī sociālo darbinieku ikdienā, jo piedāvā ne tikai aktuālo COVID-19 informāciju, vispārīgos informatīvos materiālus veselības jomā, bet arī sociālo darbinieku darbā noderīgus klasifikatorus (piemēram, aktuālā Starptautiskā statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija, 10. redakcija (SSK-10), Starptautiskā funkcionēšanas, nespējas un veselības klasifikācija u.c.). Piemēram, sociālajā darbā ar cilvēkiem ar atkarības problēmām pazīmju noteikšanā lielākoties izmanto SSK-10 klasifikatorā minētos kritērijus.

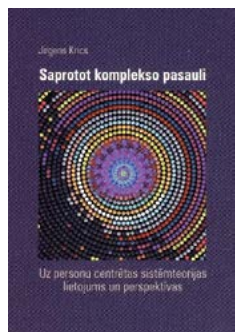
Ja pirmie minēto organizāciju resursi palīdz labāk izprast “slimības dabu”, tad kā nākamos gribu minēt nozīmīgus resursus sociālo darbinieku profesionalitātes stiprināšanai ārkārtas apstākļos. Kā pirmo no tiem es noteikti vēlos atzīmēt **Starptautiskās sociālo darbinieku federācijas** (IFSW) mājas lapu (<https://www.ifsw.org/>), kurā tika un tiek ievietoti sociālo darbinieku profesionālo identitāti un darba nozīmīgumu stiprinoši vēstījumi un informācija par aktualitātēm sociālā darba starptautiskajā kontekstā. Krīžu situācijās šādi avoti ļoti noder, jo palīdz ieraudzīt kopbildi, iegūt no ikdienas realitātes distancētāku skatījumu, kā arī iespējams piedalīties pētījumos, kas palīdz veidot priekšstatu par visas pasaules sociālo darbinieku kopienas grūtībām un stiprajām pusēm. Latvijā ļoti nozīmīgu lomu, sniedzot atbalstu sociālajiem darbiniekiem, ieņēma **Labklājības ministrijas projekta “Profesionālā sociālā darba attīstība pašvaldībās”** (turpmāk – Projekts) organizētās aktivitātes ārkārtējos apstākļos. Šajā laikā Labklājības ministrijas (turpmāk – LM) Projekta komanda rosināja un organizēja diskusijas ar sociālajiem darbiniekiem, sociālo dienestu vadītājiem, kā arī rosināja vadlīniju izstrādi sociālajiem darbiniekiem sociālās distancēšanās laikā – vadlīnijas sociālajam darbam ar ģimenēm un bērniem; vadlīnijas sociālajam darbam ar atkarīgām un līdzatkarīgām personām; vadlīnijas darbam ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām. LM mājas lapas Projekta sadaļā¹ ir pieejami arī vērtīgi informatīvie un metodiskie materiāli, kā, piemēram, “Sociālais darbs Latvijā” visi žurnāla izdevumi kopš 2016. gada, metodiskie materiāli “Sociālais darbs ar personām ar GRT”, “Sociālais darbs ar vardarbībā cietušām un vardarbību veikušām personām”. LM mājas lapā var iepazīties arī ar konferenču materiāliem, diskusiju ierakstiem par sociālajiem darbiniekiem aktuālām tēmām un LM reģionālo sanāksmju materiāliem. Atgriežoties no atvaļinājumiem un vasaras atpūtas, vēlams ieiet un aplūkot,

¹ Pieejams LM mājas lapā http://www.lm.gov.lv/lv/?option=com_content&view=article&id=82150

vai nav pievienota kāda jauna metodika, diskusija vai aktualitāte, jo Projekta aktīvā komanda vienmēr piedāvā kādas jaunas idejas un, manuprāt, tā šobrīd spēlē nozīmīgu lomu sociālā darba profesionālās attīstības stiprināšanā.

GRĀMATAS

Ekosistēmiskais skatījums lielākā vai mazākā mērā ir pazīstams visiem sociālajiem darbiniekiem. Ārkārtējos apstākļos tieši ekosistēmiskais skatījums palīdz saskatīt pasaules komplekso dabu. Var teikt, ka ekosistēmiskais skatījums ir kļuvis par neatņemamu sociālā darba ikdienas prakses identitātes sastāvdaļu visā pasaulē. Paradoksāli, bet par daudzajām ekosistēmu idejās balstītajām pieejām sociālajiem darbiniekiem pieejamas literatūras latviešu valodā praktiski nav, lai gan (uzdrīkstos apgalvot no savas pieredzes), gandrīz katra studenta prakses darbs un liela daļa bakalaura un maģistra darbu balstās ekosistēmiskajā skatījumā. Ekosistēmiskais skatījums aptver lielu teoriju un pieeju klāstu, no kurām zināmākās ir vispārīgā sistēmu teorija, ģimeņu sistēmas teorija, ekosistēmu teorija. Šobrīd ekosistēmiskās pieejas praktisku izmantošanu visaktīvāk popularizē “C Modulis” organizētā sociālo darbinieku tālākizglītības programma “Psihosociālais sistēmiskais sociālais darbs”². Šī projekta ietvaros mācību dalībniekiem tika izdota grāmata, kurā tiek skaidrota sistēmiskā pieeja. Bet kas vēl ir pieejams lasīšanai latviešu valodā par vienu no nozīmīgākajām sociālā darba teorijām? Piedāvāšu iepazīties ar divām grāmatām.

Jirgens Krics. **Saprotot komplekso pasauli.** Uz personu centrētas sistēmiskās psiholoģijas lietojums un perspektīvas³

Jau nosaukums liecina, ka autora sistēmiskās psiholoģijas skatījums tiks aplūkots no humānistiskās psiholoģijas viedokļa, kuras centrā ir uz personu (dažkārt saukta arī “uz klientu”) vērsta pieeja. Humānistiskā aksioma “tikai caur Tu var tapt Es” sistēmiskās psiholoģijas kontekstā, kā to apraksta Osnabrijas Universitātes emeritētais profesors, filozofijas doktors un humānistiskās psiholoģijas pārstāvis Jirgens Krics, iegūst daudz plašāku – makro un mikro, bioloģisko un sociālo faktoru, indivīda un ģimenes, sabiedrības, vēsturisko, laika un telpas mijiedarbības – kontekstu. Jāpievērš uzmanība, ka grāmatas autors ir filozofs, kura centrālā pētnieciskā tēma ir haoss un struktūra. Tas nozīmē, ka grāmatas lasītājam ir jābūt gatavam iedziļināties un izprast daudzus filozofisko terminu, domu un ideju līkločus. Atbilstoši sistēmiskās psiholoģijas

² “C Modulis”. Psihosociālā sistēmiskā sociālā darba tālākizglītības mājas lapa. Pieejami regulāri papildinājumi ar dalībnieku rakstiem un refleksijām. <http://socialaisdarbs.blogspot.com/>

³ Krics J. Saprotot komplekso pasauli. Uz personu centrētas sistēmiskās psiholoģijas lietojums un perspektīvas. No vācu val. tulk. R. Bičevskis. – Rīga: Latvijas Universitāte, 2015. 100 lpp.

determinisma kritikai autors aplūko vairākus mūsdienu zinātniskās un eksperimentālās pasaules māņus un idealizācijas riskus, kā piemēram, “tsto parametru” vērtības vai pētnieciskās noslēgtības problēmu, kurai jāpievērš īpaša uzmanība, analizējot kompleksās, savstarpēji saistītās sociālās un cilvēka dzīves parādības. Grāmata liek apzināti un ar modrību pievērsties uz pierādījumiem balstītas prakses pārmērīgajai idealizēšanai un atgādina, cik cilvēka dzīves pētniecība tomēr ir komplicēta un neviennozīmīga. Interesanti, kā autors sasaista filozofijas, matemātikas, humānistiskās psiholoģijas un sistēmteorijas atziņas un integrē praktiskajā darbā ar klientiem.

Helga Brigmane, Kristīna Ēreta, Kristofers Klitmanis. **Sistemiskā konsultēšana piecās kārtās.** Rokasgrāmata.⁴

Kā raksta grāmatas autori priekšvārdā, vācu valodā grāmatas pirmais izdevums ir ticis izdots jau 10 gadus iepriekš un šajā laikā bijuši jau seši, papildināti izdevumi. Latviešu valodā grāmata ir pirmo reizi tulkota. Nelielā, ērti rokās ieguļošā grāmatiņa tiešām var labi kalpot kā rokasgrāmata, kas noteikti var noderēt arī sociālajiem darbiniekiem. Grāmatas autori pārstāv Vācijas sistēmiskās terapijas un konsultēšanas skolu seno tradīciju, kura ir tuva arī Latvijas sistēmiskajiem ģimenes terapeitiem. Sistēmiskā konsultēšana ir īstermiņa pieeja, kas ir vairāk orientēta uz “šeit un tagad”, nosacītā tagadnē esošo problēmu risināšanu un grūtību pārvarēšanu. Grāmatā pakāpeniski tiek atspoguļotas sistēmiskās konsultēšanas 5 kārtas jeb posmi – 1) attiecību veidošana, 2) risināmā jautājuma precizēšana, 3) iespēju iztirzāšana, 4) impulsu sniegšana, 5) sarunas noslēgums. Katrā nodaļā atbilstoši soļiem tiek sniegti praktiski piemēri un metodes. Grāmatā ir informācija par sistēmiskās konsultēšanas teoriju un par konsultācijas norisi, kas var būt lietderīga gan jauniem, gan pieredzējušiem sociālajiem darbiniekiem.

EKOKARTE

Ārkārtējos un krīzes apstākļos nekas nav tik svarīgs kā fokusēties uz savām jūtām, savu ikdienu un saviem resursiem. Īpaši nozīmīgi saglabāt savu integritātes un autonomijas sajūtu ir sociālajiem darbiniekiem, lai krīzes situācijās varētu sniegt mērķtiecīgu atbalstu un drošības sajūtu citiem cilvēkiem. Līdzīgi kā lidmašīnas negadījumu instrukcijās teikts, ka skābekļa maska mātei ir jāuzliek sev pirmajai, lai viņa var parūpēties par savu bērnu, arī sociālajiem darbiniekiem ir jābūt ar pietiekamiem psiholoģiskajiem resursiem sniegt atbalstu. Sociālajā darbā resursu un sistēmas enerģijas mainīgās saiknes var ieraudzīt, izmantojot ekokartes metodi, un viens no tās izmantošanas

⁴ Brigmane H., Ēreta K., Klitmanis K. Sistemiskā konsultēšana piecās kārtās. Rokasgrāmata. No vācu val. tulk. L. Tidriķe. – Rīga: SIA “Ziedu enerģija”, 2019. 174 lpp.

mērķiem ir atbalsta sistēmas tuvākās un tālākās daļas. Tādēļ nedaudz citādā veidā kā pierasts piedāvāšu aizpildīt ekokarti vai šajā gadījumā to varētu saukt par “atbalsta karti” pašiem sev.

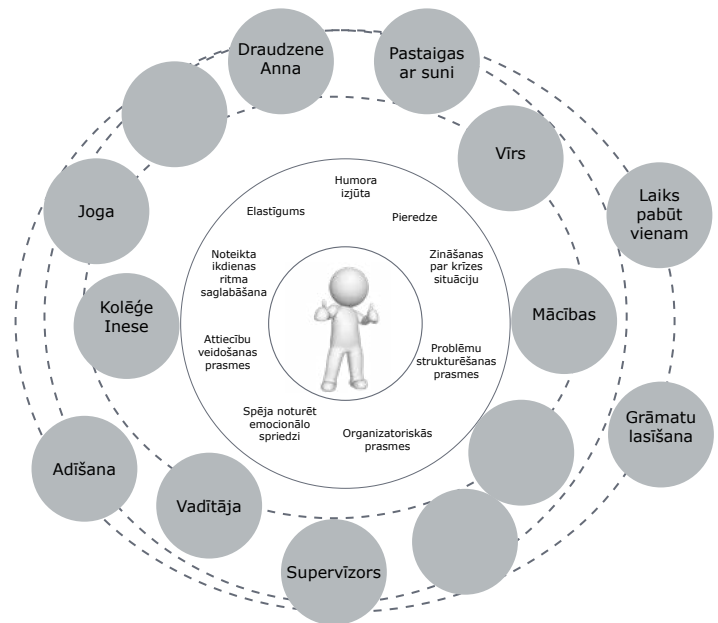
1. Paņemiet A4 vai labāk A3 zīmēšanas lapu, lai varat brīvi izpausties, un krāsainos zīmuļus vai flomāsterus. Simbolu apzīmēšanai varat izmantot arī kolāžu.
2. Lapas centrā ievelciet apli, kurā uzzīmējiet simbolu, kas šobrīd raksturotu jūs kā sociālo darbinieku. Tas var būt kāds abstrakts simbols vai asociācija, vai vienkārši emocijas zīmējums (emotikons).
3. Gar centrālā apla iekšējām malām uzrakstiet visas savas lieliskās, veiksmīgās īpašības, prasmes, zināšanas un spējas, kuras jums palīdz ikdienā. To, ko jūs saucat par saviem spēkiem, savām stiprajām pusēm. Padomājiet, kas jūsu raksturā, īpašībās, kompetencēs, pieredzē jums visvairāk palīdz ārkārtējos un pārmaiņu apstākļos? Zemāk attēlotais piemērs atspoguļo tikai aptuveno struktūru. Jūs varat brīvi izvēlēties, kādā veidā un ko rakstīt.

4. Uz atsevišķas lapas uzrakstiet rindā visus savus ārējos palīgus, atbalsta personas, nodarbošanās vai laika pavadīšanas veidus, kas jums dod enerģiju, svaigu galvu un vēsu prātu. To, kas dod restartēšanās, spēku atgūšanas, līdzsvara un emocionālā piepildījuma sajūtu, lai savā profesionālajā darbā jūs būtu pēc iespējas fokusēts uz klientu vajadzībām un spētu efektīvi veikt savu darbu, kā arī mazinātu savas izdegšanas riskus.
5. Pierakstiet katram savam resursam un spēka avotam ciparu no 1 līdz 3, atbilstoši tam, cik lielā mērā jums šajā nedēļā ir izdevies to realizēt. 1 – tuvākais, ir izdevies

realizēt un uzturu to regulāri; 2 – nedaudz tālāks resurss par pirmo, nav nepieciešams tik bieži vai arī nesanāk nedēļas laikā izmantot; 3 – ir ļoti svarīgs, gribētos, bet nav sanācis ne tikai nedēļas laikā, bet arī ilgāk.

6. Atgriezoties pie sava zīmējuma, iztēlojieties trīs līmeņu kārtas (piemērā tās ir iezīmētas ar pārtrauktu līniju) un ierakstiet savus resursus atbilstoši vērtībai, kādu tiem piešķirāt. Pēc savām sajūtām jūs varat tos iezīmēt tuvāk pirmajai vai trešajai kārtai.

7. Kad esat pabeidzis, tad aplūkojiet sava darba rezultātu. Cik apmierināts esat ar kopbildi? Vai kaut kas nav aizmirsies? Kāda ir katras kārtas daba? Kas jums ir izteikti tuvāk vai tālāk (piemēram, vienam tuvāk ir komunikācija ar cilvēkiem, citam tuvākas introvertākas nodarbes – pastaiga vienam, grāmatas lasīšana)? Kurus no resursiem jums gribētos tuvāk (1. vai 2. kārtā)? Kas jums ir jādara, lai tie tur nokļūtu? Ja tas nav iespējams vai resurss palicis pavisam novārtā, tad kas ir jāmaina?

Izmantot savus resursus, regulāri tos nepapildinot, nevar ilgi bez kādām negatīvam sekām sev pašam. Arī klientam mēs nevaram palīdzēt, ja mūsos nav spēka, vitalitātes un enerģijas. Rūpējieties par sevi!

“Sociālā darbinieka ekokarte” arī turpmāk dalīsies ar dažāda veida resursiem. Ja vēlaties kaut ko ieteikt sociālo darbinieku iedvesmai, lūdzu, sūtiet savas idejas ievas.ozolas@gmail.com

Summary

Social workers have always been interested in change. Promoting positive change of individuals and families, provision of social services, and administration of social services and social policy is the essence of the social work profession. As recent global events have shown, social work must be able to respond to new conditions when external circumstances are changing. These conditions have a significant impact on social work performance in its various places and levels of practice. The articles in this publication largely reflect the course and challenges of social work in the new pandemic conditions, showing how creative and flexible we are in our daily work, how great our professional abilities and capacity are in emergency situations, as well as other social work opportunities.

The article by M.Muceniece and L.Viksne gives an overview of activities implemented within European Social Fund project "Professional Development of Social Work in Local Municipalities" by Ministry of Welfare during emergency situation caused by Covid-19 global pandemic.

An interview by K.Veispale with a jury's special prize award "Best social worker 2019" winner Ilze Farneste focus on social work values and describes Ilze's professional experience and motivation to work as a social worker, highlighting some challenges in social work profession, specifically in rural social work. Ilze Farneste works in Liezere parish, Madona municipality since 1996.

The article "Social Work Opportunities in Actualizing Social Problems" by M. Moors examines the formulation of social problems using the constructionist approach of the theory of social problems by analysing factors that influence inclusion of social problems on the agenda. In order to understand the content and significance of these factors, the article also discusses the differences in the understanding of personal and social problems, as well as the three-level model of solving social problems which together reveal the possibilities of social workers to actualize a problem as a social problem, creating a link between the micro and macro levels.

The article "Social Workers Resilience During an Emergency Situation" A.Romane-Meiere provides a brief review of resilience impact factors relevant to Covid-19 in social work practise in Latvia. The structure of the article is based on the main elements of M.Ungar Eko-systemic resilience framework - person, environment, resources, challenges strengths, meaning. An author offers discussions about some of aspects what could be transformed in social work practise according experience and lessons obtained from emergency situation.

A.Lara Montero in the article "Social Services and Social Care in the Wake of Covid-19 Challenges, Responses and Future Planning" states that the role of social services and social care during Covid-19 crisis has been crucial to support vulnerable children and families that had been isolating or needed emergency services, adults with disabilities and older people in care homes and through domiciliary care teams in their own homes. The information gathered through European Social Network webpage and webinars is the basis of article's discussion. The paper starts by analysing the most affected populations by the health crisis, continues then to assess the measures put in place to assure the continuity of services, and concludes with thoughts about tools that should be developed to face future crises.

I.Rudzite's article "Macro-level Challenges for Solving Crisis Situations in Local Governments" in the Field of Social Services is a retrospective review of the processes that took place during the emergency situation in Latvia, emphasizing social challenges from the work perspective of the Latvian Association of Local Governments.

I.Krumina in her article "About Social Work and Challenges in Bauska Municipality During Conditions of Emergency Situation" describes the situation of Social service office work shortly after the beginning of the emergency situation, which determined changes in tasks, forms of customer service and created new challenges in community.

The article "Adapting Social Service Based on Emergency Conditions" by D.Blazevica reflects how social services can be adapted to emergency situations and their restrictions. Article overlooks social service providers' "Resilience Center" challenges and opportunities occurred by the change of a situation which can be used to develop other services. The "Resilience Center" has been founded recently and uses restorative approach as a way of encountering problems: letting anyone value their experience through difficulties and finding strength of building a solution together.

In the article The Strengths Perspective in Social Work with Persons with Mental Disorders, the author Inga Vairoga, based on research conducted within the framework of the master's thesis, provides an insight into the theoretical aspects of the strengths perspective, as well as the use of this particular theoretical perspective in social work with persons with mental disorders.

A.Sperga's article "Provide Help and Avoid Burning Out" argues that social workers in times of crisis requires more emotional resources than usual because crisis exacerbates client problems and consequences, which require an immediate response. It also requires professionals to respond, adapt to new circumstances and to cope with the loss of previous circumstances. Therefore, it is especially important for professionals to pay attention to themselves and their needs to prevent burnout at work thus to be able effectively and flexibly help clients tolerate their anxiety and fear.

The article "Supervision in Social Work During Extreme Situation: reflection of supervisor" by I.Ozola. argues that the role and necessity of supervision in crises and emergency situation is growing as social workers are more affected by social, economic changes, uncertainty about how situation might develop and how to react in these obstacles. Article provides an insight how important supervision is as a source of support and guidance emphasizing the importance of supervision how it helps to deal with tension, emotional exhaustion in the situation of pandemic.

M. Moor's second article "The Topicality of Ethical Values During an Emergency" expresses an opinion on the importance of professional ethics values in times of uncertainty caused by an emergency situation and unusual circumstances, as well as a reminder that the values and principles of the profession are the basis on which to base decisions and solutions in unknown and unprecedented work situations.

During an emergency situation due to Covid-19 pandemic, domestic violence and sexual exploitation problems escalated. In mid-May non-governmental organisations which work with violence related issues reported that persons who seek help regarding violence have doubled. In the article "Methodology for Social Work With Violence Victims and Abusers" four experts from four non-governmental organisations teamed up to introduce readers with a need for common view on the violence problem and to present a newly developed methodology for social workers on how to work with victims of violence and perpetrators.

I.Ozola, author of "The Eco Map for Social Worker", gives applause to social workers! Since the beginning of 2020, the world changed, social workers throughout Latvia have demonstrated that social work is a profession that is able to provide structured and targeted, well-organized assistance in social care centres, social services, hospitals, and crisis centres. This crisis situation illuminated our strengths and weaknesses as well but it does not change our willingness to learn, exchange experience and become more knowledgeable and help people in a better way. The author did research of what social workers might find helpful during crisis situation and the article shows resources which can be used as a landmark in foreseen circumstances.

Redkolēģija

Andra Mite – redkolēģijas vadītāja, sociālo zinātņu maģistre politikas zinātnē (Mg. sc. pol.), Baltijas Starptautiskās akadēmijas docente, studiju virziena “Sociālā labklājība” vadītāja

Vita Roga-Wiles – sociālās pedagoģijas doktore (Dr. paed.), pedagoģijas zinātnes maģistre (Mg. paed.), Sociālo darbinieku biedrības biedre, kopienas sociālās aprūpes aģentūras “Vitascare” dibinātāja, Lielbritānija

Kristīne Veispale – maģistre personāla vadībā (Mg. hr.), augstākā izglītība sociālajā darbā (Bc. soc. d.), projektu vadītāja, Sociālo darbinieku biedrības biedre, Biedrības “Rīgas pilsētas “Rūpju bērns”” izpilddirektors vietniece, Latvijas Cilvēku ar īpašām vajadzībām sadarbības organizācijas “SUSTENTO” valdes priekšsēdētājas vietniece

Mārtiņš Moors – sociālo zinātņu maģistrs sabiedrības vadībā (Mg. sc.), tiesību zinātņu maģistrs (Mg. iur.), augstākā izglītība sociālajā darbā (Bc. soc. d.), Sociālo darbinieku biedrības valdes priekšsēdētāja vietnieks, Rīgas Stradiņa universitātes lektors, Rīgas domes Labklājības departamenta direktora vietnieks, Sociālās pārvaldes priekšnieks

Maija Muceniece – sociālā darba maģistre (Mg. soc. d.), Labklājības ministrijas projekta “Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās” vecākā eksperte

Literārā redaktore
Linda Jansone

Izdevuma maketētāja
Vladislava Krupmane

Iespiests tipogrāfijā
Sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Zelta Rudens Printing”

Atbildīgais izpildītājs
Sabiedrība ar ierobežotu atbildību “Baltijas Starptautiskā akadēmija”
e-pasts: bsa.redkolegija@gmail.com, tālr.67100605, mob.tālr.26100864

Pārpublicēšanas gadījumā nepieciešama Labklājības ministrijas atļauja. Citējot atsauce uz izdevumu ir obligāta.

**SOCIĀLĀ DARBA
PAMATVĒRTĪBAS
KALPOŠANA
SOCIĀLAIS TAISNĪGUMS
CILVĒKA CIENA UN VĒRTĪBA
CILVĒKU ATTIECĪBU
NOZĪMĪGUMS
INTEGRITĀTE
KOMPETENCE**

**Nacionālā sociālo
darbinieku asociācija**

Izdevums tipogrāfiski iespiests Ministru kabineta 2019.gada 17.decembra aprīļa noteikumu Nr.686 "Darbības programmas "Izaugsme un nodarbinātība" 9.2.1. specifiskā atbalsta mērķa "Paaugstināt sociālo dienestu darba efektivitāti un darbinieku profesionalitāti darbam ar riska situācijās esošām personām" 9.2.1.1. pasākuma "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās" īstenošanas noteikumi" ietvaros.
Projekts Nr.9.2.1.1/15/I/001 "Profesionāla sociālā darba attīstība pašvaldībās"

Labklājības ministrija

**NACIONĀLAIS
ATTĪSTĪBAS
PLĀNS 2020**

EIROPAS SAVIENĪBA

Eiropas Sociālais
fonds

I E G U L D Ī J U M S T A V Ā N Ā K O T N Ē

Izdevums tiek izdots divas reizes gadā

ISSN 2500-9680

9 772500 968005